

İbrahim MAZMAN

Editörün Notu

Muhittin ELİAÇIK

Bazı Belâgat Kitaplarında Müşâkele Sanatının Tanım Ve Tasnifi

Salim PİLAV, Mehmet Mesut OĞUZ

Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Türleri Üzerine Bir Araştırma

Eyüp AKMAN

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu

M. Esat SARICAOĞLU

Türkiye’de Özel Arşiv Kavramı ve Bir Örnek (Ekrem Ceyhun’un Özel Arşivi)

Kayhan ATİK

Kayserili Bir Devlet Adamı: Sadrazam Mehmed Paşa

İsmail YILDIRIM

Ali Nihânî Yozgadî’nin Menâkıb-I Murtazaviyye Adlı Eserinde, Hz. Ali Hakkında Rivâyet Edilen Bazı Hadisler ve Bu Hadislerin İşlenişi

Çağatay SARP

Pareto’yu Okumak Mantıklı Olmayan Davranış Ve Seçkinler Teorisi

H. İbrahim GÖK

Haçlı Seferlerinin Mirası

İbrahim MAZMAN

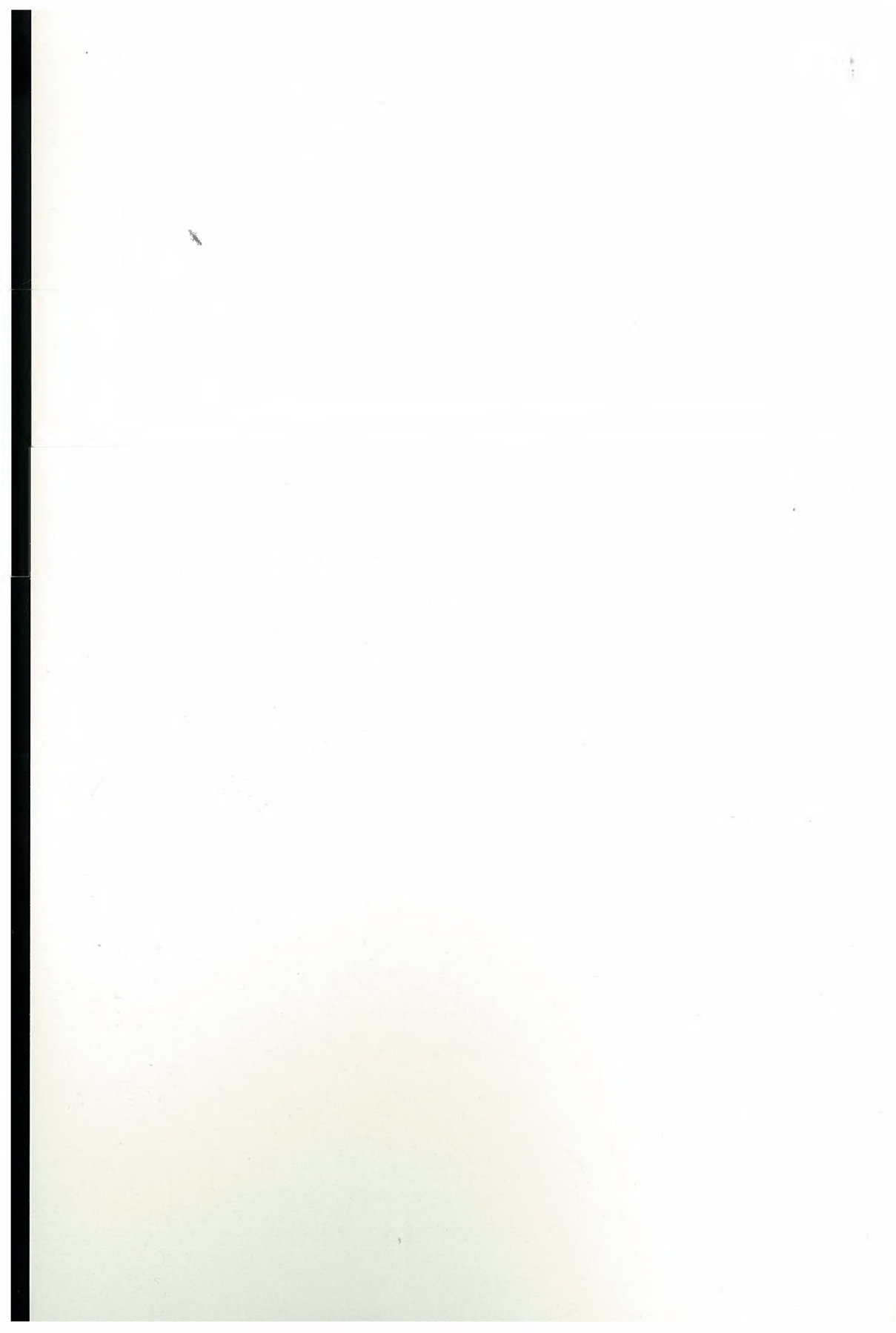
7. Uluslar Arası Asya Felsefe Derneği Kongresi Hakkında Değerlendirme

Ezgi KARMAZ

VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Genel Değerlendirme

Merve Suna ÖZEL

Doktora Tez Tanıtım Yazısı

Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
adına sahibi
Doç.Dr. Şamil ÖÇAL

EDİTÖR

Doç.Dr. Şamil ÖÇAL

SAYI EDİTÖRÜ

Yard.Doç.Dr. İbrahim MAZMAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Yrd.Doç.Dr. İbrahim MAZMAN
Yrd.Doç.Dr. Salim PİLAV

YAYIN KURULU

Prof.Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU
Prof.Dr. Erol KURUBAŞ
Prof.Dr. Nasuh USLU
Prof.Dr. Lokman ÇİLİNGİR
Prof. Dr. Dolunay ŞENOL
Prof.Dr. İlhami SİĞIRCI
Doç.Dr. H.Bayram SOY
Doç.Dr. Haluk ÖZDEMİR
Doç.Dr. Resul AY
Doç.Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR
Yrd.Doç.Dr. Salim PİLAV

Sekreteryası

Arş.Gör. A.Buğra HAMŞIOĞLU

Tasarım-Baskı

ATEŞ OFSET

Y.doğan Mah. 600 Sok. No:16/B
Kırıkkale Tel: 0318 212 47 78
www.atesofset.com

Sayfa Düzenleme : Arda AKKOÇ

Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak ve Temmuz aylarında iki sayı olarak yayımlanan, ASOS Index'te taranan çok disiplinli ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir. Yazıların yayımlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.

*İletişim Adresi
Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Dergisi
71450 Yahşihan, Kırıkkale*

e-mail: sbd@kku.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Editörün Notu	5
Muhittin ELİAÇIK	6
Bazı Belâgat Kitaplarında Müşâkele Sanatının Tanım Ve Tasnifi	
Salim PİLAV, M.Mesut OĞUZ	17
Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Türleri Üzerine Bir Araştırma	
Eyüp AKMAN	32
Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu	
M. Esat SARICAOĞLU	65
Türkiye'de Özel Arşiv Kavramı ve Bir Örnek (Ekrem Ceyhun'un Özel Arşivi)	
Kayhan ATIK	76
Kayserili Bir Devlet Adamı: Sadrazam Mehmed Paşa	
İsmail YILDIRIM	83
Ali Nihânî Yozgadî'nin Menâkıb-ı Murtazaviyye Adlı Eserinde, Hz. Ali Hakkında Rivâyet Edilen Bazı Hadisler ve Bu Hadislerin İşlenişi	
Çağatay SARP	98
Pareto'yu Okumak Mantıklı Olmayan Davranış Ve Seçkinler Teorisi	
H. İbrahim GÖK	123
Haçlı Seferlerinin Mirası	
İbrahim MAZMAN	144
7. Uluslar Arası Asya Felsefe Derneği Kongresi Hakkında Değerlendirme	
Ezgi KARMAZ	147
VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Genel Değerlendirme	
Merve Suna ÖZEL	149
Doktora Tez Tanıtım Yazısı	

1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960

DANIŞMA KURULU

DaniŐma Kurulu	Üniversite
Prof.Dr. Ekrem YILDIZ	Kırıkkale Üniversitesi
Prof.Dr. Adnan KARAIŐMAIÖĐLU	Kırıkkale Üniversitesi
Prof.Dr. Nurhan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. İsmail BEKÇI	NevŐehir Üniversitesi
Prof.Dr. Muammer NURLU	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Erol KURUBAŞ	Kırıkkale Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin EMİROĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan YÜKSEL	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. B. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi
Prof.Dr. Kadir CANATAN	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Metin ÖZDEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Ülkü GÜRSOY	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŐİRLI	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AYDIN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. H. Bayram SOY	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Haluk ÖZDEMİR	Kırıkkale Üniversitesi
Doç.Dr. Ali GÖÇER	Erciyes Üniversitesi
Doç.Dr. Kazım ARICAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç.Dr. Şamil ÖÇAL	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	Kastamonu Üniversitesi

2013 Ocak ve Temmuz Sayıları Hakem Listesi

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ	Doç.Dr. Halil ÇELTİK
Prof.Dr. Yusuf ÖZ	Yrd.Doç.Dr. Erman YÜKSELTÜRK
Prof.Dr. Mehmet TÖRENEK	Yrd.Doç.Dr. Cihat KARTAL
Prof.Dr. Ali YAKICI	Yrd.Doç.Dr. Erol TOPAL
Prof.Dr. Himmet HÜLÜR	Yrd. Doç.Dr. Kayhan ATİK
Prof.Dr. Hüseyin EMİROĞLU	Yrd.Doç.Dr. Ebübekirsıddık ŞAHİN
Doç.Dr. Resul AY	Yrd.Doç.Dr. Bilal ÇAKICI
Doç.Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	Yrd.Doç.Dr. Fahrettin COŞKUNER
Doç.Dr. Soner ÖZDEMİR	Yrd.Doç.Dr. Ümmühan ETRUĞRUL
Doç.Dr. Suphi ASLANOĞLU	Yrd.Doç.Dr. İbrahim MAZMAN
Doç.Dr. Serhat YILMAZ	Yrd.Doç.Dr. Deniz MELANLIOĞLLU
Doç.Dr. Eyüp AKMAN	Yrd.Doç.Dr. İbrahim GÜLTEKİN
Doç.Dr. Sıtkı YILDIZ	Dr. Aliye Uslu ÜSTTEN

EDİTÖRÜN NOTU

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak Temmuz 2013 sayısı ile akademik alandaki bir ürünü daha yayın hayatıyla buluşturmuş durumdayız. Bu sayımızda Osmanlı Tarihi ağırlıklı makalelerin yanı sıra edebiyat ve sosyoloji alanından birer makale bulunmaktadır. Ayrıca tarih alanından bir çeviri ve üniversitemizin Tarih bölümünde hazırlanmış bir doktora tezinin tanıtım yazısını da dergimizin bu sayısında yayınlıyoruz. Yine biri yurtiçi, diğeri yurtdışı olmak üzere iki sempozyumun tanıtım yazısını da okuyucularımız ile paylaşmış durumdayız.

2014 yılının Temmuz ayında ULAKBİM tarafından taranan dergiler arasına girmesi amacıyla dergimizi eşzamanlı (senkronik) hale getirmek istiyoruz. Bu yüzden, Mayıs ayında da bir sayıyı yayınlama amacındayız. ULAKBİM tarafından taranır bir hale gelmesi, dergimizin nitelikli olduğu kadar ulusal ve uluslararası standartlarda yayınlanan bir dergi statüsünde tanınırlılığını sağlaması açısından önemli bir aşamayı ifade edecektir.

Bu sayının ilk sayfalarında Dergimizin Danışma ve Bilim Kurullarını bulacağınız gibi son sayfalarında ise yayın ilkelerini görebileceksiniz. Bu türden dergiler nitelikli akademik makaleleri yayınladıkları gibi yayın hayatının başlangıcında olan birçok akademisyene de yaptıkları çalışmaları bizlerle paylaşma imkânı vermektedir. Bu yüzden lisansüstü eğitim yapan akademisyen ve bilim insanlarına yaptıkları kitap-tez eleştirilerini, çevirilerini, katıldıkları kongrelerin tanıtımını dergimize gönderebileceklerini tekrar hatırlatırız.

Son olarak; dergimizin bu sayısının yayınlanmasında, gönderdikleri makaleleri, yazıları ve emekleri ile katkıda bulunan bütün akademisyen, yayın kurulu ve sekreteryaya teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

Sayı Editörü

BAZI BELÂGAT KİTAPLARINDA MÜŞÂKELE SANATININ TANIM VE TASNİFİ

Muhittin ELİAÇIK*

ÖZET

Arapça “şekl” kökünden gelen ve belâgat kitaplarında bir edebî sanat olarak ele alınan müşâkele kelimesi, tanım ve tasnifinde farklılık görülebilen bir terimdir. Terdîd, tekrîr, reddü'l-acüz gibi söz tekrarına dayalı sanatlardan olan bu terimin mecaz içerip içermediği de tartışılmıştır. Bu terim ilk belâgat kitaplarında tek ve belli bir tanımla karşımıza çıkarken, daha sonraki eserlerde açıklama ve şerhin de etkisiyle tanım farklılaşmıştır. Ayrıca, Osmanlı sahasında yazılan belâgat kitaplarının bazılarında bu sanata hiç yer verilmemiştir. İlk dönem belâgat kitaplarında daha açık ve anlaşılır bir tanım ve örnekle verilmişken, daha sonraki eserlerde tanım ve örneklerde karışık bir durum ortaya çıkmıştır. Bu edebî terimin tanımı: “çok anlamlı kelimelerin art arda iki anlamı ile kullanılması; birinin söylediği bir sözü diğerinin başka anlamda tekrarlaması; karşılıklı konuşan iki kişiden birinin söylediği bir sözü diğerinin başka bir düşünceye cevap olacak şekilde tekrarlaması” şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sanatın belâgat kitaplarında mukayeseli biçimde incelenerek ortaya konulması gerekmektedir. Bu makalede de böyle bir inceleme ve mukayese yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Edebî sanat, Müşâkele, tanım ve tasnif.

ABSTRACT

Descriptions and classifications about art of Müşâkele in some the books of Rhetoric

The word “Şekl”, originating from an Arabic word and stated in the eloquences as a literary art, the word “müşakele” is a term that can show difference in its definition and classification. Consisting of such recurring literary arts as “terdîd, tekrîr, Raddu'l-acuz”, it has been discussed whether they are metaphoric not. Seen firstly as a clear and obvious definition in literary boks, later within the impact of explanation and sherkh differed the definition. In addition, some of the art written in the area of Ottoman Empire are not included in the field of rhetoric post. A more

* Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

clear and understandable definition and examples of rhetorical, the books of the later works have been found some ambiguous in its definitions and examples. This literal definition of that term is that: “a very significant meaning of the words used twice in succession, the other one said a word to repeat another sense, one of the two people speaking of a mutual promise to be another answered to another recurrence of thinking.” Therefore, the comparative form of these art books of rhetoric should be put forward by examining them. This article is made of such a review and comparison as stated above.

Key Words: Rhetoric, literary art, Müşakele, Description and classification.

Giriş

Arapça bir edebî terim olan belâgat kelimesi: “Kelâmın fesâhatla birlikte muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıdır.” (Ankaravî, 1284:25); “Kelâmın muktezâ-yı hâle mutâbakatı; ya’ni makâma münasip olan şekilde tasvîr ve tertip olunmasıdır.” (Cevdet, 1323:41; Reşid, 1328:136) şekillerinde tanımlanmıştır. Belâgat ilminde *me’ânî*, *beyân*, *bedî’* olarak üç bölüm bulunup edebî sanatlar bu bölümlerden *bedî’* bölümünde ele alınmıştır. İslâm dünyasında hicrî 2. ve 3. yüzyıllarda zirveye çıkıp daha sonra temel birkaç belâgat kitabının şerh ve haşiyeleri ile sınırlı kalan belâgat ilmi Osmanlı’da da genellikle Sekkâkî (ö.1229)’nin Arapça *Miftahu’l-Ulûm* adlı eseri ve bu esere yazılan telhis, şerh ve haşiyelerden takip edilmiştir. Bunlardan Kazvînî (ö. 1339)’nin, *Miftâhu’l-Ulûm*’un özeti olan *Telhîs* adlı eseri ve şerhleri Osmanlı’da belâgat konularının en çok takip edildiği kitaplardan olmuştur. Bunun dışında, Reşidüddin-i Vatvat’ın (ö..1177) Farsça *Hadâiku’s-Sihr fi-Dekâiki’s-Şi’r* adlı eseri de rağbet gösterilen başvuru kitaplarından olmuştur. Tanzimat döneminde ise Batı retoriği tarzında eserler yazılmış ve Süleyman Paşa’nın *Mebâni’l-İnşâ’sı* ile birlikte Batı retoriği konuları Türk edebiyatına girmiştir. Bu dönemde belâgat konuları eski belâgat anlayışı veya eski ile yeniyi bir arada sürdürme eğilimi olarak iki yönde devam etmiştir. Ahmed Cevdet Paşa’nın *Belâgat-i Osmaniyye*’si ile Rezaizâde’nin *Ta’lîm-i Edebiyat*’ı bu duruma iki tipik örnek oluşturmuştur. *Belâgat-i Osmaniyye*’de edebî sanatlar eski anlayışa göre verilmiş; *Ta’lîm-i Edebiyat*’ta ise tanım ve tasnifler farklı olduğu kadar, teşhîs, intâk, istifhâm, terdîd gibi yeni terimler eklenmiş ve terimler şahsî müdahale ile yeni anlamları gösterir olmuşlardır (Saraç 2004:131-136).

Belâgat kitaplarında “muhassinât-ı lafziyye ve ma’neviyye” başlığı altında anlatılan edebî sanatların bazılarında tanım ve tasnifçe bir birlik bulunmamıştır. Klasik literatürde mecâz-ı mürsel, isti’âre, teşbîh, kinâye gibi temel sanatlar genellikle aynı tanımda yer alırken değişiklik daha ziyade terdîd, tecnîs, istihdâm gibi lafzî sanatlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sanatlardan birisi de “müşâkele” olmuştur.

Müşâkele

Belâgat ilminin bedî' bölümünde kelâmı söz veya mana yönünden güzelleştiren "muhassinât-ı lafziyye ve ma'neviye" adıyla iki cihet bulunmakta ve müşâkele sanatı bunlardan ma'nevî muhassinât arasında yer almaktadır. İslâm dünyasında belâgat ilmi genellikle Sekkâkî (ö.1229)'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinde yapılan tanım ve tasniflere göre şekillenmiş ve yazılan birçok şerh, haşiye, telhis, muhtasar ve tercümede bu eserin muhteva ve metodu izlenmiştir. Bu eserin üçüncü kısmında *ilm-i bedî'* başlığı altında lafzî ve ma'nevî sanatlar anlatılmış olup, ma'nevî sanatların ilk üçü arasında mutâbakat, mukâbele ve müşâkele sanatları bulunmuştur. Müşâkele, Arapça "şekl" kökünden ve müfâ'ale bâbından gelen bir kelime olup ifadelerin karşılıklı benzeşmesi esasına dayanmaktadır. Manaya dayalı bir sanat olan müşâkelede sözde birlik ve manada ayrılık bulunmaktadır. Müşâkele, "Sohbetinde tahkikî veya takdirî olarak geçtiği için, bir şeyi gayrın lafzıyla zikretmek" (Kazvinî, 1998:1/327), "İfadeye geçen sözden dolayı konuşanın, meramını bu sözle ifade etmesi" (İsbir-Cuneydî, 1985:850), "Kullanılacak kelime yerine, sohbet esnasında söylenmiş bir kelimeyi kullanarak meramı ifade etmek" (Güllüce, 2006:43) şeklinde tarif edilmiştir. Müşâkelede sonraki söz öncekine bağlı olarak söylendiğinden ikisi birlikte anlamlı olmakta; önceki olmadan sonrakinin bir anlamı bulunmamaktadır. Mesela, fakirliğinden dolayı soğuktan korunacak bir elbise bulamayan İbnu'r-Rukma adlı kişinin, kendisini soğuk bir günde yemeğe çağırarak "Senin için ne pişirmemizi istersin" diyen arkadaşlarına cevaben: "Bana bir elbise ve gömlek pişiriniz" demesi; karnı çok acıkmış misafirine müzik dinletmek isteyen ev sahibinin de "Sana ne dinletmemi istersin" sualine karşılık, misafirin: "Çatal bıçak sesi dinlemek isterim" demesi müşâkele örneklerinden sayılmıştır (Güllüce, 2006:42-43). Müşâkelede mecazın bulunup bulunmadığı da tartışılmış ve bu konuda Taşköprüzâde müşâkelenin mecâzdan farklı olduğunu, müşâkele tarifinde yer alan "başkasının sohbetinde vaki olduğu için" kısmıyla mecazın dışarıda bırakıldığını, mecâzda söz, mecâzî manada kullanılırken, müşâkelede gerçek manada kullanıldığını söylemiş ve buna örnek olarak da "Senin için ne pişirmemizi istersin" sualine verilen "Bana bir elbise ve gömlek pişiriniz" cevabındaki "pişiriniz" ifadesinin gerçek manada kullanıldığını göstermiş; mecâzda bir mana yerine başka bir mananın, müşâkelede ise bir söz yerine başka bir sözün konulduğunu ifade etmiştir (Taşköprüzâde, tsz:272-273 -Güllüce, 2006:44'den).

Belli Başlı Belâgat Kitaplarına Göre Müşâkele Sanatı

İslâm dünyasında olduğu gibi, Osmanlı'da da belâgat ilmi büyük ölçüde Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u ile bu eserin şerh, tercüme ve haşiyelerinden okutulmuştur. Sonraki belâgat kitaplarında müşâkele sanatı hakkında uzun ve ayrıntılı açıklamaların yapılmadığı, hatta bazılarında hiç ele alınmadığı görülmektedir. Oysa bu sanat en

eski ve temel kaynak olan *Miftâhu'l-Ulûm*'da manevî sanatların ilk üçü arasında yer almıştır. *Miftâhu'l-Ulûm*'dan başlayarak belli başlı belâgat kitaplarında müşâkelenin tanım ve tasnifini aşağıdaki şekilde göstermek mümkündür:

1. Sekkâkî (ö.1229) *Miftâhu'l-Ulûm*

(ve minhü. *el-müşâkeletu*), ve hiye *en-tezkure's-şey'e bi-lafzi gayrihi li-vukûihi fi-sohbetihi*: “Bir şeyi, başkasının sohbetinde vâki olduğu için onun lafzıyla zikretmendir. Ke-kavlihi: *Kâlû'kterih şey'en nücid leke tabhahu - Kultü utbuhû lî cübbeten ve kamîsen*”² (3.kısım, İlmü'l-bedî', s.424).

2. Kazvinî (ö.1338) *Telhîsü'l-Miftâh*

ve minhü. *el-müşâkele*. ve hiye *zikrî's-şey'e bi-lafzi gayrihâ li-vukûihi fi-sohbetihi tahkîken ev takdîren*: “Takdirî veya hakikî şekilde başkasının konuşmasında bulunsun; bir şeyi başkasının lafzı ile zikretmektir. Ke-kavlihi: *kâlû'kterih şey'en nücid leke tabhahu - Kultü'ubuhû lî cübbeten ve kamîsen*” (*Telhîsü'l-Miftâh*, 27a).

3. Sa'îd Paşa (ö.1890), *Mizânü'l-Edeb*

Bir söze münâsebet ve ta'alluku olmayan bir lafzı başka bir şeyin hüccetinde vâki olmakdan nâşî o söze nisbet ve izâfe ile zikr etmektir. Bu sûret yâ tahkîkî, yâ takdîrî olur. Tahkîkiye misâl: Fuzûlînin *Kemâl-i hüsn-i ahlâkun beyân eyler açıldukça – Semen mecmûası nesrîn kitâbı gonçe tûmârı* beytidir. Semene mecmûa, nesrîne kitâb, gonçeye tûmâr lafzlarının (teşbîhden sarf-ı nazarla) münâsebet-i hakikiyyeleri yoğiken sohbe tevfiğ için o sûretle izâfeleri iltizâm olunmuşdur. Takdîriye misâl: Bir çıplak fakîre “cânın ne yemek istiyor” denilmesine “bir entari yemek istiyor” cevâbını verse tahkîkî ve hasebü'l-hitâb karîne hükmünce “yemek istiyor” ta'bîrini terk ile “bir entari” demekle iktifâ etse takdîrî olur. (s. 350)

4. Ahmed Cevdet Paşa (ö.1895), *Belâgat-i Osmâniyye*

San'at-ı müşâkele, bir şey'i sohbetinde bulunduğu bir şey'in ismiyle zikr etmektir. Nitekim bir konağa yalınayak gelen bir fakîre “*ne dürlü yemek istersin pişirelim*” denilmesi üzerine: “*bana bir çift ayakkabı pişiriniz*” demesi gibi. Kezâlik ağaç gars etmekte olan bir çiftlik sâhibine bir müsâfir gelerek: “*Hâtem-i Tâyi gibi gars et*” deyip de “in'âm u ihsân et” ma'nâsını murâd eylemesi dahi bu kabîldendir (s.146).

5. Mehmed Rif'at (ö.1907), *Mecâmü'l-Edeb*

Müşâkele: Bir şeyi gayrın lafzıyla zikretmeğe denir. “*Şîşe gögsin geçirir leblerin öpdükçe kadeh - Dili varmaz ki derûnum tolu kandır dimege*” beytinde erbâb-ı hayâta mahsûs olan “göğüs geçirmek” ve “öpmek” ta'bîrlerinin şîşe ile kadehde isti'mâli gibi ki 'Arabîden: *Kâlû'kterih şey'en nücid leke tabhahu - Kultü utbuhû*

2 Sana ne pişirmemizi istersin dediklerinde, bana bir cübbe ve gömlek pişiriniz dedi.

lî cübbeten ve kamîsen” beytinde (bi-sâz) diyeceği yerde mısra’-ı sânde (bi-dûz) denilmiş olduğundan bunlar hep müşâkele nev’indedir. (C.I, s.360)

6. Recâizâde Mahmud Ekrem (ö.1914) *Ta’lîm-i Edebiyat*

Müşâkele san’atı bizim lisânın en parlak bir tavr-ı beyânıdır ki muhâtabada bir tarafın îrâd ettiği bir kelimeyi taraf-ı digerin dahi evvelki ma’nâya az çok mugâyir olarak, isti’mâl etmesinden husûle gelir. Meselâ (*böyle şey hâtıra gelir mi?*) dendiği zamân (*hâtıra gelmediğini bilmem fakat vukû’a geliyor!*) sözüyle mukâbelede -*vukû’a gelmek*- hâtıra gelmeğe müşâkele olur. Müşâkelenin en güzeli kâilin isti’mâl ettiği bir kelime hakîkate masrûf ise mecâza, mecâz ise hakîkate meyl etdirilmekle olur ki “Tezer”den aldığımız misâl bunu îzâh eder. Misâl: *Tezer. Yine mi kanmıyorsunuz sözüme-Ne için bakmıyorsunuz yüzüme-Beni bir kere okşasan ne çıkar?-Melek –Sen çıkarısın.. Demek ki fitne çıkar!* Abülhak Hâmid

İşte şu muhâtabada iki tarafın da kullandığı (çıkma) kelimesi Tezerin ifâdesinde mecâzen isti’mâl edilmiş olduğu hâlde cevâbında - Tezerin saraydan hurûcu kasd olunarak- hakîkate sarf olunmuştur. Vâkı’â alt tarafında “*demek ki fitne çıkar*” sözü kelime-i mebhûseyi yine bir ma’nâ-yı mecâzîye ircâ’ ediyorsa da muahhar olduğu için hükmü yoktur. Her hâlde bizim bunda dikkat edeceğimiz şey müşâkele san’atının hâsil ettiği şiddet ve te’sîrdir. Müşâkele ba’zen muhâtabın henüz îrâd etmediği ve fakat îrâd etmek ihtimâli olan bir kelime ile de olur. Bunun misâli de “Duhter-i Hindû”da kendisiyle izdivâc teklîfnde bulunan ihtiyâra “Surucuyi’nin şu mukâbelesidir: *Deli ihtiyâr! Deli ihtiyâr! Demincek bana nasihat veren sen değil miydin? Sana genç olmadın mı dedimse seksen yaşından sonra gençlik et demedim ya!.. Nasihat verip dururken gönül verdim mi diyeceksin? Ba’zı ta’rife göre müşâkele diye “vukû’-ı lafzîyle veyâhûd vukû’-ı takdîrî ile bir şey’in şey’-i âhar sohbetinde vâki’ olduğundan için o şey sohbetinde vâki’ olduğu şey’-i âharın lafzıyla zikr olunmağa derler” imiş. Ve lisanımızın şivesi iktizâsınca vukû’-ı lafzî ile müşâkeleyle “bu şey’i bana verir misin denildikde cevâbında sana dayak veririm” denilmesi - vukû’-ı takdîrî ile müşâkeleyle dahi “bir yemek pişiren adama yazını pişirsen daha iyi olmaz mı? diye mukâbele kılınması misâl olurmuş. Birinci misâlde (dayak vermek) ta’bîri vâkı’â bir şey’i sohbetinde bulunduğu şey’-i gayrın lafzı ile zikretmek olduğuyün ta’rife muvâfık görünür. Şu kadar ki müşâkelenin bu dürlüsü musâhebât-ı lâübâliyânede vâki’ olursa da âsâr-ı edebiyede henüz görülmüş değildir. İkinci misâlde gelince “*yazını pişirsen daha iyi olmaz mı?*” yolundaki hitâb yalnız yemek pişiren bir şahsa değil “câme-şûy” yıkayan adama dahi edilebilir. Çünkü (pişkin yazı) olduğu gibi (yazı pişirmek) dahi olabilir. Bu hâlde yemek pişiren şahsa “yazını pişirsen daha iyi olmaz mı?” denilmesinde müşâkele muhakkak ise de bu misâl bizim ta’rîfimize daha muvâfık görünür. “Târık”da Mûsânın Zehrâya olan hitâb-ı âtisindeki müşâkele dahi bu san’atı hâvî sözlerin güzellerindedir: *Demek**

ki sen ben Ziyâdın yarasını bağlamışın, ben Ziyâd da senin şarkını bağlamış. Müşfikâne bir mu'âmeleye 'âşıkâne bir mukâbele! (s.289-292)

7. Ahmed Reşîd (ö.1956) Nazariyyât-ı Edebiyye

Müşâkele. Yekdigeriyle muhâvere eden iki taraf arasında mütekevvin bir îhâmdır ki bir tarafın ma'nâ-yı mecâzî veya hakîkîde isti'mâl ettiği bir kelimeyi, taraf-ı digerin ma'nâ-yı hakîkî veya mecâzîde kullanarak başka bir fikre cevâb vermesi demektir. Bu hâlde müşâkele 'aynı zâtın teblîğ ettiği iki fikir ve hayâlde değil, iki kişinin ayrı ayrı beyân eylediği efkâr ve hayâlât arasında tahakkuk eder. Misâl: *Tezer. Yine mi kanmıyorsunuz sözüme - Ne için bakmıyorsunuz yüzüme - Beni bir kere okşasan ne çıkar?-Melek -Sen çıkarsın..Abülhak Hâmid.* Ba'zen müşâkele tarafeynden birinin fi'liyle digere tarafın kavli arasında vâki' olabilir ki o zamân mütekellim olan yalnız bir taraftır.

Surucuyi: *Deli ihtiyâr! Deli ihtiyâr! Demincek bana nasihat veren sen değil miydin? Sana genç olmadın mı dedimse seksen yaşından sonra gençlik et demedim yâ!.. Nasihat verip dururken gönül verdim mi diyeceksin?* Abülhak Hâmid, Duhter-i Hindû. (s.259-260).

8. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1951) Edebiyat Lügati

Bedî' san'atlerindedir. Bir masdarın diğer bir lafz ile mânâsı değişmiş ve müştakkâtının bir ibârede mükerrer îrâd edilmiş olmasıdır. *Seni ol rütbe sever kıskanırım kim güzelim - Kimsenin yâdına gelmezdin elimden gelse* beytindeki (yâdına gelmezdin) ve (elimden gelse) cümlelerindeki gelmek masdarı müştakkâtının kullanılışı gibi. Malûmdur ki yâda gelmek:"hatırlamak" demektir. Elden gelmek ise muktedir olmak, yapabilmek mânâsındadır. Bu mânâların ikisi de gelmek masdarıyla ifâde edilir. Fakat burada evveline gelen (yâde) ve (elden) kelimelerinin yardımıyla asıl mânâsı değişiyor, başka bir şekil alıyor, binâenaleyh ikisinin birlikte zikrinden (müşâkele san'atı) husûle geliyor. *Kendi bâzen gelir amma sözü gelmez kaleme* mısraı bunun menfi misâlidir. Müşâkeleyi daha kısa olarak tarif için şöyle de diyebiliriz: Bir fi'lin başka başka kelimelerle mükrekpe ve mükerrer olarak îrâdıdır. (s.91-92)

Bardahî'nin 1502'de yazdığı *Kitâbu Câmiî Envâi'l-Edebi'l-Fârisî*, İsmail-i Ankaravî'nin *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha*, Sürûrî'nin *Bahru'l-Ma'ârif*, Müstakimzâde Sadeddin'in *Istulâhât-ı Şi'riyye*, Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-İnşâ*, Muallim Nâcî'nin *Istulâhât-ı Edebiyye* adlı eserlerinde müşâkele sanatına dair bir açıklama yer almamaktadır.

Değerlendirme

Bu çalışmada incelenen 14 belâgat kitabının sekizinde müşâkele sanatı müstakil bir başlık altında ele alınıp açıklanmış, altısında ise hiç yer almamıştır. Yukarıda bu sanatın anlatıldığı sekiz kitaptan ilk ikisi, belâgat kitaplarının büyük kısmınca referans olarak kabul edilmiş kitaplardır. Ayrıca *Miftâhu'l-Ulûm*, müfredatta ağırlığı oluşturması sebebiyle Osmanlı'da "Miftâh Medreseleri" diye bilinen medreselerin de genel adı olmuştur. Müşâkele sanatı hakkında ancak ilk iki temel eser okunduğunda bir netlik oluşmaktadır. En eski kaynak olan *Miftâhu'l-Ulûm*'de müşâkele: "Bir şeyi, başkasının sohbetinde geçtiği için onun sözüyle söylemek" olarak tarif edilmiş ve söz tekrarı, başkasının sözünde geçmeye dayandırılmıştır. Bu tanım, müteakip eserlerde değişik şekillerde açıklanmış ve "başkasının sohbetinde geçme" ibaresi Kazvinî'nin *Telhîsü'l-Miftâh*'ında geçen "takdîrî ve tahkîkî" ibaresine bakılarak söz tekrarı olmayan ifadeleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Mesela Said Paşa ve Mehmed Rif'at'ın takdîrî ve hakîkî müşâkele için verdikleri örneklerle Recazâde'nin örnekleri karşılaştırıldığında bir birlik olmadığı görülmektedir. Verilen örnekler arasında Sekkâkî'nin beyit örneği de yer almakla beraber, tanım ve tasniflerde birlik yoktur. Anlaşıldığına göre hakîkîde lafız tekrarı, takdîrîde ise duruma dayalı bir tekrar yer almaktadır. Kazvinî, *Telhîsü'l-Miftâh*'ta müşâkeleyi: "başkasının konuşmasında tahkîkî veya takdîrî olarak bulunan bir şeyi o kişinin sözü ile anmak" diye tanımlamış ve Sekkâkî'nin beyit örneğini vermiştir. Sa'îd Paşa, *Mîzânü'l-Edeb*'de: "Bir sözle ilgisi olmayan bir sözü başka bir şeyin ifadesinde geçmesinden dolayı o sözle birlikte söylemektir; bu, tahkîkî veya takdîrî olur." dedikten sonra tahkîkî için verdiği iki örnek arasında bir tutarsızlık olmuştur. Bunların birinde "durum"a göre; diğesinde ise "başkasının sözünde geçme" kuralına göre bir örnek verilmiştir. Takdîrî için ise: "cânın ne yemek istiyor" sualine "bir entari" cevabının verilmesi örneği gösterilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-i Osmâniyye*'de: "Bir şeyi sohbetinde bulunduğu bir şeyin ismiyle zikretmektir." şeklinde, örnekleriyle birlikte Sekkâkî'nin tanım ve tasnifine direkt uyan, okuyucunun kolay anlayacağı bir tanım yapmıştır. Mehmed Rif'at, *Mecâmiü'l-Edeb*'de "Bir şeyi başkasının lafzıyla zikretmeğe denir." şeklinde çok kısa ve net bir tanım yapmışsa da verdiği örnekler muğlak kalmıştır. Recâizâde, *Ta'lîm-i Edebiyat*'ta birkaç sayfa ayırdığı müşâkele için: "Konuşmada bir tarafın söylediği bir kelimeyi diğer tarafın da ilk manaya az çok aykırı olarak söylemesiyle oluşur." demiş, verdiği örnekler "ikinci kez mecazî anlamda kullanılan" sözlerden oluşmuş ve bu durumda "sohbetinde geçtiği için" kuralına uyulmamıştır. Ancak devamında Sekkâkî ve Kazvinî'nin tanımı için "bazı ta'rîfe göre" denilerek ikinci bir tanım ve tasnif daha yapılmış ve: "Lafzî veya takdîrî olsun, bir şeyi diğer şey sohbetinde geçtiği için o şeyin lafzıyla zikretmektir." denildikten sonra, lafzî müşâkele için: "Bu şeyi bana verir misin? = Sana dayak veririm" örneği; takdîrî müşâkele için ise: "bir yemek pişiren adama yazını pişirsen daha iyi

olmaz mı” denilmesi örneği gösterilmiştir. Ahmed Reşîd, *Nazariyyât-ı Edebiyye*’de müşâkeleyi: “Birbiriyle konuşan iki taraf arasında oluşan bir ihâm olan müşâkele, bir tarafın mecâzî veya hakîkî manada söylediği bir kelimeyi diğer tarafın hakîkî veya mecâzî manada kullanarak başka bir fikre cevap vermesidir. Bu hâlde müşâkele aynı kişinin söylediği iki fikir ve hayalde değil, iki kişinin ayrı ayrı söylediği fikir ve hayaller arasında oluşur.” şeklinde tanımlamış ve verdiği örnekler Recaizâde’nin de verdiği, ikinci kez mecazî manada tekrarlanan sözlerden oluşmuştur. Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatî*’nde müşâkeleyi “Bir masdarın diğer bir lafız ile mânâsı değişmiş ve türevlerinin bir ibârede mükerrer söylenmiş olmasıdır. Bir filin başka kelimelerle mürekkep ve mükerrer olarak söylenmesidir” diye tanımlamış ve verdiği örnekler de ikinci kez mecazî manada tekrarlanan söz örneklerinden oluşmuştur.

Böylece müşâkele sanatı, Sekkâkî ve Kazvinî’de yer alan kısa ve net tanımına göre, zamanla şerh ve izahların etkisiyle genişlemiş ve son dönemlere “ikinci kez mecazî manada tekrarlanan söz” tanımı ile girilmiş, “sohbetinde geçtiği için” ibaresi tali duruma düşmüştür. Bunun sebebi, Kazvinî’nin eklediği takdîrî ve tahkîkî ibaresinin zamanla yorumlara uğraması ve “sohbetinde geçme” ibaresinin de mecazî mana olarak kabul edilmesi olarak görülebilir. Müşâkele sanatını tekrar ve terdîd gibi, söz tekrarına dayalı edebî sanatlardan ayırmak için, müşâkelede “bir şeyi başlasının sözüyle söylemekten kaynaklanan söz tekrarı” bulunduğunu bilmek gerekmektedir.

Mukayeseli tanım ve tasnifler

Sekkâkî: <i>Miftâhu’l-‘ulûm</i>	Bir şeyi başkasının sohbetinde gerçekleştiği için onun lafızıyla zikretmektir.
Kazvinî: <i>Telhîsü’l-Miftâh</i>	Takdîrî veya hakîkî şekilde başkasının sohbetinde bulunsun; bir şeyi başkasının lafzı ile zikretmektir.
Sa’îd Paşa, <i>Mizânü’l-edeb</i>	Bir sözle ilgisi olmayan bir sözü, başka bir şeyin senedinde geçmesinden dolayı o söze nisbet ve izâfe ile söylemektir. Bu sûret ya tahkîkî, ya takdîrî olur. Bir çıplak fakîre “cânın ne yemek istiyor” denilmesine “bir entari yemek istiyor” cevâbını vermesi tahkîkî; “bir entari” demesi takdîrî müşâkeledir.
Ahmed Cevdet Paşa: <i>Belâgat-i Osmâniyye</i>	Bir şeyi sohbetinde bulunduğu bir şeyin ismiyle zikr etmektir. Bir konağa yalınayak gelen bir fakîre <i>ne türlü yemek istersin pişirelim</i> denilmesine <i>bana bir çift ayakkabı pişiriniz</i> demesi gibi.
Mehmed Rif’at, <i>Mecâmü’l-edeb</i>	Bir şeyi gayrın lafzıyla zikretmek. <i>Şişe göğsin geçirir leblerin öpdükçe kadeh - Dili varmaz ki derûnum tolu kandır dimege</i> beytinde göğüs geçirmek ve öpmek ta’bîrlerinin şişe ile kadeh için kullanılması gibi. <i>Ne pişirelim</i> sualinde <i>bi-sâz</i> diyeceği yerde <i>bi-dûz</i> denilmesi gibi.

Recâizâde M. Ekrem: <i>Ta'lim-i Edebiyat</i>	Konuşmada bir tarafın söylediği bir kelimeyi diğer tarafın da ilk manaya az çok aykırı olarak kullanmasıyla oluşur. Bir şeyin diğer bir şey sohbetinde tahkîkî veya takdîrî olarak geçmesi sebebiyle o şeyin lafzıyla söylenmesidir. <i>Bu şeyi bana verir misin</i> denildiğinde <i>sana dayak veririm</i> denilmesi tahkîkî; bir yemek pişiren adama <i>yazını pişirsen daha iyi olmaz mı</i> denilmesi takdîrî müşâkeledir.
Ahmed Reşîd: <i>Nazariyyât-ı Edebiyye</i>	Birbiriyle konuşan iki taraf arasında oluşan bir îhâm olup, bir tarafın mecâzî veya hakîkî manada kullandığı bir kelimeyi, diğer tarafın da hakîkî veya mecâzî manada kullanarak başka bir fikre cevâb vermesidir. Bu hâlde müşâkele aynı zâtın söylediği iki fikir ve hayalde değil, iki kişinin ayrı ayrı söylediği fikir ve hayaller arasında gerçekleşir.
Tahirü'l-Mevlevî: <i>Edebiyat Lüğati</i>	Bir masdarın diğer bir lafz ile mânâsı değişmiş ve türevlerinin bir ibârede mükerrer söylenmiş olmasıdır. Bir fiilin başka başka kelimelerle mürekkep ve mükerrer olarak söylenmesidir.

SONUÇ

İlk belâgat kitaplarının bedî' bölümünde manevî sanatlar arasında en önemli edebî sanatlardan birisi olarak açıklanmışken, Türkçe belâgat kitaplarının özellikle son dönemde yazılanlarında ya hiç yer verilmeyen, ya da çok kısa anlatılan müşâkele, tanım ve tasnifi zamanla genişlemiş bir sanattır. İslâm dünyasında ilk belâgat kitapları Arapça olarak yazılmış ve bunlarda bu sanat ilk sıralarda tarif ve tasnif edilmiştir. İlk belâgat kitaplarından Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'unda kısaca yer alan müşâkelenin tanımı, zamanla şerhlere uğramış ve yazılan ilk telhis ve şerhlerde "takdîrî ve tahkîkî" diye bir açıklama konulmuştur. Bu iki kelime zamanla belâgat kitaplarında farklı yorum ve örnekleri de beraberinde getirmiştir. Müşâkele sanatında en öne çıkan husus "başkasının sohbetinde gerçekleştiği için o söz ile ifade" edilme hususu olmuş ve bu, bilhassa son dönem eserlerinde genellikle "ikinci kez mecazî manada tekrar" şeklinde anlaşılacak çoğu defa "sohbetinde geçme" ibaresi verilmemiştir. Son dönemde yazılmış belâgat kitaplarına bakıldığında bu sanatın genellikle "ikinci kez farklı ve mecazî manada tekrar" şeklinde tanımlandığı, bazılarında da ilk eserlerdeki müşâkele tanımının tali bir tanım olarak verildiği görülmektedir. Bazı eserlerde verilen örnekler ise birbirine uymayan biçimde yer almıştır. Müşâkele sanatı söz tekrarına dayalı bir edebî sanat olmaktan ziyade, karşılıklı konuşmada karşı tarafın dili ve ağzı ile konuşma olarak tanımlanabilecek bir sanattır. Bu sanatta alay ve istihzâ da söz konusu olup, konuşma esnasında soru sorana karşılık veren kişinin, kendisine yersiz bir soru sorulduğunu düşünerek kaşı tarafın kullandığı kelimeyle karşılık verdiği görülmektedir. Mesela, "sana ne pişirmemizi istersin?" sorusuna "bana bir elbise pişiriniz" diyen kişi, "benim hangi şeye ihtiyacım olduğunu anlamıyor musunuz?" demiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-İ Osmâniyye*, Şirket-İ Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1323.
- Ahmed Reşid (Rey), *Nazariyyât-I Edebiyye*, İstanbul 1328.
- Ankaravi İsmâîl Rusûhî, *Miftâh-ül-Belâga Ve Misbâhu'l-Fesâha*, Tasvîr-İ Efkâr Matbaası, İstanbul 1284.
- Coşkun, Menderes, “Edebi Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine”, *Yeni Türkiye, Türkler*, C.11, 701-707, 2002.
- Erkan, Mustafa, “Lutfullah Halîmî”, *Dia*, C.15, İstanbul 1997.
- Güllüce, Veysel, “Kur’ân-I Kerîm’de Allah’a Müşâkele Yoluyla İsnad Edilen İfadelerin Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üni.İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.25, Erzurum, 2006.
- Halîmî Lutfullah, *Risale Fî-Tecnîsât Ve’l-Teşbîhât Ve’l-Mecâzât*, Süleymaniye Ktp Aşir Efendi 430/7, Vrk.67B-70A.
- İsbir, Muhammed Saîd-Cüneydî, Bilâl, *Eş-Sâmil Fî-Ulûmi’l-Lugati’l-Arabiyyeti Ve Mustalahâtihâ*, Dâru’l-Avde, Beyrût, 1985.
- Kaçar, Mücahit, “Türkçe Te’lîf Edilmiş Bir Belâgat Kitabı:şerîfî’nin *Hadîkatü’l-Fünûn* İsimli Eseri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 21/Güz, 2011.
- Kazvinî Muhammed Bin Abdurrahmân, *Telhîsü’l-Miftâh*, Adana İl Halk Küt., 01 Hk 91/2.
- Kazvinî Celâluddin Ebû Abdillâh Muhammed, *El-Îzâh Fî Ulûmi’l-Belâga*, Dâru İhyâi’l-Ulûm, Beyrut, 1998, I, 327.
- Mehmed Rif’at, *Mecâmiü’l-Edeb*, İstanbul 1308, 3 Cilt.
- Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta’lîm-İ Edebiyyât*, Mihran Matbaası, İstanbul 1299.
- Olgun, Tahir, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.
- Said Paşa, *Mîzânü’l-Edeb*, İstanbul 1305.
- Saraç, M.A.Yekta, “Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları”, *Journal Of Turkish Studies*, Harvard University, C. XXVII, S. 311-344, 2004.
- Saraç, M.A.Yekta, “Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine”, *Tded*, C.32. S.131-147, 2004.
- Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Şaban, İbrahim, “Osmanlı Âlimlerinin Arap Belagatine Dair Eserleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, S. XVII, S.108-133, İstanbul 2011.
- Taşköprizâde Ahmed Bin Mustafa, *Şerhu’l-Fevâidi’l-Gryâsiyye* -Baskı Yeri Ve Tarihi Yok-

TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN METİN TÜRLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Salim PİLAV*

Mehmet Mesut OĞUZ**

Özet

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler incelenmiştir. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada 7. sınıftan 25, 8. sınıftan 25 toplam 50 metin incelenmiştir. 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında en çok yer alan türler sırasıyla, hikâye (% 18), deneme (% 16), şiir (%12), söyleşi (%10), makale (%8), konferans, gezi yazısı, anı, söylev, biyografi, tiyatro, (% 4) efsane, fıkra, destan, haber, masal, roman (% 2) yer almıştır. 7.sınıf Türkçe ders kitabında 25 metin 10 farklı türde yer almış; 8.sınıf Türkçe ders kitabında ise 25 metin 15 farklı türde yer almıştır. Her iki sınıfta da zorunlu temalara yer verilmiştir. 7.sınıf kitabında Türkçe Programı'na tam olarak uyulurken 8.sınıf kitabında bazı noktalar program ile çelişmektedir. 7 ve 8. sınıf Türkçe kitaplarında şiir ve roman türlerinin oranının diğer türlere oranla daha az olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Metin, Metin Türleri, Türkçe Ders Kitabı, Öğretim Programı

A RESEARCH ON THE TEXT TYPES IN THE TURKISH COURSEBOOKS

Abstract

In this research, the texts in the 7th and 8th grade Turkish coursebooks prepared by the National Education Ministry were examined. In the study document review method was used. Totally 50 texts, 25 texts in the 7th grade and 25 texts in the 8th grade, were examined. The most text types included in the 7th and 8th grade respectively are *story* (% 18), *essay* (% 16), *poem* (%12), *conversation* (%10), *article* (%8), *conference*, *travel writing*, *memoir*, *speech*, *biography*, *theatre*, (% 4) *legend*, *joke*, *epic*, *news*, *tale*, *novel* (% 2). There were 10 different types in the 25 texts in the 7th grade Turkish coursebooks; 15 different types in the 25 texts in the 8th grade Turkish coursebooks. In both grade coursebooks compulsory themes were included. As the 7th grade coursebook were in accordance totally with the program, the 8th grade coursebook contradict with the program in some points. It has been noticed that the rate of poems and novels in the 7th and 8th grade coursebooks were less than the other types.

Key Words: text, text types, Turkish Coursebooks, Teaching Program

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, spilav@kku.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GİRİŞ

Günümüzde “metin” dil, dil eğitimi, edebiyat eğitimi, Türkçe eğitimi ve iletişim gibi alanlarla ilgili olması bakımından önemli bir kavramdır. “Metin” kavramının çok çeşitli alanlarla ilgisi münasebetiyle, ilişkide bulunduğu alanın özelliğine göre farklı tanımlamaları yapılmıştır.

“Metin” kelimesi TDK’nin Türkçe Sözlüğü’nde¹: “Köken: Arapça. 1. *Bir yazıtı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünü.* 2. *Basılı veya el yazması parça, tekst.*” olarak tanımlanmıştır. Günay’a (2003: 35) göre metin, “*Başı ve sonu ile kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin art arda geldiği anlamlı yapı olarak tanımlanabilir.*”

Yukarıdaki tanımlardaki ortak noktalardan yola çıkarak metin, birbirini izleyen sıralı ve anlamlı bütünler oluşturan, karşıdaki kişiye bir mesaj ileten, yazılı ya da sözlü dilsel bir ürün olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, “duygu ve düşüncelerin ifadesi bağlamında iletişime yönelik, anlam bakımından bir bütünlük taşıyan dil birimi” şeklinde ifade edilebilir. Bildirişim (iletişim) işlevi olmayan yazılı ve sözlü bir belgenin metin olarak değerlendirilebilmesi mümkün değildir.

Bir dil dizgesinin “**metin**” olup olmaması “metinsellik ya da metin olma” ölçütleri şeklinde değerlendirilir. Metinsellik, bir metni metin olmayan cümle ya da kelime topluluğundan ayırmak için başvurulan ölçütler ya da bir metnin oluşması için gerekli koşullar olarak düşünülür (Toklu, 2009: 127). Dolayısıyla metinsellik ölçütleri için, bir metni metin yapan özellikler demek mümkündür.

Bir kelime ya da cümle topluluğun metin sayılabilmesi için yedi tane özellik taşıması gerekir. Bunlar:

Bağdaşıklık: Metin olmanın ilk ölçütü bağdaşıklık, metnin yüzey yapısındaki bileşenlerin dil bilgisel ilişkilerine dayanır. Bağdaşıklığı “imtizaç” kelimesiyle ifade eden araştırmacılar da (Alan:1994:168) vardır. İmtizaç, duyduğumuz ve gördüğümüz kelimelerin, bir silsile dâhilinde, birbirleriyle nasıl bağlandıklarını ifade eder.

Fillerin zaman uyumları, göstergenin dizilişleri, art ve ön gönderimleri ile bağlantı öğeleri gibi bağdaşıklığın oluşmasına katkıda bulunan dile ait unsurlar, metnin bir bütün olarak algılanmasını sağlar (Subaşı Uzun, 1995: 84).

Tutarlılık: Metindeki bilgilerin belli bir birlik ve bütünlük içinde zihinde anlam açısından bir şema meydana getirmesi, metinde işlenen tema etrafında adeta kalıplaşarak şekil almasıdır (Karatay, 2010: 375).

Bir metnin tutarlı olması, öğelerin çizgisel gelişimi içinde tema, kişi, yer ya da

1 Kaynak: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50a13bf66d5e37.86834328 (08/12/2012)

olay bakımından tekrarlanması ve temel bir tema çerçevesinde gelişmesine bağlıdır (Günay, 2003: 100). Bağdaşıklıkla farklı olarak tutarlılık, dilbilgisel bağlantılarla değil, anlamsal bağını ve bütünlükle ilgilidir. Ancak bağdaşıklığın sağlam kurulması metnin tutarlı olmasına katkıda bulunabilir.

Amaçlılık: Yazarın vermek istediği mesajı tam olarak yazıya yansıtabilmesidir. Her metnin bir yazılış amacı vardır. Yalnızca yazılmış olması için ortaya konulan bir eserden söz edilemez. Bilişsel süreç modeline göre yazma, amaç güdümlü bir süreçtir. Bu süreç içerisinde yazarlar, metni oluşturabilmek için yazma amaçlarını tespit ederler ve metni bu amaçlara göre üretirler (Ülper ve Uzun, 2009: 654).

Bilgi verici metinlerde belirsizlik ya da gizlilik olmamalıdır. Ancak edebî metinler için bu durum söz konusu değildir. Yazar, sanatlı bir dil kullanarak bilişsel bir mesaj vermek yerine okuyucunun hissiyatını harekete geçirmeyi, onun üzerinde bir tesir oluşturmayı hedeflemiş olabilir. Bu gibi durumda yazarın maksadının öyle olduğu neticesine varılır.

Kabul Edilebilirlik: Metinde ifade edilen durum ya da olayın kişi veya toplumun kabuller dünyasına uygun olmasıdır. Yazarlar farklı farklı kültürlerden olacağı için evrensel bir kabul edilebilirlikten ziyade yerel bir kabul edilebilirlikten söz etmek daha doğru olur.

Bir metnin kabul edilebilir olması için söz edilen konularla ilgili olarak sunulan delillerde, ortaya konulan hükümlerde inkâr ya da reddedilecek bir noktanın olmaması gerekir (Alan, 1994: 179).

Bilgilendiricilik: Metnin, okuyucuya daha önce bilmediği yeni bilgiler sunmasıdır. “Orijinallik” olarak da kabul edilebilecek bu özellik okuyucu açısından oldukça önemlidir. Çünkü hiç kimse kendisine yeni bir şey sunmayacak bir metni okumak istemez.

Her bilgi birimi, başka kaynaklardan ulaşılabilecek “**eski bilgi**” ve diğer kaynaklardan ulaşılmayacak “**yeni bilgi**” olmak üzere iki parçadan oluşur (Halliday ve Hasan, 1976: 326). Eski bilgilerin çok olması metnin okunmaya değer bulunmamasına, yeni bilgilerin fazlalığı da metnin yeterince anlaşılmasına yol açacağından eski bilgilerle yeni bilgiler arasındaki oran dengeli olmalıdır.

Duruma Uygunluk: Duruma uygunluk, kısaca, metin ve kullanıldığı ortam arasındaki uyum olarak tanımlanabilir. Bu uyumun öğeleri arasında “**metnin konusu, hitap ettiği kitle, ulaşmak istediği amaç ve türü**” (Coşkun, 2007a: 239) sayılabilir.

Metinler Arasılık: Metinler arasılık, edebiyat biliminde bir metnin bir başka, öncel metinle olan ilişkisi, bağıntısı, hatta başka metinlerin dönüşüme uğramasıdır. Her metin alıntılamalardan oluşan bir mozaiktir. Her metin bir başka metinden oluşma onun transformasyona uğramasıdır (Ekiz, 2007: 124).

Metinler arasılık, iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleyiş biçimi olarak anlaşılmalıdır. Kavram genel anlamıyla bir yeniden yazma işlemi olarak da algılanabilir. Bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar. Her yazınsal metin, daha önce yazılmış metinlerden ayrı olarak yazılamaz; her metin açık ya da kapalı bir biçimde önceki metinlerden, yazınsal gelenekten izler taşır. Bu bağlamda her metin bir alıntılar toplamıdır. Bazı yazarlar, metnini oluştururken farkında olmadan başka metinlerden yararlanmış olur, bazıları ise bilerek yararlanır. (Aktulum: 2008)

Türkçe derslerinin ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla işlendiği göz önünde bulundurulursa Türkçe ders kitaplarında bulunan metinlerin seçiminde dikkatli olunması gerektiği görülecektir. Çünkü sekiz yıllık ilköğretim sürecinde Türkçe öğretiminden beklenen, öğrencinin okuma, dinleme/izleme, konuşma ve yazma becerilerini dilin kurallarına uygun olarak geliştirilmesidir. (MEB, 2005:2) Bunun yanında metinler yardımıyla Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan temel becerilere (MEB, 2005:5);

- ◆ □ *Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma*
- ◆ □ *Eleştirel düşünme*
- ◆ □ *Yaratıcı düşünme*
- ◆ □ *İletişim kurma*
- ◆ □ *Problem çözme*
- ◆ □ *Araştırma*
- ◆ □ *Karar verme*
- ◆ □ *Bilgi teknolojilerini kullanma*
- ◆ □ *Girişimcilik*

ulaşmak hedeflenmelidir.

6,7 ve 8. sınıf Türkçe Öğretimi Programı'nda sıralanan Türkçe öğretiminin genel amaçları ve kazandırılacak temel beceriler göz önüne alındığında Türkçe dersinin işlevini aslında çoğunlukla metinlerin işlevinin oluşturduğu görülür. Metinler, öğrencide estetik düşünme yetisi, estetik yaşama duygusu uyandırmayı amaçlar. İlk olarak okuma eylemi ile işlevine başlayan metinler, düşündürmek sürecinden sonra yazdırmak işlevini üstlenir.

İşte bu noktada nitelikli eğitim ve öğretimin verilmesinde Türkçe dersine kullanılan metinlere büyük bir iş düştüğü reddedilemez bir gerçektir.

AMAÇ

Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler incelenmiştir. İncelemede aşağıdaki sorulara cevap arama amacı güdülmüştür.

7 ve 8. sınıf ders kitaplarında,

1. Okuma ve dinleme metinlerine ne oranda yer verilmiştir?
2. Yer alan metin türleri nelerdir?
3. Metin türlerinin sınıflara oranı nedir?
4. Yer verilmesi gereken türlere ne oranda yer verilmiştir?
5. Zorunlu temalara yer verilmiş midir?

YÖNTEM

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, içerik çözümlemesiyle belli bir metnin, belgenin özelliklerinin sayısallaştırarak incelenmesidir (Karasar, 2003).

BULGULAR VE YORUM

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki inceleme sonucunda ortaya çıkan bulgular çeşitli tablo ve grafiklerle aktarılmıştır.

TABLO 1. 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinler ve Türleri (*Dinleme metinleri)

TEMA		SINIF METNİN İSMİ		METNİN TÜRÜ
1. TEMA	İletişim	1	Tatlı Dil	Söyleşi
		2	Yolcu Konmaz Oteli	Tiyatro
		3	Bülbül ile Bağcı*	Masal
		4	Bir İletişim Biçimi Olarak Karikatür	Deneme
2. TEMA	Atatürk	5	Atatürk	Şiir
		6	Atatürk ve Sanat	Deneme
		7	Millî Kültür*	Makale
		8	Atatürk ve Türk Tiyatrosu	Anı
		9	Türk Dili	Makale
3. TEMA	Kavramlar ve Çağrışımlar	10	Bilmecce	Tiyatro
		11	Bakarsın Güneş Avuçlarımda*	Şiir
		12	Hayata Açılan Kapılar	Deneme
		13	İyimserlik Kötümserlik	Söyleşi
4. TEMA	Millî Kültür	14	Anadolu'nun Cirit Oyunları	Söyleşi
		15	Miras Keçe*	Hikâye
		16	Karada Yüzen Donanma	Hikâye
		17	Bozkırın Tezenesi	Biyografi
5. TEMA	Doğa ve Evren	18	Susayan Konya	Gezi Yazısı
		19	Deniz Hasreti	Şiir
		20	Yeşil Gözlü Kardan Adam*	Hikâye
		21	Son Kuşlar	Hikâye
6. TEMA	Toplum Hayatı	22	Komşusuzluk	Söyleşi
		23	Emine Teyzenin Çilek Reçeli*	Hikâye
		24	Mustafa Kemal'in Kağnısı	Şiir
		25	Anadolu'da Konukseverlik	Deneme

Tablo 1'de görüldüğü gibi MEB'in hazırladığı 7. sınıf Türkçe ders kitabında, Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 200: 60)'ndaki "Her sınıfta biri zorunlu Atatürk teması olmak üzere 6 ana tema ele alınır." kuralına uygun olarak 2. tema Atatürk teması olmak üzere toplam 6 tema içerisinde 25 metine yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Türkçe ders kitaplarındaki temalarda bulunması gereken dinleme/izleme ve okuma metinlerinin oranı "Her temada farklı türlerden en az üç okuma, bir dinleme/izleme metnine/materyaline yer verilir." (MEB, 2005: 60) şeklinde belirlenmiştir. Tablo 2'de 7.Sınıf Türkçe ders kitabı'nda yer alan dinleme/izleme ve okuma metinlerinin sayısı ve oranları verilmiştir.

TABLO 2. 7.Sınıf Ders Kitabında Dinleme/İzleme ve Okuma Metinlerinin Dağılımı

	METİN SAYISI (<i>f</i>)	YÜZDE DAĞILIMI (%)
OKUMA	17	% 74
DİNLEME / İZLEME	6	% 26
TOPLAM	25	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere 7. sınıf Türkçe ders kitabında Türkçe Öğretim Programı’ndaki oranlara uygun olarak % 26 dinleme/izleme, % 74 okuma metinlerine yer verilmiştir.

6.sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda yer alan metinlerin edebî türlere göre dağılımı şu şekildedir:

TABLO 3. 7.Sınıf Ders Kitabındaki Metinlerin Türlerine Göre Dağılımı

TÜR ADI	METİN SAYISI (<i>f</i>)	YÜZDE DAĞILIMI (%)
Söyleşi	4	16
Tiyatro	2	8
Masal	1	4
Deneme	4	16
Şiir	4	16
Makale	2	8
Anı	1	4
Hikâye	5	20
Biyografi	1	4
Gezi Yazısı	1	4
TOPLAM	25	100

Tablo 3’teki bulgulardan hareketle 7. sınıf Türkçe ders kitabında sırasıyla hikâye (% 20), deneme, şiir, söyleşi (% 16), makale, tiyatro (% 8), masal, anı, biyografi ve gezi yazısı (% 4) türlerine yer verilmiştir. Ders kitabındaki 25 metin 10 farklı türde yer almıştır. Öğrencilerin seviyelerine uygun olarak en çok hikâye türüne yer verilmiştir. Fakat bu seviyedeki öğrencilerin severek okudukları roman türüne hiç yer verilmemiş olması kitabın eksik kalan yanıdır. Ayrıca sadece 10 farklı türe yer verilmiş olması da bir eksiklik olarak görülmekte ve bu durum öğrencilerin yeterince farklı metinlerle tanışmalarına engel oluşturmaktadır. Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin farklı

türlerden seçilmesi öğrencilerin okuma alışkanlığı ve zevki kazanmalarında onlara yardımcı olacaktır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:57)'nda yer alan "6, 7 ve 8. Sınıflarda Yer Verilmesi Gereken Türler" bölümünde 7. sınıfta yer verilmesi gereken türler olarak şu türler belirlenmiştir: şiir, hikâye, anı, deneme, tiyatro, sohbet (söyleşi), gezi yazısı, biyografi. 7. sınıf Türkçe ders kitabında, programda belirlenen; şiir (4 metin), hikâye (5 metin), anı (1 metin), deneme (4 metin), tiyatro (2 metin), sohbet (4 metin), gezi yazısı (1 metin), biyografi (1 metin) türlerine en az bir kere de olsa yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:58)'nda "Her temada iki olaya, bir düşünceye dayalı metne yer verilmelidir. Altı temadan en az dördünde şiir türünde metin yer almalıdır." kuralına 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda uyulduğu görülmüştür. Şiir türüne 2. temadaki (Atatürk) "Atatürk" metninde, 3 temadaki (Kavramlar ve Çağrışımlar) "Bakarsın Güneş Avuçlarımda" metninde, 5. temadaki (Doğra ve Evren) "Deniz Hasreti" metninde ve 6. temadaki (Toplum Hayatı) "Mustafa Kemal'in Kağnısı" metninde yer verilmiştir.

MEB'in hazırladığı 7. sınıf Türkçe ders kitabında 6 tane temaya yer verilmiştir. Bu temalar: *İletişim, Atatürk, Çağrışımlar ve Kavramlar, Millî Kültür, Doğa ve Evren ve Toplum Hayatı*'dir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda ders kitaplarında bulunması gereken zorunlu ana temalara da yer verilmiştir. Programa göre: "6. sınıfta "Sevgi", 7. sınıfta "Millî Kültür", 8. sınıfta "Toplum Hayatı" zorunlu ana temalardır." (MEB, 2005: 61) 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda 7.sınıfın zorunlu teması olan "Millî Kültür" temasına yer verilmiştir. "Millî Kültür" ana teması altında yer verilen metinler ise şunlardır: *Anadolu'nun Cirit Oyunları* (Söyleşi), *Miras Keçe* (Hikâye), *Karada Yüzen Donanma* (Hikâye), *Bozkırın Tezenesi* (Biyografi).

TABLO 4. 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabındaki Metinler ve Türleri (*Dinleme metinleri)

TEMA		8.SINIF METNİN İSMİ		METNİN TÜRÜ
1. TEMA	Zaman ve Mekân	1	<i>Kız Kalesi</i>	<i>Efsane</i>
		2	<i>Geçmiş Zaman Şiirleri</i>	<i>Şiir</i>
		3	<i>Verilen Sözü Tutmak ve Vaktinde İş Yapmak*</i>	<i>Konferans</i>
		4	<i>Eski Ankara Evleri</i>	<i>Gezi Yazısı</i>
2. TEMA	Atatürk	5	<i>Atatürk'ten Anılar</i>	<i>Anı</i>
		6	<i>Onuncu Yıl Nutku</i>	<i>Söylev</i>
		7	<i>Dil Devrimi*</i>	<i>Makale</i>
		8	<i>Atatürk ve Bilim</i>	<i>Makale</i>
		9	<i>Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi*</i>	<i>Söylev</i>
3. TEMA	Millî Kültür	10	<i>İhtiyar Çilingir</i>	<i>Hikâye</i>
		11	<i>Gönül Mimarlarımız</i>	<i>Biyografi</i>
		12	<i>Türküler Dolusu*</i>	<i>Şiir</i>
		13	<i>Nevruz ve Birlik</i>	<i>Fıkra</i>
4. TEMA	Toplum Hayatı	14	<i>Ergenekon Destanı</i>	<i>Destan</i>
		15	<i>Çiğdem Der Ki...</i>	<i>Hikâye</i>
		16	<i>Herkesin Dostu Anton*</i>	<i>Hikâye</i>
		17	<i>Aşınasız</i>	<i>Deneme</i>
5. TEMA	Bilim ve Teknoloji	18	<i>Basında Teknoloji Haberleri</i>	<i>Haber</i>
		19	<i>Ekran Efendi'nin Tutsakları*</i>	<i>Söyleşi</i>
		20	<i>Anadolu'nun Bahtı Açık Treni</i>	<i>Deneme</i>
		21	<i>Bilgisayar Yalnızlığı</i>	<i>Deneme</i>
6. TEMA	Kişisel Gelişim	22	<i>Hayatta Başarı Yolları</i>	<i>Konferans</i>
		23	<i>İki İyi İnsan</i>	<i>Hikâye</i>
		24	<i>Empati İle Yaşamak*</i>	<i>Deneme</i>
		25	<i>Martı</i>	<i>Roman</i>

Tablo 4'te görüldüğü gibi MEB'in hazırladığı 8. sınıf Türkçe ders kitabında, Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005: 60)'ndaki "Her sınıfta biri zorunlu Atatürk teması olmak üzere 6 ana tema ele alınır." kuralına uygun olarak 2.tema Atatürk teması olmak üzere toplam 6 tema içerisinde 25 metine yer verilmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda Türkçe ders kitaplarındaki temalarda bulunması gereken dinleme/izleme ve okuma metinlerinin oranı "Her temada farklı türlerden en az üç okuma, bir dinleme/izleme metnine/materyaline yer verilir." (MEB, 2005: 60) şeklinde belirlenmiştir. Tablo 5'de 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda yer alan dinleme/izleme ve okuma metinlerinin sayı ve oranları verilmiştir.

TABLO 5. 8.Sınıf Ders Kitabında Dinleme/İzleme ve Okuma Metinlerinin Dağılımı

	METİN SAYISI (f)	YÜZDE DAĞILIMI (%)
OKUMA	16	% 70
DİNLEME / İZLEME	7	% 30
TOPLAM	25	100

Tablo 5'ten de görüldüğü gibi 8. sınıf Türkçe ders kitabı'nda Türkçe Öğretim Programı'ndaki oranlara uygun olarak % 30 dinleme/izleme, % 70 okuma metinlerine yer verilmiştir.

8.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin edebî türlere göre dağılımı şu şekildedir:

TABLO 6. 8.Sınıf Ders Kitabındaki Metinlerin Türlerine Göre Dağılımı

TÜR ADI	METİN SAYISI (f)	YÜZDE DAĞILIMI (%)
Efsane	1	4
Şiir	2	8
Konferans	2	8
Gezi Yazısı	1	4
Anı	1	4
Söylev	2	8
Makale	2	8
Hikâye	4	16
Biyografi	1	4
Fıkra	1	4
Destan	1	4
Deneme	4	16
Haber	1	4
Söyleşi	1	4
Roman	1	4
TOPLAM	25	100

Tablo 6'daki bulgulardan hareketle 8. sınıf Türkçe ders kitabında sırasıyla hikâye (% 16), deneme (% 16), şiir, konferans, söylev, makale (% 8), efsane, gezi yazısı, anı, biyografi, destan, fıkra, haber, söyleşi, roman (% 4) türlerine yer verilmiştir. Ders

kitabındaki 25 metin 15 farklı türde yer almıştır. Öğrencilerin seviyelerine uygun olarak hikâye türüne en çok yer verilmiştir. Öğrencilerin ilgisini çeken roman türüne sadece bir metinde yer verilmiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:57)'nda yer alan "6, 7 ve 8. Sınıflarda Yer Verilmesi Gereken Türler" bölümünde 8. sınıfta yer verilmesi gereken türler şu şekilde belirlenmiştir: şiir, hikâye, anı, makale, roman, deneme, sohbet (söyleşi), eleştiri, destan. 8.Sınıf Türkçe ders kitabı'nda, programda belirlenen; şiir (2 metin), hikâye (4 metin), anı (1 metin), makale (2 metin), roman (1 metin), deneme (4 metin), sohbet (1 metin), destan (1metin) türlerine yer verilmiştir. Fakat zorunlu olarak yer verilmesi gereken eleştiri türüne 8. sınıf ders kitabında yer verilmemiştir. Bu yönüyle kitap programa uymamaktadır.

Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:58)'nda "Her temada iki olaya, bir düşünceye dayalı metne yer verilmelidir. Altı temadan en az dördünde şiir türünde metin yer almalıdır." kuralına 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda uyulmadığı görülmüştür. Şiir türüne 1. temadaki (Zaman ve Mekân) "Geçmiş Zaman Şiirleri" metninde ve 3. temadaki (Millî Kültür) "Türküler Dolusu" metninde yer verilmiştir. Kitapta en az 4 şiir metni bulunması gerekirken sadece 2 tane şiir metnine yer verilmiştir. 8.Sınıf Türkçe ders kitabı bu yönüyle de eksiktir.

MEB'in hazırladığı 8.Sınıf Türkçe ders kitabı'nda 6 tane temaya yer verilmiştir. Bu temalar: *Zaman ve Mekân*, *Atatürk*, *Millî Kültür*, *Toplum Hayatı*, *Bilim ve Teknoloji*, *Kişisel Gelişim*'dir. Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda ders kitaplarında bulunması gereken zorunlu ana temalara da yer verilmiştir. Programa göre: "6. sınıfta "Sevgi", 7. sınıfta "Millî Kültür", 8. sınıfta "Toplum Hayatı" zorunlu ana temalardır." (MEB, 2005: 61) 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabı'nda 8.sınıfın zorunlu teması olan "Toplum Hayatı" temasına yer verilmiştir. "Toplum Hayatı" ana teması altında yer verilen metinler ise şunlardır: *Hayatta Başarı Yolları* (Konferans), *İki İyi İnsan* (Hikâye), *Empati İle Yaşamak* (Deneme), *Martı* (Roman)

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları beraber incelendiğinde ders kitaplarında yer alan metinlerin türlere oranları Tablo 7'de gösterilmiştir:

TABLO 7. 7 ve 8.Sınıf Ders Kitaplarına Yer Alan Metin Türlerine İlişkin Bilgiler

TÜR ADI	METİN SAYISI (f)	YÜZDE DAĞILIMI (%)
Hikâye	9	36
Deneme	8	32
Şiir	6	24
Söyleşi	5	20
Makale	4	16
Konferans	2	8
Gezi Yazısı	2	8
Anı	2	8
Söylev	2	8
Biyografi	2	8
Tiyatro	2	8
Efsane	1	4
Fıkra	1	4
Destan	1	4
Haber	1	4
Masal	1	4
Roman	1	4
TOPLAM	0	100

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında en çok yer alan türler sırasıyla, hikâye (% 18), deneme (% 16), şiir (%12), söyleşi (%10), makale (%8), konferans, gezi yazısı, anı, söylev, biyografi, tiyatro, (% 4) efsane, fıkra, destan, haber, masal, roman (% 2) yer almıştır. 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin seviyeleri gözönünde bulundurulduğunda öğrencilerin okumaktan zevk alacakları hikâye türüne en çok oranda (% 18) yer verilmesi gayet normaldir. Öğrencilerin bilgilendirici metinler aracılığıyla bilgi aldıkları düşünüldüğünde deneme, söyleşi ve makale türlerinin de oranının uygun olduğu söylenebilir. Öğrencilerin okurken zevk duydukları ve yapılan araştırmalarda okumaktan en çok hoşlandıkları türler arasında yer alan roman türünün sadece bir metinde yer alması kitabın eksik yönlerindedir. Roman türünün uzun olması ders kitabına girmesine engel değildir. Uygun kısaltmalar yapılarak öğrencilere bu türün de özellikleri gösterilmelidir.

Bu bilgilerin yanında 7. sınıftaki metinlerin daha çok olay ağırlıklı metinler, 8.sınıftaki metinlerin daha çok bilgi ağırlıklı metinler olduğu söylenebilir. Bu durum öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak düzenlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış 7 ve 8. Sınıf Türkçe ders kitapları üzerinde yapılan inceleme sonucunda ortaya çıkan veriler “Bulgular ve Yorumlar” bölümünde gösterilmiştir. Araştırma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

◆□ 7 ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda, Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005: 60)’ndaki “Her sınıfta biri zorunlu Atatürk teması olmak üzere 6 ana tema ele alınır.” kuralına uygun olarak 2.tema Atatürk teması olmak üzere toplam 6 tema içersinde 25 metine yer verilmiştir.

◆□ Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda belirtilen dinleme/izleme, okuma metinlerinin oranı, 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitabında programa uygun orandadır.

◆□ 7.Sınıf Türkçe ders kitabı’nda sırasıyla hikâye (% 19), deneme, şiir, söyleşi (% 15), makale, tiyatro (% 8), masal, anı, biyografi ve gezi yazısı (% 4) türlerine; 8.Sınıf Türkçe ders kitabında ise sırasıyla hikâye (% 16), deneme (% 16), şiir, konferans, söylev, makale (% 8), efsane, gezi yazısı, anı, biyografi, destan, fıkra, haber, söyleşi, roman (% 4) türlerine yer verilmiştir.

◆□ 7. Sınıf Türkçe ders kitabında 25 metin 10 farklı türde yer almıştır. 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda ise 25 metin 15 farklı türde yer almıştır.

◆□ Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:57)’nda yer alan “6., 7. ve 8. Sınıflarda Yer Verilmesi Gereken Türler” bölümünde 7. ve 8. sınıfta yer verilmesi gereken türlere 7. sınıf kitabında uyulmuş; fakat 8. sınıf kitabında eleştiri türü zorunlu olmasına rağmen yer almamıştır.

◆□ Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005:58)’nda “Her temada iki olaya, bir düşünceye dayalı metne yer verilmelidir. Altı temadan en az dördünde şiir türünde metin yer almalıdır.” kuralına 7.Sınıf Türkçe ders kitabında uyulduğu görülmüştür. Fakat 8. sınıf kitabında sadece iki tane şiir metni verilerek bu kurala uyulmamıştır.

◆□ 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitabında, Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda belirtilen zorunlu temalar yer almıştır.

◆□ 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında en çok yer alan türlerin sırasıyla, hikâye (% 18), deneme (% 16), şiir (%12), söyleşi (%10), makale (%8), Konferans, gezi yazısı, anı, söylev, biyografi, tiyatro, (% 2) efsane, fıkra, destan, haber, masal, roman (% 2) şeklindedir.

◆□ Roman türüne 8.sınıfta sadece bir metinde yer verilmiştir.

◆□ 7. Sınıftaki metinlerin daha çok olay ağırlıklı metinler, 8.sınıftaki metinlerin daha çok bilgi ağırlıklı metinler olduğu görülmüştür.

ÖNERİLER

Elde edilen bulgular ve sonuçlar üzerine şu önerilerde bulunulabilir:

1. Türkçe ders kitaplarındaki metin türleri çeşitlendirilmelidir. Öğrenciler farklı farklı metinleri görebilmeli bütün metin türleri değerlendirerek kendine ait bir okuma alışkanlığı oluşturabilmelidir.
2. Türkçe ders kitapları Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan hedef ve kurallara uyarak hazırlanmalıdır. Programa uygun hazırlanmayan ders kitapları öğrencileri tam olarak programın kazanımlarına sahip kılamaz.
3. Öğrencilerde okuma zevki oluşturacak şiir türünde metinlerin ders kitaplarında oranının az olması yanlıştır. Şiir dinleme ve okuma becerisi bütün öğrencilere kazandırılmalıdır. Bu da ders kitaplarındaki şiir metinlerinin artırılması ile gerçekleşebilir.
4. Türkçe ders kitaplarında roman türünün eksik kaldığı görülmektedir. Öğrencilerin bu türü severek okuduğu bilinen bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle Türkçe ders kitaplarında roman türü metinlerin sayısı artırılmalıdır.
5. Türkçe ders kitabına alınan metinler, bir metni metin yapan ölçütler bağlamında titizlikle değerlendirilmelidir.
6. Türkçe ders kitabına alınan metinlerin türünün en seçkin örneği olmasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aktulum, K.(2008), *Metinlerarası İlişkiler*, İstanbul: Öteki Yayınları
- Alan, Y. (1994). *Lisan ve İnsan*, İzmir: T.Ö.V. Yayınları.
- Coşkun, E. (2007). "Türkçe Öğretiminde Metin Bilgisi", *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*, (Editörler: Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s.233-279.
- Ekiz, T.(2007). *Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?* , Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47, 2, ss. 119-127
- Günay, D. (2003). *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual
- Halliday, M.A.K., Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Karatay, H.(2010). *Bağdaşıklık Araçlarını Kullanma Düzeyi ile Tutarlı Metin Yazma Arasındaki İlişki*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.7, S. 13, ss. 373-385
- MEB. (2005). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*, Ankara: MEB Yayınları

- MEB. (2011). *İlköğretim 7.Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları (5.Baskı)
- MEB. (2011). *İlköğretim 7.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları (5.Baskı)
- MEB. (2011). *İlköğretim 8.Sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları (4.Baskı)
- MEB. (2011). *İlköğretim 8.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınları (4.Baskı)
- Subaşı Uzun, L.(1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, Ankara: Simurg Yayınları.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50a13bf66d5e37.86834328 (Erişim Tarihi: 08/12/2012)
- TDK. (1983). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Toklu, O. (2009). *Dilbilimine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ülper, H., Uzun, L.(2009). *Bilişsel Süreç Modeline Göre Hazırlanan Yazma Öğretimi İzlenesinin Öğrenci Başarısına Etkisi*, *İlköğretim Online* , 8 (3) , ss. 651-665

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER VE UNUTULAN BİR MAKALESİ: KASTAMONU

Eyüp AKMAN*

Özet

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'na damgasını vurmuş bir yazar, edebiyatın hemen her alanında eser vermiş usta bir sanatkârdır. Millî Mücadele'ye, yazdıklarıyla destek olmuş, uzun yıllar milletvekilliği ve diplomatlık görevlerinde bulunmuştur. Yakup Kadri, aristokrat bir aileye mensuptur. Çocukluğu Mısır'da sarayda geçmiştir. Onun asilzade oluşu, aldığı eğitim ve terbiye, özellikle batı kültürünü iyi bilmesi eserlerinde kendini hissettirir. Bilindiği gibi, Yakup Kadri Yaban romanında, köye ve köylüye kötümser bir gözle bakmıştır. Bu makalemizde Yakup Kadri'nin diğer eserlerinde köye, köylüye ve halka nasıl baktığı araştırılmış ve onun bu bakış açısına sebep teşkil eden unsurlar üzerinde durulmuştur. Bundan dolayı hemen hemen bütün eserleri bu gözle araştırılmış ve yorumlanmıştır. Ayrıca onun daha evvel yayımlanmamış olan "Kastamonu" adlı yazısı bu makalede incelenmiş ve yazının tamamı makalenin sonunda verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, Kastamonu, Anadolu, köy

SOME VIEWS ON YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU AND ON A FORGOTTEN ARTICLE OF HIM: KASTAMONU

Abstract

Yakup Kadri Karaosmanoğlu was a writer who left his mark in the Turkish Literature of the Republican Period, and a prolific artist who produced works virtually in every field of literature. He gave his support to the War of Independence through his writings, and worked as a member of parliament and a diplomat for a long time. Born into an aristocratic family, Yakup Kadri spent his childhood in a palace in Egypt. His being a nobleman, his educational background, and his having good knowledge, particularly, of the western culture make itself apparent in his works. As is known, Yakup Kadri in his novel *Yaban (The Stranger)* has a pessimistic view of the village life and the peasants. This study examines how Yakup Kadri views the village, the peasants and the general public in his other works. The study also deals with the

* Doç.Dr. Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Kastamonu, e-mail.: eakman@kastamonu.edu.trTürkiye

factors that formed the basis of his views. Accordingly, almost all of his works are examined and interpreted from this point of view. This study also examines the article “*Kastamonu*” by Yakup Kadri which has not been published before, and the article is available with the full text at the end of the study.

Key Words: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban (The Stranger)*, *Kastamonu*, Anatolia, village

Giriş

Yakup Kadri Karaosmanoğlu Türk edebiyatının hemen her türünde eser vermiş bir yazarımızdır. Eserleri sağlığında ve ölümünden sonra birçok kez basılmıştır. Millî Mücadele yıllarında *İkdam* gazetesinde yazdığı makalelerinden bazıları da *Ergenekon* adı altında neşredilmiştir. Fakat *İkdam*’daki diğer yazıları ile başka gazetelerdeki makaleleri sağlığında yayımlanmamıştır. Bu makaleler hakkında birkaç mezuniyet tezi hazırlanmıştır.¹ Ancak bu tezler de Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun makalelerinin tam külliyatını vermekten uzaktır.

Karaosmanoğlu Millî Mücadele’ye, başlangıçta İstanbul’da yazdığı yazılarla destek vermiştir. 1921 yılının temmuz ayında ise Atatürk’ün isteği üzerine Ankara’ya çağrılır. Yakup Kadri Ankara’ya, İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı hattından gider. Bu yolculuk Yakup Kadri ve edebiyatımıza üç yazı kazandırır: “Ankara Yolunda”, “Ilgaz’ın Eteğinde” ve “Kastamonu”. Bunlar sırasıyla *İkdam* gazetesinin 4, 6 ve 9 Temmuz 1921 tarihli sayılarında yayımlanmıştır. Aynı yazılar *Kastamonu Açığsöz* gazetesinde de *İkdam*’dan iktibas edilerek yayımlanır (10, 12, 17 Temmuz 1921). Bunlardan ilk iki yazıyı Yakup Kadri *Ergenekon* kitabına almıştır. Fakat sonuncu yazı bu kitapta yer almamıştır. Üstelik bu yazı Yakup Kadri’nin makalelerini konu alan tezlerde de bulunmamaktadır.

Bu makalemizde Yakup Kadri’nin Anadolu’ya, insana, halka bakışı, başta “Kastamonu” yazısı olmak üzere diğer eserlerinden de örnekler verilerek anlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca onun bakış açısına yön veren mizacı ve yetişme tarzı üzerinde de durulacaktır.

Edebiyatımızda *Yaban* romanı için “aydın-köylü çatışmasını ele alır, bu romanda köy ve köylü hep kötü yönleriyle irdelenmiştir, böyle bir köy var mıdır?” gibi artık klasikleşmiş diyebileceğimiz kıymet hükümleri vardır. Bu minvâlde roman üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Burada bu tartışmalara girecek değiliz. Bizim problem cümlemiz, *Yaban*’da köyü, köylüyü, Anadolu coğrafyasını hep kötü yönleriyle ele alan, karşımıza iğrenç diyebileceğimiz tablolar çıkartan Yakup Kadri’nin acaba diğer eserlerindeki tavrı nasıldır ve bu tavrının sebepleri nelerdir, olacaktır. Bu sorulara bir

1 Bu tezler için bk. (Büyükarman, 2002; Gürel, 1969; Korkmaz 1980).

cevap bulmak amacıyla yazarın hemen bütün eserleri incelenmiş ve not edilmiştir. Yakup Kadri'nin eserleri kendi türü içinde zamandizimsel olarak verileceğinden yukarıda sözü geçen yazı, sırası gelince değerlendirilecektir.

1. Çocukluğu ve İlk Tahsili

Yakup Kadri hakkında sağlam bir hüküm verebilmemiz için onun çocukluğuna kadar inmemiz, yetişme tarzı hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Bildiğimiz gibi yazar, 1889 yılında Kahire'de bir sarayda dünyaya gelmiştir.² Çocukluğunun ilk altı yılı bu sarayda, dadılar elinde, bir prens gibi yetiştirilerek geçer. Hatıralarında Yakup Kadri ilk çocukluk yılları hakkında şunları söyler:

" (...)çeşit çeşit yemiş ağaçlı bahçesiyle ne büyük, ne güzel, ne süslü, ne ferah ve ne kadar kalabalık bir evimiz vardı. (...)Sabahları güler yüzümlü dadılarımızın bizi türlü şaklabanlıklarla uyandırıp kaldırışları, giydiren kuşatışları ve annemizin elini öpmeye götürdükten sonra elvan elvan reçel tabaklarıyla donanmış kahvaltılı tepsisinin başına oturtuşları; geceleri incecik saz örgülerden kuru yemiş sepetleri etrafında birbirinden tuhaf masallarla avutup uyutuşları ve bu kalkışlarla bu yatışlar arasında geçen günlerin her biri bir başka şenlik, bir başka bayram havasıyla dolup taşan saatleri (...) ne tadına doyum olmaz saadetlerdi." (Karaosmanoğlu, 1965: 14).

Ailenin durumu bozulunca Yakup Kadri, annesi ve babasıyla Manisa'ya, asıl memleketlerine gelirler. Yakup Kadri'nin babası köklü bir aile olan Karaosmanoğulları'ndan Abdülkadir Bey'dir. Yakup Kadri gerek Mısır'da paşa saraylarında yetişmesi ve gerekse köklü bir aileye mensup olması dolayısıyla kendisini hayatı boyunca idare eden bir aristokrat zihniyete daha çocukluğunda sahip olmuştur. Onun yetişmesine ve mizacına yön veren kişi, annesidir. Babasını annesi kadar sevmez. Bunun sebebi de ona çocukluğunda annesi ve saray çevresinde aşılana *kibar insan olma* arzusu olmalıdır. Nitekim babasını, kılık kıyafeti ve kabalığı yüzünden sevmez. Hatıralarında babası ile ilgili şunları söyler:

2 Yakup Kadri'nin Mısır hikayesi Hasan Ali Yücel'in eserinden özetle şöyledir: Mısır hidivi (valisi) Mehmet Ali Paşa'nın torunu Prens Ahmet Paşa, evlenmek için Çerkez bir cariye aramaktadır. Bunun üzerine İstanbul'a haber gönderilir ve Yakup Kadri'nin büyük amcası Yakup Paşa'dan yanında bulunan evlatlığı Şemsi cariye olarak istenir. O da zevce olarak kızı alırlarsa vereceğini, aksi takdirde kızı satmayacağını söyler. Prens Ahmet Paşa razı olur ve Şemsi ile evlenir. Kısa süre sonra bir oğulları olur: İbrahim Paşa. Beraber büyüsünler diye İbrahim'in yanına İkbâl adında bir kız alırlar. İbrahim ile İkbâl çok iyi derecede yetiştirilir, onlara birkaç yabancı dil dahi öğretilir. Ailenin amacı ikisini evlendirmektir. Nitekim bunlar evlenir. Fakat iki sene içinde çocukları olmaz. Bunun üzerine İbrahim, Nevciyan adında başka bir kadınla evlenir. İkbâl ise bir kenarda ve kocasıdır. Yıllar sonra Mısır'da iç isyanlar ortaya çıkınca Şemsi Hanımefendi Türkiye'deki eski efendilerini hatırlayarak saray halkıyla beraber İzmir'e gelir, oradan da Yakup Kadri'nin babasının bulunduğu Manisa'ya geçer. İktisadi şartları bozuk olan ve evli olmasına rağmen bohem bir hayat sürdüren Kadri Bey'e Şemsi Hanım acır ve önceki efendisinin yeğenini beraberinde Mısır'a götürür. Kadri Bey'i orada İkbâl Hanım ile evlendirirler ve 1889 yılında Yakup Kadri dünyaya gelir. O şaşalı saray hayatı İbrahim Bey ile Şemsi Hanım'ın ölümü ile sona erer ve İkbâl Hanım, kocası ve çocukları Manisa'ya geri dönmek zorunda kalırlar (Yücel, 1989: 9-15).

“Çocukluğumda babama ait hiçbir şey bana hoş ve mûnis gelmezdi. Ne adını sanını, ne kalıbını, kıyafetini, ne oturup kalkışını, ne yüzünü, ne huyunu, ne de konuşma tarzını beğenirdim. (...) Bundan başka, babam bir çok sözleri koyu bir taşralı şivesiyle söylerdi. (...) O, böyle konuşurken bir büyük şehirden henüz göçüp yerleştiğimiz bu Anadolu kasabasının sokaklarında uzaktan bile bakmaya alışmadığım kaba saba, kılıksız kıyafetsiz adamlardan biri güya kapımızdan içeri dalarak bize söğüp saymaya başlamış sanırdım.” (Karaosmanoğlu, 1965: 10).

Annesini ise, babasının tam tersi olarak, “O kibar, o kibirli, o kendisine “sen” diye hitap edildiği vakit en ağır bir hakarete uğramış gibi yüzü kıpkırmızı kesilen teşrifatlı hanım efendi” diye tavsif eder (Karaosmanoğlu, 1965: 11).

Mısır yıllarında küçük Yakup, özel hocalardan ders alarak öğrenim hayatına başlar. Manisa’ya geldikten sonra ise herkesin gittiği okullara devam mecburiyetinde kalır. Bu duruma kolay kolay alışamaz. Daha evvel halk arasına karışmamış bir çocuk için zor bir durumdur bu. Yakup Kadri o günleri şöyle anlatır:

“Her sabah –belki doğdukları günden beri vücutları sabun ve su yüzü görmemiş-üstleri başları pejmürde, ayakları çıplak bir alay çocukla tıklım tıklım dolu sınıftan içeri girince bir boğucu gazla tıkanır gibi olarak kendimi yere düşmekten güç tutar ve sendeleye sendeleye sırama geçip oturduktan sonra da uzun bir müddet gönül bulantılarını bastırmak, baş dönmelerimin önünü almak gayretiyle kıvrım kıvrım kıvranırdım.” (Karaosmanoğlu, 1965: 27).

Niyazi Akı Yakup Kadri’nin köylü çocuklarıyla münasebeti hakkında şunları yazar: “Yakup Kadri varlıklı, evine kitap girmiş, devrin hiç değilse edebî kültürüne âşına bir ailenin kucağında yetişmiştir. Köylü çocuklarıyla münasebetini de nihayet bir ağa zâdenin münasebeti derecesinde kabul etmek yerinde olur.” (Akı, 1960: 10).

Yakup Kadri çocukluk yıllarının bir kısmını geçirdiği Manisa halkına da intibak edememiştir. Onları görünce âdeta bir irkilme krizine girmektedir: “Küçük olsun, büyük olsun, kadın olsun, erkek olsun burada ilk rast geldiğim her kişiye, hatta ilk girip çıktığım her yere karşı mutlaka böyle bir huylanma ve irkilme krizine tutuluyordum.” (Karaosmanoğlu, 1965: 34).

Çocukluğundan itibaren halk tabakasından birileriyle karşılaştığı zaman “irkilme krizi”ne giren Yakup Kadri’yi, yüksek çevreden biriyle karşılaşma ihtimali bile heyecanlandırmaya yetmektedir. Bir gün babasıyla sokakta gezerken Mevlevîhâne’nin önüne gelirler. Babası ona müsait bir zamanda Mevlevîhâne’de bulunan Abdülhalim Çelebi’nin elini öptüreceğini, onun bir Veliahd, Veliahdlığın ise Mısır’daki Hidiv gibi bir şey olduğunu söyler. Bunun üzerine çocuk Yakup, şu düşüncelere sahip olur:

“Bu el öpme merasimi hemen olacaktıysa yüreğim ağzıma geldi. Gerçi ben, Mısır’da bir çok prenslerin dizlerinde oturmuş ve bir çok prenseslere yanağımı okşatmış, hatta bu prenseslerden bir tanesiyle pek samimi münasebette bulunmuştum ama, birkaç zamandan beri o yüksek çevrelerden epeyce aşağılara düşmüş olduğumdan mıdır nedir, şimdi bu kadar büyük bir adamın huzuruna çıkmak ihtimali bile beni bir hayli ürktüyordu.” (Karaosmanoğlu, 1965: 43).

Manisa halkına ve hayatına alışamayan sadece çocuk Yakup değildir. Saraylarda yetişmiş annesi de yeni hayata intibak edememiştir. Bundan dolayı sıradan bir Anadolu’nun yaşadığı hayat şartlarına alışamaz ve bu hayat, ona ve çocuk Yakup’a ıstırap olur. Annesinin bu ruh halini Yakup Kadri’den dinleyelim:

“Hele annemin bu yazıklarda daha ziyâde rüstaîleşen [köylüleşen] yerli âdetlerine göre, kâh ayaksız bir tahta sofranın, kâh bir bakır sininin etrafında halka teşkil edip oturan ev sahipleriyle diz dize, dirsek dirseğe sıkışarak aynı kaptan elle yemek yerken duyduğu ıstırap, yüzünden okunur bir raddeye varınca bütün lokmalar boğazımda dizilip kalırdı.” (Karaosmanoğlu, 1965: 137).

Bütün bu olumsuz şartlara rağmen annesi, Yakup Kadri’nin öğretimine ve terbiyesine önem verir. Annesi ona *Ekmekçi Kadın*³ ve *Monte Cristo*⁴’yu okur. Bu kitaplar onun üzerinde önemli bir tesir bırakır.

Ailesi İzmir’e taşınır ve Yakup Kadri orada İdâdi’ye devam eder. O yıllarda Türk edebiyatı ve edebiyatçıları tanımaya başlar. İstibdat’ın ağırlığını yine o yıllarda hisseder, Jön Türklerin hikâyelerini o yıllarda dinler.

Yakup Kadri, tekrar annesiyle beraber Mısır’a gider. Prens Mehmet Ali’nin sarayında kalırlar. Bu yıllarda Yakup Kadri, Frère’ler okuluna giderek Fransızca öğrenir. Bir müddet de İsviçre Lisesi’ne devam eder. Öğrendiği bu Fransızca, onun dünya görüşüne ve mizacına yansiyacaktır. Artık Fransızca’yı ana dili gibi bilen, Fransız edebiyatını ve batı kültürüne nüfuz etmiş biri olarak 1908 yılı başlarında, Meşrutiyet’in ilânından evvel İstanbul’a gelir. Henüz 18 yaşındadır. Fakat aldığı eğitim ve terbiye, İstanbul’da bir paşa zâdenin, bir aristokratın aldığı eğitimden aşağı değildir. Bundan dolayı olsa gerek Yakup Kadri İstanbul’a çabuk alışır, hatta ilerleyen yıllarda İstanbul’suz yapamayan biri haline gelir. Çünkü İstanbul Dersaadet’tir, medeniyetin merkezidir, ama Anadolu ise her şeyde rağmen taşradır.⁵

3 Müellifi, Fransız yazar Xavier de Montepin’dir.

4 Müellifi, Fransız yazar Alexandre Dumas’tır.

5 Yakup Kadri, Millî Mücadele yıllarında Anadolu’ya geçtiği zaman bile İstanbul’u unutmamıştır. Halide Edip’e yazdığı bir mektubunda o yıllara ilişkin şunları söyler: “Mübahesemizin mevzuunu ekseriya İstanbul teşkil ederdi. Siz, benim, için için burayı özlediğimi sezerdiniz ve hatırım hoş

İşte bu yetişme tarzından dolayı Yakup Kadri, gerçek hayatında ve eserlerinde hep aristokrat bir insan olarak karşımıza çıkacaktır.

2. Aristokrat Yakup Kadri

Yakup Kadri, hemen bütün eserlerinde Niyazi Akı'nın ifadesiyle "bir sanatkâr aristokratlığı" içindedir. Hatta o kadar aristokratır ki daha 1909 yılında 20 yaşındayken yazdığı bir yazısında (Musahabe-i Edebiyat) Türk edebiyatını küçümser. Bizdeki edebiyatı yeknesak, vahasız bir çöl olarak görür. Onun için Hâmid, Fikret, yolunu şaşırmış birer kuştur (Yücel, 1989: 43).

Yakup Kadri'nin bir sanat aristokratlığı içine girmesinin, kendini üstün görmesinin, topluma yukarıdan bakmasının sebepleri arasına, okuduğu batı kaynaklı kitapları da ilave edebiliriz. Bunu bizzat kendisi şöyle anlatır:

"On dokuzuncu asrın sonu Avrupa'da büyük inkâr ve "dissociation"⁶ devridir. Bütün kıymet hükümlerinin bâtil ve bütün ölçülerin bozuk olduğunu ispat yolunda birbiriyle müsabaka eden muharrir ve mütefekkirlerin adedi, o devirde, sayılmayacak kadar çoktu. Bunlar, bir takım kötü gençlik arkadaşları gibi bizi baştan çıkarır, bizi maceradan maceraya sürüklerken kafamızda yükseklerde dolaşan kimselerin sarhoşluğunu hissederdik. O Frenk üstatlarından ödünç aldığımız inkar ve istihzâ kanatlarıyla, sanki muhitimizin üstüne çıkmış, sanki mensup bulunduğumuz cemiyetin perişanlıklarına, adiliklerine, yalanlarına ve şarlatanlıklarına yukarıdan, bir hakaretle yabancı gözleriyle bakmış gibi oluyorduk." (Karaosmanoğlu, 2007: 17).

Yakup Kadri, mizacına uygun bulduğu şahsilik ilkesinden olsa gerek, Fecr-i Âti gurubuna dahil olmuştur. Yaptıkları ilk toplantı anında neler hissettiğini ise, "Bir Kıssa ve Bir Hisse" adlı yazısında şöyle anlatır:

---

etmek fikriyle bahsi, dönüp dolaştırıp hep bu şehir üzerine getirdiniz. Ben size sırrımı keşfettiniz diye kalben kızardım ve İstanbul'daki hayat ile Anadolu'daki hayat arasında yaptığımız mukayeselerde daima birincinin lehine karar verirdim." (Enginün, 1989: 68). Yakup Kadri, Ankara'dayken İstanbul hasreti çektiğini, İstanbul'un bir medeniyet merkezi olduğunu Ankara romanında Selma Hanıma şöyle anlatır: "İşte ben de kaç gündür buradayım, bir türlü yurt özleminden sıyrılamıyorum. Her an İstanbul, her an İstanbul ve Ankara'nın her noktasından bu karşılaştırma merakı... Tuhaf duygu." Selma Hanımın yanındaki genç de aynı fikirdedir: "Evet, tıpkı benim gibi... Gün geçtikçe alışacağım yerde, görüyorum ki gün geçtikçe daha çok dengemi kaybediyorum. Burada adeta boşlukta duruyorum. Hiç bir tarafımdan toprağa dokunmuyorum. Bu ağaçlar, bu taşlarla benim aramda öyle bir uzaklık var ki bir türlü geçip onlara yetişemiyorum." (Karaosmanoğlu, 2003: 77) demektedir. Romanın içerisinde "yavaş yavaş İstanbul adetlerini unutmak, onlarla iyi geçinmek gerek" diyen kocasına Selma Hanım "A, hiç de değil, ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz buraya uygarlık getiriyoruz." diyor. Bunun üzerine Nazif, "Öyle ama onlar bizi kendilerinden saymıyorlar, bize yaban diyorlar." (Karaosmanoğlu, 2003: 24) diye cevap verir.

6 Ayırıştırma, ayrılma

“Hep dinliyorum ve her dinlediğimi doğru buluyorum. Nihayet, meydana şöyle bir formül, düstür çıktı: “Sanat şahsî ve muhteremdir.” Bu cümleyi içimden, bir dua ezberler gibi, yüz defa tekrar ederek evimize döndüm.” (Karaosmanoğlu, 1933). Fakat orada da “görüş ve anlayış bakımından kendine üstün kimseyi bulamamıştır.” (Yücel, 1989: 255). Hatıralarında ise “Fecr-i Âti arkadaşlarımızdan çoğunun edebî kültür bakımından ne kadar yoksun olduğunu görerek bir nevi hayal kırıklığına uğruyordum” (Karaosmanoğlu, 2000: 32) diyecektir.

Onun kendini üstün görme özelliği ile ilgili olarak Halide Edip, Yakup Kadri için yazdığı “Edebiyatımızın Son Simaları” adlı 1919 tarihli yazısında “İsviçre’ye kapanmadan evvelki Yakup Kadri, ayakları toprak üstünde, fakat başı göklerde bir insandır” (Yücel, 1989: 123), diyerek bir gerçeğe işaret etmiştir.

Yakup Kadri köklü bir aileye mensup olmasıyla hep gurur duymuştur. Bir gün bu aile konusu yüzünden Ahmet Haşim ile aralarında şöyle bir konuşma geçer. Yakup Kadri “fazla ileri gitmiş olmalı ki rahmetli şair dayanamayarak “*Sen Karaosmanzâde isen ben de Alusizâdeyim*”, diye parlar. Haşim’i isyan ettiren bu aile sevgisi *Nur Baba* yazarının birçok eserinde, gurur ve tefâhur duygularına karışan bir mizaç hususiyeti halinde görünür (Akı, 1960: 25).

Hasan Âli’ye yazdığı 23.XI.1937 tarihli bir mektubunda Yakup Kadri:

“Ben kadın olsun erkek olsun insanı daima pesimist bir zaviyeden ve mepris [küçümseme, hor görme] ile müşahade etmişimdir. Halbuki, size samimi bir itirafta bulunacağım. Hayatta hiç de böyle değilimdir. İnsanlara karşı ilk hareketim hudutsuz bir sempatidir, hudutsuz bir emniyettir. Hatta bu sempati ve emniyetim bazen beni gülünç vaziyetlere düşürerek (safderunâne bir samimiyet) şeklini aldığı görmüşümdür. Belki biraz ondan romanlarımda insanlardan intikam almak istiyorum.” (Eronat, 1996: 33) diyerek insana yukarıdan baktığını itiraf eder.

Yakup Kadri, ünlü yazar Marcel Proust’u 1922’lerde tanır. Daha sonra ondan en çok beğendiğim yazar diye söz edecektir. Adile Ayda ile yaptığı bir röportajda şunları söyler: “Yabancılar arasında bende en derin tesiri bırakan ve bugün dahi en çok beğendiğim yazar Marcel Proust’tur. Maalesef onu geç keşfettim. 1922’lerde, yani otuzumdan sonra. O sıralarda Fransızlar Proust’u sevmezlerdi. Aristokratlığa özeniyor diye.” (Çalık, 1993: 150). Proust’un aristokratlığının da Yakup Kadri’nin onu sevmesine etki ettiği düşünülebilir.

3. Yakup Kadri'nin Mizacı

Modern psikoloji, kişinin karakterinin daha çocuklukta oluşmaya başladığını söylüyor.⁷ Yakup Kadri'nin çocukluk yıllarından yukarıda söz etmiştik. Mizaç olarak karamsar olduğu üzerinde bütün araştırmacılar hem fikirdir. Niyazi Akı Yakup Kadri için "*hayatın bedbin tarafını gören bir yazar*" dedikten sonra, onun bu haline sebep olarak şunları gösterir: "Bu bedbin görüş, yazarın iç âleminde cereyan eden mukayese ve münakaşaların neticesi, bir başka deyimle, yazarın etrafındaki hadiseler, vücut rahatsızlığı ve mizacı gibi bir üçlü çarpışmanın ortalamasıdır. Buna okuduğu eserlerden gelen tesirler de" ilave edilebilir (Akı, 1960: 42).

Yine Niyazi Akı, Fransız yazar Maupassant ile Yakup Kadri arasında pek çok bakımdan benzerlik bulur: "İkisi de hayata kötümser bakar, bedbindir. İkisi de çocukluklarında kendi anne-babalarının kavgalarına şahitlik etmişlerdir. Yakup Kadri'nin Maupassant'dan zevk alışı, onu kendine hikâye ustası seçişi her iki yazarın bedbin taraflarındaki benzerlikle alakalıdır." (Akı, 1960: 97).

Hasan Âli Yücel onun için "*Istrap, Yakup Kadri'nin bütün hayatında zekasını ve duygusunu biledi. (...) Etrafındakileri beğenmemesi, pek az şeyden hoşlanması, onu durmadan yaşamaya mecbur etmiştir.*" (Yücel, 1989: 3) demektedir.

Yakup Kadri ile ilgili çalışmaları bulunan İnci Enginün ise Yakup Kadri'nin mizacı hakkında şunları söyler: "Yakup Kadri mizacı itibariyle kötümser bir yazardır. Millî Mücadele döneminde bile o, mizacı dolayısıyla halkla tam manasıyla kaynaşamaz ve bu kaynaşamayıştan dolayı mustarip olur." (Enginün, 1983: 143).

"Tanpınar, Yakup Kadri'nin kötümserliğini Edebiyat-ı Cedîde'den kalan bir miras olarak görür." (Tanpınar, 2008: 261).

Şerif Aktaş da onun mizacı hakkında, "*Denilebilir ki Yakup Kadri, ruhundaki fırtınalara çare arayan, karamsar ve devamlı arayış içinde bulunan bir mizacın adamıdır.*" (Aktaş, 1987: 47) diyerek yukarıdaki görüşlere katılır.

Niyazi Akı ise Yakup Kadri'nin beden yapısının onun karakterine tesir edebileceğini söyler. Yakup Kadri, ufak ve nahif bir vücut yapısı, büyük bir baş, geniş bir alına sahiptir. "*Bu duruş mesleğe, moda, âdetlere, kısaca ferdiyeti tehdit eden her şeye karşı potansiyel bir reaksiyonu, organizmanın şiddetli mukavemetini ifade eder. Bu tipler umumiyetle ferdiyeti kabul olunur.*" (Akı, 1960: 23).

Yakup Kadri'nin sık sık hasta olması da beden yapısıyla ilgilidir. Hasan Âli'ye yazdığı 1 Mayıs 1949 tarihli bir mektubunda "*İlk gençlik yıllarımdan beri sırf kendi irademle yenmeğe çalıştığım kronik bir nevrastenî*^{8*} sanırım bu irademin yaşla

7 Yakup Kadri'nin çocukluğunun ve ailesiyle, özellikle annesiyle olan münasebetlerinin onun kişiliğine nasıl yansıdığı üzerine yapılan bir tez oldukça dikkat çekicidir. bk. (Serdar, 2002).

8 * Zihin ve vücudun aşırı derecede yorgun düşmesi sonucu ortaya çıkan bir hastalıktır. Üzüntü,

zayıflaması yüzünden üzerimdeki hâkimiyetini gittikçe artırmaya ve beni kelimenin tam manasıyla hayatımdan bezdirmeye başlamıştır.” (Eronat, 1996: 55) diyerek kronik hastalığına işaret eder.

Hülasa, Yakup Kadri'nin mizacı, karakteri, “bir asilzâde oluşu, batı edebiyatını iyi bilışı ve içinde daima mistik bir heyecan beslemesi Yakup Kadri'nin daha sonraları benimsediği edebiyat anlayışının oluşmasına yol açar (Enginün, 2004/1: 109).

4. Eserleri

Yakup Kadri İstanbul'a geldikten sonra kendini edebiyat dünyasının içinde bulur. Artık o da, Sema Uğurcan'ın ifadesiyle “kafasındaki kültür birikiminin ağırlığı” (Uğurcan, 2012: 174)'ndan kurtulmalı, bir şeyler yazmalıdır. Nitekim yazı hayatına 1909 yılında yazdığı *Nirvana* adlı tiyatro eseriyle atılır. Niyazi Akı, Yakup Kadri'nin yazı hayatını dönemlere ayırır. “İlk devre (1909-1914) yazılarında rastlanan ilk hususiyet, hayat ve topluluk karşısında alınan menfi ve bedbin tavidir. Bu devrenin bütün yazılarında Yakup Kadri'nin kötümser his ve fikirlerine geniş ölçüde rastlanır.” (Akı, 1960: 27).

“İkinci devre (1914-1922)'deki yazılarında ise Yakup Kadri “hal ve cemiyetle barışma yolunda”dır. Özellikle 1919 yılında İsviçre'den döndükten sonra Mütareke yılları boyunca yazdığı 385 makale, dönemin sorunlarıyla ilgilidir. Şüphesiz bunda savaşların ve ülkenin işgalinin rolü vardır. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra Yakup Kadri'de vatan konusu görülmeye başlar. Yakup Kadri daha 1912'lerde edebiyatta vatan fikri ve sevgisi olması gerektiğini savunur. Ona göre edebiyatta vatan konusuna kayıtsız kalınmamalıdır. Eğer kalınıyorsa bunun sebebi olarak Türk edebiyatının Türklükle münasebeti olmayıp İstanbul'la sınırlı kalmasını ve önce Acemleşip sonra Frenkleşerek Bizans edebiyatı olmasını ve böyle kendi milliyeti ile münasebeti olmayan bir edebiyattan da vatan-perverâne bir âsâr (eserler) beklenemeyeceğini ifade eder” (Sütçü, 2004: 140).

Bizim, Yakup Kadri'nin eserlerinde aradığımız hususlar, onun Anadolu'ya, Anadolu insanına ve halka nasıl baktığıdır. Bundan dolayı eserleri, aşağıda kendi türü içerisinde zamandizimsel olarak verilecektir.

---

sıkıntı, endişe, yeteri kadar dinlenmeye vakit ayırmadan uzun süre çalışmak, bazı mikrobik hastalıklar ve sinirleri uyarıcı ilaçları uzun süre kullanmak nevrasteni için gerekli olan zemini hazırlar. Kişi gerçekte hasta olmadığı halde bazı organlarının hastalığından yakındır. Çabuk yorulur, çabuk sinirlenir, huzursuzdur, baş ağrıları vardır. Bazen de gözlerinin iyi görmediğini söyler. Dikkatini toplayamaz, uykuları da normal değildir. Cinsel ilişkide başarılı olamadığım, hazımsızlık çektiğini, vücudunun her yerinin ağrdığını söyler. Tedavi amacıyla, ılık duş almak, istirahat etmek, vakit buldukça açık havada dolaşmak, günlük sıkıntılardan uzaklaşmaya çalışmak, hazmı güç şeyler yememek, kahve ve sigarayla terk etmek gerekir (www.hastalik.terimleri.com).

a. Makaleleri ve “Kastamonu” Yazısı

Yakup Kadri, her ne kadar çocukluğu Manisa’da geçse de tam olarak Anadolu’yu ve Anadolu insanını tanımamıştır. Ancak o Millî Mücadele için Anadolu’ya geçtiğinde gerçek Anadolu ile karşılaşır ve şaşırır. Hatta kendini kafasına bir yumruk yemiş gibi hisseder. Yukarıda sözünü ettiğimiz 9 Temmuz 1921 tarihli *İkdam* gazetesindeki “Kastamonu” adlı yazısında, Anadolu’nun onun üzerindeki tesirini şöyle anlatır: “Frenk muharrirlerinden Paul Borje Amerika’ya dair yazdığı bir kitabın başında der ki: “*Vaşhington’a çıkar çıkmaz sanki birden bire kafamın üstüne bir yumruk yemiş gibi sersemledim.*” Buradaki sert ve haşin âlemin benim üzerimdeki tesiri de bundan başka bir şey olmamıştır. Sinirlerimiz ne kadar zayıflamış ne kadar titiz, ne kadar dakik olmuşuz. Bir kelimedede ne kadar kadınlaşmışız.”

Yakup Kadri’nin 1921 yılı temmuz ayı başlarında İnebolu üzerinden Ankara’ya geçtiğini söylemiştik. Bu gezi ile ilgili yazdığı yazılardan evvel onun İstanbul’dayken yazdığı makalelerindeki Anadolu imgelerine bir bakalım.

“Anadolu ile İspanya’yı karşılaştırdığı 1 Aralık 1920 tarihli “Anadolu’nun İçyüzü” adlı makalesinde Yakup Kadri, İspanya’yı coşkun, hırslı bir hayvan olması bakımından boğaya, Anadolu’yu ise uslu, halim ve kanaatkârlığı bakımından boz bir eşeğe benzetir” (Karaosmanoğlu, 1964: 12).

İkdam’ın 16 Mart 1921 tarihli “İstanbul ve Anadolu” başlıklı yazısında Yakup Kadri İstanbullu ile Anadolulunun birbirlerine bakışlarını şöyle açıklar: “*İstanbullu Anadolu’yu kabiliyetsiz, haşin ve kaba saba bir insan olarak telakki ediyordu. Anadolulu ise İstanbulluyu sahte, samimiyetsiz, ahlaki bozuk, mütereddi, hoppa ve züppe buluyordu.*” Yine aynı yazısında Yakup Kadri, “bir çiftçi çocuğundan bir avukat, bir sanatkâr çocuğundan bir memur çıkmaması gerektiğini savunur. Ona göre Kastamonu’da açılacak mekteplerin Kastamonululara göre olması, Konya’daki tedrisatın Konya’nın mahallî ihtiyacına uygun olması en evvel düşünülmesi gereken işlerdir” (Büyükarman, 2002: 227).

Anadolu hakkında bu düşüncelerle İnebolu’ya gelen Yakup Kadri, buradan Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara’ya ulaşır. Ankara yolundaki izlenimlerini de “Anadolu İhtisasları” üst başlığıyla *İkdam* gazetesinde yayımlar. İlk yazısı 4 Temmuz 1921 tarihli “Ankara Yolunda” adını taşır. Bu yazısında Yakup Kadri Çankırı’yı anlatır. Çankırı coğrafyası ve halkı için pek de iyi sözler sarf etmez:

“*Simsiyah ve gargacuk gurgacuk Çankırı kasabası için, yemin edebilirim ki zamanın, senelerin, asırların hiçbir değiştirici tesiri olmamıştır. Bu livâ merkezi belki iki yüz sene evvelki halden daha fena bir haldedir. Yani daha ziyâde eskimiş, daha ziyâde yıpranmış, daha ziyade kararmış, virâneleşmiştir.*”

Yazının devamında Çankırlıların, inde yaşayan bir hayvana ve heykele benzetir:

“Bütün gün dükkân tâbir edilen, tahtadan inlerinde birkaç semerle bir iki tutam urgan arasında birer buda heykeli hareketsizliği ile duran Çankırılılar.” Oralarda bulunmakla Yakup Kadri kendini işkencelerin en müthişini çeken bir mahkûm zanneder.

Yakup Kadri'nin 6 Temmuz 1921 tarihli ikinci yazısı “İlgaz'ın Eteğinde” adını taşır. Bu yazıda İnebolu'dan Kastamonu'ya gelirken konakladıkları Ecevit hanından ve hancıdan söz eder. Hancıyı öven sözlerine mukabil yöre halkına yerli diyerek onları aşağılar: “İsmail Çavuş İstanbul'da çok bulunmuş bir adam olduğu için bu derece açık göz ve mütecessisdir. Hiç dışarıya çıkmamış yerliler arasında böylesine, nâdiren tesadüf olunur. Merkezî Anadolu halkı ba-husus köylü sınıfı, umumiyet itibariyle kendi işinden başka bir şeyle meşgul değildir.”

Yakup Kadri'nin en ağır, en aşağılayıcı yazısı 9 Temmuz 1921 tarihli “Kastamonu” adlı yazısıdır. Bu yazının tamamını makalenin sonunda vereceğimizden burada bir iki cümle ile yetineceğiz.

Kastamonu şehir coğrafyası ile ilgili şunları söyler Yakup Kadri:

“Fakat acaba bulanık bir derenin kenarına çömelmiş bu abûs, virân ve kara şehir, bütün haşin kaşlı ve silik bakışlı sükkânıyla, umûmi ma'îşetinin bütün o sıtmalı durgunluğuyla bu derece dikkat ve alakaya layık mıdır? Kastamonu da Anadolu'nun herhangi bir şehri gibi insana ancak medenî yerlerin daiüssulasını vermekten ve ruhu uyuşturucu bir kasvet içinde hurde-hâş etmekten başka bir işe yaramayan, bir hususiyeti olmayan alelâde bir vilâyet merkezi değil midir?”

O vakitler Kastamonu'da edebiyat öğretmenliği yapan ve aynı zamanda *Açıksöz* gazetesinin başyazarı olan İsmail Habib Sevük, Yakup Kadri'nin bu üç yazısı için ağır bir cevap yazar. Bu yazı “Yakup Kadri Bey'e” adındadır ve *Açıksöz* gazetesinin 7 Ağustos 1921 tarihli sayısında yayımlanmıştır. İsmail Habib, Yakup Kadri'nin o yazısı için şunları söyler:

“O yazı yalnız Yakup Kadri'yi tanıyanları sukûta uğratan bir yazı değil, yalnız hassas bir sanatkârın bile nasıl ayağı kayıp düşeceğini gösteren bir delil değil, o yazı bütün memleketi baştan başa nefretle sarsan bir hâdise, o yazı bütün memleketin üstünde ağır bir bataklık kokusuyla esen bir hava oldu. (...) Ne çâre ki onun yazdığı hakikat değil yalan, yalan da değil iftiradır (Eski, 1998: 85).

Yakup Kadri bir günden fazla kalmadığı Kastamonu için bu kadar ağır sözler sarf etmiştir. Yakup Kadri bu Kastamonu yolculuğundan 37 yıl sonra 1958 yılında yayımlanan *Vatan Yolunda* adlı hatıra kitabında o günlere tekrar geri dönmüş ve Kastamonu'da geçirdiği 24 saat için şunları yazmıştır:

“Zaten hancı öğle uykusuna yatmış bulunuyordu. (...) Şehri gezmeye çıktığımız vakit ortalığı kasvetli bir tenhalık içinde bulduktu. Anlaşılan bütün Kastamonulular bizim hancının yaptığını yapıyordu. Tek tük dışarıda dolaşanların oruç keyfi yüzlerinden düşen bin parça oluyordu. (...) Mahzun mahzun hanımıza dönerken bir de ne görelim, iki genç adam, adımı söyleyerek bana doğru gelmesinler mi? (...) Bunlardan biri Faik Nüzhet. Öbürü de Kastamonu’da şimdi adını unuttuğum bir günlük siyasi gazetenin Başyazarı İsmail Habib idi. (...) Bu güzel tesadüften sonra Kastamonu’da geçirdiğim 24 saatin ağırlığı hayli hafıflemişti. (...) Herhangi bir Anadolu köylüsü gibi gübre kokuları içinde yatmakla onun sert ve çetin hayat şartlarından bir kısmını paylaşmış olmanın acı zevkini duymuştum.” (Karaosmanoğlu, 1980: 90).

O yıllarda niye böyle düşündüğüne cevap olabilecek şu sözler de Yakup Kadri’ye aittir: “Bu münasebetle şunu da söylemeliyim ki, ben o sıralarda üç buçuk yıllık tedavi devrimi geçirdiğim İsviçre’den döneli henüz on beş ay olmamıştı. Orada fazla rahata ve sıhhi yaşama şartlarına alışmıştım.” (Karaosmanoğlu, 1980: 90).

Burada hemen şunu da belirtmeliyiz ki, “Yakup Kadri, yukarıda bahsettiğimiz İsmail Habib’in yazısından yaklaşık üç buçuk ay sonra tekrar Kastamonu’ya gelmiş ve Açıksöz gazetesine uğrayarak İsmail Habib’i ziyaret etmiş ve onun gönlünü almıştır. Bunun üzerine İsmail Habib de Açıksöz’ün 18 Kasım 1921 tarihli sayısında “Karaosmanzâde” başlıklı bir yazı yazarak Yakup Kadri’den af dilemiştir” (Eski, 1998: 427-428).

Yakup Kadri’nin “Anadolu İhtisasları” yazı dizisi sürer. Kastamonu’dan Ankara’ya vardığında da manzara öncekilerden farksızdır. 12 Temmuz 1921 “Ankara” başlıklı yazısında şunları söyler: “Ankara bir mezbeleden, bir virânedan başka bir şey değildi, içinde oturan kimseler sizin ve bizim gibi kimselerdi, BMM denilen muazzam halk şurası ancak taşralı bir dul kadının oturabileceği küçük bir evdi.” (Karaosmanoğlu, 1964: 56).

“Yakup Kadri Ankara’ya varduktan sonra, görevli olarak Tetkik-i Mezâlîm Heyeti içinde yer alır, Eskişehir ve Kütahya’ya gider. Bu gezilerinde köyü ve köylüyü daha yakından görür. Onun buradaki izlenimlerinin “Yaban” romanının alt yapısı olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir” (Uğurcan, 1989: 213).

“Kütahya’dan Simav’a” adlı 27 Temmuz 1921 tarihli makalesinde Orta Anadolu’yu şöyle anlatır: “Orta Anadolu’nun tabiatı dilsiz, küskün ve haşindir. Her manzarası size arkasını çevirmiş gibidir (...)Yol kenarlarındaki çamurlu su birikintileri kayıtsız ve sık manda yığınları ile doludur.” (Karaosmanoğlu, 1964: 67).

Yakup Kadri 5 Aralık 1921 tarihli “Halka Doğru” yazısında da Anadolu köylüsünün kümes mahluklarına ve sağmal ineğe benzetir (Karaosmanoğlu, 1964: 93-94). 22 Aralık 1921 tarihli “İkdam” gazetesindeki “Köylere Doğru” adlı makalesinde de Anadolu köyleri hakkında şunları söyler:

“Anadolu köylerinin dünya ile alakası olmak şöyle dursun, hatta vatan denilen kül ile bile doğru dürüst bir rabıtası yoktur. Onlar büyük bir câmianın icrasından olduklarını ancak tahsildarlar ve jandarmalar gibi bazı hükümet memurlarının nâhoş ziyaretleriyle anlarlar ve hayattaki bütün rollerinin hükümet denilen o meçhul ve esrarengiz kuvvete, bu gelen haşin ziyaretçiler vasıtasıyla, kâh canlarından, kâh mallarından bir parça ayırıp vermekten ibaret sanırlar (Büyükarman, 2002: 321).

Yakup Kadri, Ankara’da Halide Edip’in evinde şehit çocukları için yapılan bir yardım gününde, oraya gelen Ankaralı köylü çocuklarını, 31 Aralık 1921 tarihli “En Tatlı Günüm” adlı makalesinde şöyle tasvir eder:

“Kimi melek gibi güzel, kimi şeytan gibi çirkin bu köylü yavrularının hepsi de bakımsız, pis ve pejmürde idi. İçlerinde saçları bir tiftik kümesi gibi karmakarışık olanlar, sümüğü bulanık bir su halinde dudaklarının üstüne doğru sızanlar, çapaklılar, çıbanlılar vardı, bunlar benim elimi öpmek istiyorlardı, kah uzatıyordum, kah yanaklarının temiz kalmış bir noktasından okşamakla iktifâ ediyordum.” (Büyükarman, 2002: 339).

Yakup Kadri ile Halide Edip Millî Mücâdele yıllarında köylerden birini gezerken Halide Edip Yakup Kadri’ye “*Bu güzellikleri acaba kim terennüm edebilecek*” diye sorar. Yakup Kadri de “*İçimden hangi güzellik demiştim. Etraf çıplak, kurak, gölgesiz, renksizdi, köy bir taş ve toprak yığını idi, havada pislik ve üfûnet kokuyordu. Rast geldiğimiz insanlar, kadın, erkek çoluk çocuk çirkin, pis ve pejmürde idi.*” (Engintün, 1989: 70).

Yakup Kadri’nin işte bütün bu Anadolu intibâları, onun hikâyeleri, romanları ve hatıralarında tekrar karşımıza çıkacaktır. Bunu kendisi de şöyle açıklar:

“Zaten ben bütün romanlarımı hatıralarımla yazdım. Gördüklerimin ve duyduklarımın hatırası. Ben muhayyilesi zayıf bir insanım. Öyle zannediyorum ki, bende en kuvvetli olan taraf duygu hafızasıdır. Duymuş, yaşamış olduğum hisleri çok iyi hatırlarım ve işte eserlerimde hep onları anlatırım (Ayda, 1984: 46).

Yakup Kadri’nin duygunun peşinde olmasını Niyazi Akı, Daudet’ye yakınlığı ile alakalandırır: “*Yakup Kadri, hikâyelerindeki tiplerle kendisi arasında sempati kurması, ihsaslar ardında duygu aramaya meyilli oluşu ile de Daudet’ye yakındır. Daudet gibi realiteden ziyade realiteden alınacak duygular ve bunlara bağlı fikirler peşindedir.*” (Akı, 1960: 104).

b. Hikâyeleri

Anadolu, onun hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatı onun hikâyeleriyle Anadolu'ya açılır.⁹ Yakup Kadri her ne kadar Maupassant'nın tesiriyle bu açılımı yaptığını söylese de Anadolu'nun hikâye konusu olması edebiyatımız için bir merhaledir. “Yakup Kadri'nin ilk davranışı, Nâbizâde'nin “Karabibik”inden sonra, İstanbul şehri hudutları içinde kısılp kalan hikâyemize ferahlık vermek olur. Yakup Kadri, hikâyemizin yurda, dolayısıyla geniş halk kitlelerine açılışına dair sorulan bir soruya: “*Bunu bilhassa yapmış değilim; bu Maupassant'ın tesiridir ve onun gibi yapmak isteyişten ibarettir. Çünkü aynı tipler memleketimizde de vardır.*” cevabını verir (Akı, 1960: 90).

Onun eserlerinde Fransız Realist ve Natüralistlerinin mühim bir rolü vardır.¹⁰ Şerif Aktaş da Yakup Kadri'nin Maupassant, P. Bourget, Balzac, Zola, Daudet, Marcel Proust, Ibsen, Maurice Barres gibi isimlerin tesiri altında kaldığından söz eder. (Aktaş, 1987: 2-26).

Hatıralarının Refik Halit ile kendisini karşılaştırdığı bir bölümünde Yakup Kadri, kendisi, mizacı ve okumaları hakkında şunları söyler:

“Ben ise kötümser ve karamsar mizaçlı idim ve bu mizaç arkasından gördüğüm dünyada bana yaşamak şevki verecek hiçbir şey bulamıyordum. Tek zevkim okumak, okumak, okumaktı. On altı yaşımdan beri Türkçe, Fransızca hatmetmediğim belli başlı edebî ve felsefî eser kalmamıştı sanırım.” (Karaosmanoğlu, 2000: 55).

Yakup Kadri'nin hikâyeleri üzerinde yaptığı araştırmasında Ö. Faruk Huyugüzel, Yakup Kadri'nin Anadolu ve Anadolu insanı hakkındaki görüşlerini şöyle özetler: “[Yakup Kadri'nin] Anadolu insanıyla beklenen ölçüde bir yakınlaşma veya sevgi dolu bir kaynaşma içinde olmadığını belirtmemiz gerekir. Gerçekten de Yakup Kadri, hikâyelerinde Anadolu'ya ait bir çok realiteyi vermekle birlikte, bu insanlara çoğu zaman bir yabancı tavrıyla ve uzak mesafeden bakar.” (Huyugüzel, 1989: 114).

Huyugüzel'in tespiti yerindedir. Yakup Kadri'nin hikâyelerinde Anadolu'ya ait pek çok realite vardır. Fakat mekân ve kişi tasvirleri, çoğu kez bu realizm uğruna hep olumsuzdur. Biz burada, Yakup Kadri'nin hikâyelerinde Anadolu'yu, Anadolu insanını nasıl tasvir ettiğini, zamandizimsel olarak ele alacağız.

İlk yazdığı hikâye olan “Baskın” (1909)'daki şu tasvir ve benzetmelere bakalım:¹¹

9 İlk hikayesini (Baskın) 1909'da yazdığına göre bu tarih, Anadolu'nun edebiyatımıza girmesiyle ilgili erken bir tarihtir.

10 Bu konuda geniş bilgi almak için Necdet Bingöl'ün çalışması ile Emel Kefeli'nin makalesine bakılabilir: (Bingöl, 1944; Kefeli, 1989: 115-123).

11 Buradaki hikâyeler “Bir Serencam” (Karaosmanoğlu, 1943) adlı kitaptan alınmıştır ve iktibaslardaki sayfa numaraları da bu kitabın sayfa numaralarını gösterir.

“Hava, vahşi, hırçın bir kedi pençesi gibi yüzünün cildini tırmaıyor” (s.47), “Hilmi efendi, pis memleket, pis hava!, diye söyleniyordu.” (s.47), “Genç kadın, başından şalını kaldırdı ve munis, sevinli bir kedi yaltaklığıyla ona yaklaştı” (s.52), “titreyerek koştu ve büyük bir kedi gibi mangalın kenarına büzüldü” (s.55), “Hilmi Efendi (...) bir korku heykeli gibi dimdik, hareketsiz, odanın ortasında duruyordu” (s.56).

Yakup Kadri'nin kahramanlarını hayvana benzetmesi onun çok yaygın bir davranış biçimidir. Onun bu benzetmelerini pek çok eserinde görmekteyiz.¹² Niyazi Akı “Sevk-i tabiiileri yüzünden insanı sık sık hayvanla mukayese etmesi de Yaban muharririni Maupassant'a yaklaştırır. (...) Maupassant, Yakup Kadri'ye de hayat görüşü, tem, tip ve kompozisyon bakımlarından bir hayli tesir etmiştir.” (Akı, 1960: 100), derken Hüseyin Cahit Yalçın da Yakup Kadri'nin bu hayvan ve kültür imgelerini “yabancı” bulur. “Yakup Kadri'de kültür kompleksinin doğuşu sadece kendi tahsil tarzıyla değil, aynı zamanda medeniyet tarihimizde çok kuvvetle his olunan garp hayranlığı ile de açıklanabilir.” (Akı, 1960: 270).

Yakup Kadri'nin 1910 yılında yazdığı “Şapka” hikâyesindeki şu insan tasviri ve benzetmeler de olumsuz ve hayvanlarla ilgilidir:

“Üç kişi koşarak geliyordu. (...) Bunlardan biri küstah çehreli, kısa, cılız bir adamdı. Haşın ve büyük burnunun iki tarafından-insana sırtı parlak, muzır iki siyah böcek hissini veren-şerir bakışlı küçük, müteharrik gözleri vardı. (...) En öndeki akı çok, hacerî, patlak gözleri, vahşi korkunç bıyıklarıyla yeniçeri sîmalı, bir dev yavrusuydu.” (s.64).

“ (...) Öndeki adam, siyah fesli, küçük adam, muttasıl başını çeviriyor, sırtı parlak, muzır iki siyah böceğe benzeyen gözleriyle şerir nazarlı küçük gözleriyle muttasıl onu süzüyor ve yanındakilere eğilip yılan gibi kıvrılarak mahfi ve esrarengiz bir şeyler fısıldıyordu.” (s.65).

Yine 1910 yılında kaleme aldığı “Nebbaş” adlı hikâyesinden aldığımız bir başka tasvir: “ (...) vahşi pençesi zavallı, aciz ve mütevekkil mezarların üstünde gezdiren meş'um bir hayvan gibi büyük ve kırmızı başını iki tarafa sallayarak” (s.139).

Aynı yıl yazılan bir diğer hikâye olan “Bir Kadın Meselesi”nde de aynı olumsuz tasvirler vardır: “Dışarıda vahşi, azgın bir sürü hayvan sesini andıran uğultularla dehşetli ve amansız bir karayel esiyordu”, “Ve birer baykuş gözü gibi müdevverleşen nazarlarla, istimzaçkâr, bakıştular (s.140), “Veli Bey uykudan uyanan bir hayvan gibi gerindi” (s.142).

1911 yılında yazdığı ve kitabına da adını veren “Bir Serencam” adlı hikâyeden aldığımız şu insan tasvirlerine bakalım: “Birinden denize, dalgalara, ufuklara,

12 Yakup Kadri eserlerinde reel veya tasavvurda yetmişe yakın hayvandan faydalanarak imajlar yaratmıştır (Akı, 1960: 264).

diğerinden karma karışık, zelil ve mülevves bir insan ve eşya yığınına bakıyordum” (s.8), “ (...) etrafını ihata eden kül renkli, yarasa tavırlı insanlara korku ve hayretle baktı” (s.17), “Boğumlu, çarpık parmaklı elleri sofranın beyaz eşyası üstünde fena bir hayvan gibi dolaşüyor ve gözlerinin kırmızı damarlı akıyla bana her lahza başka bir korku veriyordu” (s.21), “O bir tilki kadar fettân ve hilekâr, bir sırtlan kadar vahşi ve hunhardır” (s.23).

Yakup Kadri'nin 1911 yılına ait diğer hikâyesi “Bir Tercümeihal”de de benzer satırlar yer alır: “ (...) mağrur teklifsizlikleriyle hayvanca şâtır bir insan sürüsü, kapkara, korkunç bir kalabalık yavaş yavaş daireye doğru ilerliyordu” (s.122).

Onun hikâyelerinin konusu ile ilgili olarak da arkadaşı Hasan Ali Yücel şunları söyler: “Yakup Kadri yukarıda sözünü ettiğimiz hikâyelerin konularını ya görmüş ya dinlemiştir. Bu hikâyeler ya Mısır’da ya Manisa’da geçer. Hepsinin aslı vardır” (Yücel, 1989: 116).

1916 yılına geldiğimizde Yakup Kadri'nin hikâyelerinde köy daha belirgin bir biçimdedir. Fakat olumsuz olarak anlatılır. “Millî Savaş Hikâyeleri” (Karaosmanoğlu, 1999) arasında yayımlanan “Ses Duyan Kız” adlı hikâyedeki şu köy tasvirine bakalım: “Garipler köyü az çok çıplak ve kayalık bir yar ortasında sıkışmış, ıssız ve melûl duruyor” (s.17).

“Bir Serencam” adlı kitabın ikinci baskısında yayımlanan, yazılış tarihi 1917 olan “Rahmet” adlı hikâyede de köy karşımıza çıkar. Roman kahramanı sevgili, Emin’e şunları söyler: “Köyün manzarası tahammül edilir gibi değil, duymuyor musun? Havada bütün sefalet ve hastalık kokuyor. Bu ne kadar sürecek, kimse bilmiyor. Çok korkuyorum, çok öğreniyorum. Sinirlerim harap oldu. Şehre dönelim, iki gözüm, Emin, şehre dönelim” (s.164).

Yazar, yine aynı hikâyede bozgun askerler için de şunları söyler: “Bunlar ölümden ürkmüş bir takım ölüler ki mezarlarını başları ve yumruklarıyla delip yeryüzüne çıkmışlar, biraz daha hayata dönmek, biraz daha güneş görmek istiyorlar. Çıktıkları çukurların toz ve çamurlarından henüz silkinmemişler bile.” (s.168).

1920’li yıllarda yazdığı hikâyelerin konusunu Anadolu, husûsen Batı Anadolu oluşturmaktadır. “Millî Savaş Hikâyeleri” (Karaosmanoğlu, 1999) adı altında toplanan bu hikâyelerde Yunanlıların Türklere yaptığı zulümler, Türk halkının perişanlığı, Anadolu coğrafyası realist olarak anlatılmıştır.

1921 yılında yazılan “Ceviz” hikâyesinde köy şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Vardığımız köyün medhalinde (girişinde) bir bulanık su birikintisi var ki, hayvan leşleriyle doludur. Burnumuz artık koku almıyor, fakat altımızdaki atlar henüz bizden daha çok hassastır, yanı başlarındaki leşleri hisseder hissetmez, birdenbire doludizgin koşmaya başlıyorlar. İşte, böyle koşarak

bir taş yığınının içine düşüyoruz. Zaten, köy dediğim yer hep bu taş yığınlarından ibarettir. Bütün gece, burada nasıl barınacağız” (s.106).

Hikâyenin bir başka yerinde evler ine benzetilir: “Çocuk önümüze düştü, kırk elli adım ötede kısmen toprağa gömülmüş, ini andıran bir odaya vardık. Burası yarı karanlıktı ve bir takım meşkük kokular ile meşbu idi.” (s.107).

Yine bu hikâyede köylü çocuğu şöyle tasvir edilmiş: “Bu çocuk kız mı erkek mi? Tahmin olunamıyordu, ensesine kadar uzamış, rengi meşkük (şüpheli) ve adeta kirli bir yığın yün şekline girmiş saçları vardı (...) Henüz insana alışmamış bir ürkek hayvan yavrusu tavrıyla yanımıza yaklaştı.” (s.107).

1922 yılında yazılmış “İssız Köy ve Dilsiz Kız” hikâyesinde de benzer tasvirlere rastlarız: “Hakikaten, o kız neden bizim gürültümüzü duyar duymaz yıkık duvarların ve çökmüş damların üstünden bir yabanî kedi gibi atlayarak, sıçrayarak kaçmağa başladı.” (s.36).

“Yaban” romanındaki tasvirleri aratmayan şu tasvir de ilginçtir:

“Arabamızın sağ tarafında şu kurumuş merkep iskeleti, biraz daha ötede şu şişmiş manda leşi, arkadan gelen müthiş bir sadme ile öne doğru fırlamış gibi duran şu mescit duvarının dibindeki didiklenmiş, ıslanmış eşya kümeleri ve bunların başında, birbirine hurlayan şu sıska ve uyuz köpekler, bütün bunlar hep hayal, hep hayal midir?” (s.37).

“Köyünü Kaybeden Kadın” hikâyesinin daha giriş cümlelerindeki insan tasviri olumsuzdur: “Üzerine muhtelif renkte bir çok bez ve kumaş parçaları takılmış bir tutam çalıya benziyordu. Vakıa, onun için, doğrudan doğruya, bir bostan korkuluğu idi, demek daha muvafıktır” (s.117).

Yakup Kadri, Anadolu Türk askerini bile bir İstanbullu gözüyle görür. “Bir Şehit Mezadı” adlı hikâyesinde, şehit olan bir İstanbullu subay için şunları söyler: “Dövüşürken ve ölüirken yanında idim, tıpkı bir Anadolulu nefer gibi “Allah, Allah!” diyerek döğüştü ve tıpkı bir Anadolulu nefer gibi “anacığım” diyerek can verdi.” (s.126).

Görüldüğü gibi bu hikâyelerde Yakup Kadri’nin Anadolu coğrafyası ve Anadolu Türk insanına bakışı olumsuzdur. Bu insanları sık sık hayvana benzetmesi, hayvanlarla ilişkilendirmesi onlara yukarıdan baktığının bir göstergesidir. Bu durumu yabancı yazarlar tesiriyle açıklamak tek başına yetmemektedir. Yakup Kadri’nin hikâyelerindeki kötümserlik hakkında Hasan Âli şunları söyler: “[Hikâyelerinde] marâzî, hırçın ve kötümser oluşu, şüphesiz, toplumun kendisinden çıkıyordu. Yalnız psikolojik ve öznel bir duygunun eseri, sadece Yakup’un kendi ruhunun verimi değildi. Sosyal realite de gerçekten öyle değil miydi?” (Yücel, 1989: 124).

c. Romanları

Yakup Kadri, romanlarında da kötümserdir. Romanlarında da o, İstanbullu, aristokrat biridir. Fakat onun Cumhuriyet sonrası yazdığı eserlerine biraz farklı yaklaşmak gerekmektedir. 1923'ten sonraki eserlerine Yakup Kadri'nin aristokratlığının yanında inkılâpçılığı da damgasını vurmuştur. Daha evvel Anadolu'yu anlattığı makale ve hikâyelerinde kötümser olan ve menfî tipler ve tasvirler çıkartan Yakup Kadri, Cumhuriyet sonrası eserlerinde de halkı küçümser, âdeta ondan nefret eden bir tavır sergiler. Onun bu tavrının sebeplerini aşağıdaki bölümlerde değerlendireceğiz.

Hüküm Gecesi'nde (1927) Yakup Kadri, halkı, beyinsiz ve serseri olarak tavsif eder. Roman kahramanı Ahmet Kerim, gazeteci arkadaşı Ahmet Samim'in İttihat ve Terakki taraftarlarınca vurulmasından sonra şunları söyler:

“Gerçekten bugün on paraya karşılık, kâh onun, kâh kendisinin yazılarında bir boks seyircisi zevkini tatmin eden ve kâh ona, kâh buna hücumlarının şiddetine göre pâyeler veren bu beyinsiz ve serseri halkın içeride serilen yüce trajediyi olduğu gibi görüp anlamasına nasıl ihtimal verilebilirdi?” (Karaosmanoğlu, 2004: 72).

Aynı romanın bir başka bölümünde yazar, halkı kaz sürüsüne benzetmektedir: *“Bastonumu elime alarak kaz çobanı gibi bütün halkı önüme katıp süreceğim geliyor. Daha sokakta yürümesini bilmeyen bir halka Meşrutiyet! Hah, hah...”* (Karaosmanoğlu, 2004: 121).

Yakup Kadri'nin Anadolu ile ilgili hüküm ve tasvirleri yine *Hüküm Gecesi* adlı romanında dikkat çekicidir. Roman kahramanı Ahmet Kerim Sinop'a sürgüne gönderilince o zamanki Anadolu'yu şöyle tasvir eder:

“ (...)her türlü münevveri için memleketin herhangi bir köşesi bir sürgün ve gurbet diyarı idi. Hele boz renkli Anadolu, o yalçın ve ıssız kıyılarıyla ve dikenli sert ovalarıyla, o tuzlu gölleriyle, o balçıktan kapkara köyleriyle, o taştan ve çirkeften yollarıyla, metruk, gamlı ve virân Anadolu.” (Karaosmanoğlu, 2004: 311).

Yakup Kadri'nin karamsarlığı, hiçbir şeyi sevmeyişi ve kendini diğer insanlardan üstün görmesi ile ilgili düşüncelerini yine Ahmet Kerim'den dinleyelim:

“Dünya budalalar, kötü yürekliler, bayağı, gülünç ve sıkıcı insanlarla doludur. Hele bizim memleketimizde bunlar çoğunluktadır. Onun için sen herkesle ve her şeyle Mücâdele zorunda kalacaksın. Hiçbir kimseyi, hiçbir şeyi sevmeyeceksin. Çünkü sevgi, bir mağlubiyet eseridir. Mağlubiyet ise sana yakışmaz. Çünkü sen herkesten akıllı, herkesten değerli, herkesten güçlü, herkesten büyüksün.” (Karaosmanoğlu, 2004: 289).

Roman kahramanları arasında konuşan kişilerin çoğu kez Yakup Kadri'nin kendisi olduğu âşikârdır. Bu konuda Himmet Uç "*Hikâyelerinde yorumcu olmayan ve gözlemlerini nakletmekle yetinen romancı, romanlarında fırsat düştükçe Yakup Kadri olarak konuşur, olaylara ve kişilere katılır.*" (Uç, 2005: 405) demektedir.

Ankara (1934) romanının giriş kısımları, Yakup Kadri'nin İnebolu'dan Ankara'ya gidiş serencamını aynen anlatmaktadır. Romanda sadece şahıs adları değişmiştir. Ankara yolunda geçen olaylar ve çevre tasvirleri aynıdır. Roman kahramanı Nazif Bey'in karısı bu yolculukla ilgili şunları anlatır:

"İstanbul'da on beş gün öncesinden başlayan göç hazırlıkları, onun arkasından İnebolu yolculuğu, İnebolu'dan buraya o uzun, yorucu araba yolculuğu, o haşeret yuvası hanlar, sonunda Ankara'ya varış, bu eve giriş, bu odayı temizleyiş...İnebolu'dan itibaren, tahta kurularının elinden her konakta bin türlü eza ve ceza çekilmişti ." (Karaosmanoğlu, 2003: 6).

Yine *Ankara* romanında Ankara coğrafyası şöyle tasvir edilir:

"Ankara'nın kuru ve sıtmalı yazı kendini hissettirmeye başlamıştı. (...)Bir bostanın kenarından geçtiler. Bunun çizileri içinde nereden çıktığı bilinmeyen çirkef gibi bir su vardı ve bu suyun üstünde binlerce sineğin, binlerce haşerenin uçtuğları görüliyordu. Sıska bir ağaç dalının üstünden bir ala karga onlara baktı. Bu cansız, soluk ve kirli doğa, Selma'nın gözüne batıyordu." (Karaosmanoğlu, 2003: 47).

Bir Sürgün (1937) romanında Yakup Kadri İzmir'i de iğrenç bir manzara olarak gözlerimizin önüne sürer. İstanbul'dan İzmir'e sürgün olarak giden Dr. Hikmet, İzmir'i şöyle tavsif eder:

"Bunun aksi biraz sonra ikinci Kordon'un sidik ve çürük meyve kokan loş kaldırımları idi. Kemeraltı'nın günlerden beri yıkanmamış bir bekâr suratına benzeyen sünepe manzarası idi. Bunun aksi, Dağ mahallesinin yokuşu, paslı bir anahtarla açılan evinin o türbe kapısı; o gıcırdayan dar tahta merdiven, o fırın gibi oda, o daima tüten gaz lambası ve sabahleyin acı bir ilaç gibi ayakta içilen kuyu suyu katılmış bir bardak kötü süt idi." (Karaosmanoğlu, 2004b: 29).(bence izmir çıkmalı. O kahramanın yaşadığı hayatla ilgili)

Yine *Bir Sürgün* romanında Yakup Kadri, Fransız sosyalisti Albert'in ağzından insanı bir çamura benzetir ve bu insanlarla hiçbir şeyin yapılamayacağını, bu insan denen mahlukun da değiştirilemeyeceğini söyler:

" Bazıları bu kötü cemiyet binasını yıkıp yeniden yapmakta bir fayda umuyorlar. Yıkamak? Pek âla. Fakat tekrar yapmak ne için? Tekrar yapmak. Hangi malzemeye? Gene bu insan denilen çamurla değil mi? Bence binanın

hiçbir kabahati yok. Bence kabahat içinde oturanlarındır. Kabahat insan denilen mahluktur, planda ve sistemde değil. İnsanı değiştirebilir misin? Hiç inanmam. Bu olamayacak bir iştir. İnsan, bana tarihin her devresinde şâyane nefret görünmüştür. Ben insandan, daha hiç kimseyi tanımazken evde anamla babama baka baka nefret etmeyi öğrendim. Ve ondan sonra öğrendiklerim bana bu ilk ilmimi unutturamadı.” (Karaosmanoğlu, 2004b: 190).

Panorama’da (1953) edebiyat hocası Ahmet Nazmi, arkadaşı Cahit Halit’e yazdığı bir mektubunda kendisinin halkla olan kopukluğunu şöyle anlatır:

“Halka doğru gideceğim. Fakat, ona ne vermek ona ne söylemek için? Belki benim ona vermek istediğim şey ya hiç işine yaramayacak ya da onun için bir zehir olacaktır ve her sözüm, belki onu, yanlış yola sevk edecektir. Zira beni bir vakitler bu halkın içinden çıkmış olmamla beraber o kadar uzaklaşmışım, onun gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen iç âlemiyle o kadar bağlarımı kesmişim ki, sesimin bile oraya kadar erişebileceğine zerrece güvenim kalmamıştır.” (Karaosmanoğlu, 1987: 214).

Tamamen aşkı konu alan *Hep O Şarkı* (1956) romanında bile Yakup Kadri taşralılığını ve Anadolu olmayı küçümser. Roman kahramanı Münire’ye annesi, bohçacılarla ve mahalle kadınlarıyla sohbet etmemesini tembihler. Yine romanda, aşkına ulaşamayan Cemil Bey Anadolu’da bir kadınla evlenmiştir. O kadın romanda şöyle tavsif edilir: *“Pek sade, pek silik bir taşralı hanımcağız, iyi bir ana, iyi bir zevce. Belki, pek iyi bir ev kadını. Amma işte o kadar.”* (Karaosmanoğlu, 2002: 174).

d. Kadro Dergisi ve Yaban Romanı

Yakup Kadri, Millî Mücadele yıllarından sonra da Atatürk’ün yanında olmuş, İnkılapçı kadronun içinde yer almıştır. Bu durum ona büyük bir irade, güç vermiştir. 1929 yılında yazdığı Sağanak¹³ adlı tiyatro eserinde Yakup Kadri bir aileyi anlatır. Aile fertlerinden baba Afif Bey ve oğlu Lütfi geçmişi, yani Cumhuriyet öncesini, Afif Bey’in diğer eşinden olan Eşref ise o günü, yani inkılabı savunur. Burada Eşref, aslında Yakup Kadri’nin kendisidir. Metnin bir bölümünde Eşref, yeni devir hakkında şunları söyler: *“Bu devirde hep bizim fikirlerimiz, bizim emellerimiz, bizim irademiz hakimdir... Ben istesem, şimdi şu dakikada elimin altındaki ihanet ocağını bir nefeste söndürmek kudretine haizim* (Karaosmanoğlu, 1991: 64).

Yakup Kadri, Atatürk’ten “Millî Mücadele ruhunu izah edebilmek için bir dergi çıkarmak istiyorum” diyerek izin aldıktan sonra 1932 yılında “Kadro” dergisi çıkartılır. Yazarları ve kurucuları Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf, İsmail Hüsrev, Şevket Süreyya Aydemir ve Yakup Kadri’dir. Bu dergi

¹³ Bu eser hakkında yazdığı yazısında Metin And, bu eseri Cumhuriyet döneminin ilk yıllarının canlı bir belgesi olarak görür (And, 1974: 903-907).

“siyasette devletçiliği, sanatta devrimciliği ve realizmi benimsemiş bir dergiydi. Çok defa materyalizm ile vasıflandırılan bu son ilkenin kuvvet aldığı, dayandığı temel toprak, vatan ve toplumdur. Yakup Kadri, bu derginin hemen hemen her sayısına sanat ve edebiyat üzerine denemeler yazıyordu.” (Oğuzkan, 1979: 15).

Bu dergi iki yıl çıktıktan sonra 1934 yılı sonunda yine Atatürk'ün isteği üzerine kapatılmak zorunda kalır. Başta CHP olmak üzere iş çevreleri tarafından da tepki çeken bu derginin kapanma sebepleri şunlardır: “Kadro, kendisini; ihtiyaç duyulan inkılap matbuatının tek temsilcisi olarak gören iddialı tavrı, keskin üslubu, geçmişe saldırması, ortaya attığı görüşlerin niteliği ve yayıncıların Marksist geçmişleri nedeniyle tepki çekmiştir.” (Demirci, 2006: 49).

Kadro dergisinin çıktığı yılda (1932) Yakup Kadri, *Yaban* romanını da yayımlar. Bu roman üzerine şimdiye kadar menfi ve müspet pek çok eleştiri yazısı yazılmıştır.¹⁴

Bildiğimiz gibi bu romanda anlatılan köy hep olumsuzluklarla doludur. Köyde iyi ve güzel hiç bir şey yoktur. İnsanlar sık sık hayvana benzetilir. Koskoca romanda olumlu olarak sadece iki kişi karşımıza çıkmaktadır: Emine ve Hasan.¹⁵Zaten bütün tartışmalar böyle bir köyün olup olamayacağı veya yazarın köyü ve köylüyü neden böyle olumsuz gördüğü yönündedir. Bu tartışmalara ideolojik yaklaşanlar da vardır. Bu romanı ideolojik bir roman olarak değerlendirenlerden biri olan Berna Moran; “Yakup Kadri'nin, geleneklerine ve İslam ideolojisine bağlı Anadolu eşrafı ve köylüsünün devrimleri benimsememiş olmasından dolayı onları aşağı ve her şeyden önce tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olarak gördüğünü söyler. Yine ona göre, Yakup Kadri'nin ve başında bulunduğu Kadro dergisinin amacı; devleti, Kurtuluş Savaşı'nın anlamını kavramış ve devrimin bilincine varmış bir aydın grubun, “inkılapçı” bir kadronun yönetmesi gerektiğidir. Böylece otoriter bir yönetimle devrimler sürdürülecek, derinleştirilecek ve yeni bir ulus meydana getirilecektir” (Moran, 1991: 164-165).

14 *Yaban* romanının tahlili ve hakkında yapılan eleştiriler hakkında bk. (Kantarci, 2008: 237-250; Narlı, 2013; Kaplan 1997).

15 Roman boyunca kötümser olan, köylüyü aşağılayan Ahmet Celal'in Hasan'ı sevmesine sebep de Hasan'ın “iki üç kuşaklık şehir çocuğu olmasından ” (*Yaban* s.132) kaynaklandığını düşünüyoruz. Romanda Ahmet Celal'in Emine'ye aşık olmasını ise bazı araştırmacılar, “onun halkla bütünleşme çabalarının bir parçası” ve “Yakup Kadri'nin bu kadın tipiyle Anadolu kadınının eksikliklerini gösterme çabası” olarak görürler (Sevim, 1989: 137). Fakat bizce asıl sebep, Ahmet Celal'in uzun süre kaldığı köyde aşka ve cinselliğe susamışlığı, kısacası mecburiyetidir. Ahmet Celal gezintiye çıktığı o gün, yolun “tâ ucunda bir İstanbul varmış şevkiyle” yürür ve Emine ile karşılaşır ve ona âşık olur. Kendi aşklarını anlattığı paragrafta Ahmet Celal şunları söyler: “Benim aşklarım, daima birer cinsiyet buhranından ibaret kaldı. Bunda, çiftleşme mevsiminde muhtelif krizlere düşen bazı hayvanlardan farksızdım.” (*Yaban* s.62). Ahmet Celal Emine ile başka bir gün yine karşılaşır ve onu takip eder. Bu durum ona İstanbul'u hatırlatır: “Bu hareketimle aklıma, İstanbul mesirelerindeki kadın takipleri geliyor. Kendimi Kuşdili Çayırı'nda, Yoğurtçu Deresi'nin kenarında sanıyorum” (s.67). Hülasa Yakup Kadri, romanda olumlu iki tip olarak ele aldığı Emine ve Hasan'da bir şehirlilik buluyor ve bu tipler ona İstanbul'u hatırlatıyor.

Berna Moran gibi düşünen bir diğer araştırmacı da Orhan Okay'dır. Orhan Okay, Yakup Kadri'nin devrimlerde daha radikal bir tutumun taraftarı olduğunu, Kadro'nun hareket tarzının zecrî ve radikal metodu benimsediğini söyler ve ilâve eder:

“Bir takım fikirlere sahip ilerici bir kadro vardır. Bu kadronun gösterdiği istikamette şehir halkı gibi köy halkına da istenilen şekil verilecektir. Bu şekil verilme kavramı burada yetersizdir. Bu halkın her şeyi bozuktur, onun için değiştirilmek, düzeltilmek ve varsa iyi taraflarını geliştirmek dahi bahis konusu değildir. Adeta bu insanlar, bu millet yeniden yaratılacaktır. Nitekim bu tarihten, yani Yaban'dan bir yıl sonra “On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan” âvâzeleri Ankara caddelerini dolduracaktır.”

Orhan Okay, devrimci Yakup Kadri ve ekibinin eskiye ait her şeyi yıkmak, yerine yenisini getirmek peşinde koştuğunu şu cümleleriyle tekrar eder: *“Bu büyük ve kökten değişmeyi yapabilmek için, evvela geçmişten hiçbir değer kalmadığını göstermek gerekmiştir. Köy bir semboldür. Osmanlıyı temsil eden son kırıntılıdır. Bir darbeye onu da yok etmek ve sonra yeniden vücuda getirmek lazımdır* (Okay, 2011: 240).

“Orhan Okay gibi düşünen bir araştırmacı da Nazım H. Polat'tır. O da, Yakup Kadri'nin, Yaban romanını yazdığı sıralarda, “halk için halka rağmen inkılap” isteyen Kadro hareketinin önemli isimlerinden olduğunu vurgular” (Polat, 2001: 467).

Yakup Kadri'nin “Kadro” dergisinde yazdığı kendi yazıları da bu araştırmacıları destekler niteliktedir. Yakup Kadri o yıllarda hep yeni insan ve yeni toplum peşindedir. “İnkılap Edebiyatı” adlı yazısında Yakup Kadri şunları söyler: *“Şu halde, inkılap edebiyatı demek, yeni bir hummanisma⁶, yeni bir insan ve ruh telakkisi demek oluyor. (...) İnkılap sanatkârı, sanat âleminin beklediği bu büyük keşfi, bugün elinde bulunan malzeme ile yapamaz. Her şeyden evvel bunu değiştirmek istirarında kalacaktır.”* (Karaosmanoğlu, 1934/1: 23).

Yakup Kadri 17 Ağustos 1934 yılında Moskova'da toplanan Edebiyat Kongresi'nde sunduğu bildirisinde yeni insan ve yeni cemiyet için evvela eskinin tamamen yok olması gerektiği fikrini savunur:

“Öyle ki sanatın verimli olabilmesi için evvela muzaffer olmuş bir ihtilalin eski çürümüştü kıymetleri bitirmesi, bundan sonra da muvaffakiyetli bir inşa devresinin ihtilalin getirdiği kıymetlere maddî hayatın bütün sahalarında istikrar temin etmesi lazımdır. Ancak bundan sonradır ki, temelleri üstünde sağlam duran yeni cemiyetin üzerinde yeni kültürün baharı bütün çiçeklerini korkusuzca ve cömertçe açacaktır.” (Karaosmanoğlu, 1934/3: 29).

Bütün bu yorum ve düşüncelerin doğruluk tarafı vardır. Fakat tek başına bunlar, Yakup Kadri'nin *Yaban*'da köyü ve köylüyü aşağılamasına sebep gösterilemez. Bu konuya yeniden döneceğiz. Fakat önce Yakup Kadri'nin Kadro dergisinin kapanmasından sonraki hayatı üzerinde durmak lazımdır.

5. Diplomat Yakup Kadri

Yakup Kadri 1934 yılında Atatürk'ün isteğiyle diplomat olarak Arnavutluk Tiran'a gönderilir.¹⁷ Bu, Yakup Kadri'ye verilen büyük bir cezadır. Çünkü 1921 yılından itibaren hep Atatürk'ün yanında hatta sofrasında bulunan, 1923-1934 yılları arasında milletvekilliği yapan, Karaosmanzâde Yakup Kadri için bu durum, gözden düşmedir, sürgündür. Bunu, diplomatlık yıllarını anlattığı *Zoraki Diplomat* adlı eserinde şu sözleriyle anlatır: “*Bu, benim için tam manasıyla bir sürgündü. Vücudum gurbette, gönlüm gurbette, yirmi yıl, kendime benzer kişilerden uzak, diyar diyar dolaşacaktım* (Karaosmanoğlu, 2008: 62).

Yakup Kadri'nin gözden düşmesine sebep olarak sadece Kadro dergisindeki faaliyetlerini göstermek yeterli olmayacaktır. Kanaatimizce onun halka, köylüye karşı tavrı almasının, hatta *Yaban* romanıyla bu tavrını daha belirgin bir hale getirmesinin, Atatürk'ün gözünden düşmesine etkisi olmuş olabilir.¹⁸ Çünkü Atatürk'ün gözünde “Köylü milletin efendisidir.” Bu dikkatlerimize, onun kişiliğinden kaynaklanan, kendisini vazgeçilmez biri olarak görmesini de ilave edebiliriz.

Yakup Kadri'nin Atatürk'e Prag'dan yazdığı 30.11.1937 tarihli mektubu, onun Anadolu halkı hakkındaki düşüncesinin değiştiğini gösterir: “*Sizin samimi iradenizle ki, yetim hıçırıkları gibi kürenin bağına doğru çekilen suları yer yüzüne çıkardı ve Anadolu köylüsü, Anadolu halkı denilen paha biçilmez kudret ve fazilet külçesinden bugünkü yüksek insanlık cevherini istihsal etmesini bildi.*” (Karaosmanoğlu, 2008.12). Bu mektup, bir anlamda özür olarak da kabul edilebilir, fakat bir işe yaramayacaktır, Yakup Kadri 1955 yılında emekli oluncaya kadar dünyanın çeşitli yerlerinde diplomatlık görevinde kalacaktır.

6. Tenkitçi Yakup Kadri

Yakup Kadri'nin tenkitçi yönü de vardır. Daha yirmi yaşındayken 1909 yılında arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın kaleme aldığı *Çıkmaz Sokak* adlı eseri, M. Rauf'a karşı müdafaa etmiş ve bununla ilgili yazılar yazmıştır.¹⁹

17 Yakup Kadri'nin diplomatlık hayatı için bkz. (Yorulmaz, 1989: 219-239).

18 Yakup Kadri, 1934 yılında yazdığı bir yazısında halktan “yığın”, “adaletsiz hakim” diye söz eder: “Lakin sanat ve edebiyat tarihi, halk dediğimiz, okurlar yığınının ne kadar adaletsiz ve isabetsiz bir hakim olduğuna dair yüzlerce misal ile doludur. Bu hakim, çok defa bu büyük usta işlerini ateşte yakıp en acemi işlerini baş üstünde taşıdığı gibi çok defa da kendi verdiği bir hükmü gene kendi eliyle nakzedecek derecede şek ve tereddüt içine düşmüştür.” (Karaosmanoğlu, 1934/2: 26).

19 Bu münakaşa için bk. (Polat, 1987: 72-79; Tarım, 1989: 145-175), ayrıca onun Fecri Âti'yi müdafaa

Yakup Kadri'nin Nazım Hikmet ve Peyami Safa ile de kavgası olmuştur. Bu münakaşanın bizi ilgilendiren kısmı, Yakup Kadri'nin kendini üstün biri olarak görmesiyle ilgilidir. Eski-Yeni tartışması olarak da bilinen bu kavga 1929 yılında gerçekleşmiştir. 14 Mayıs 1929 ve 20 Mayıs 1929 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan yazılarında Yakup Kadri, genç kuşağı eleştirmiş ve onları edebiyatı bilmemekle itham etmiş hatta daha da ileri giderek onları “*ekmek yerine saman karışık hamurla beslendiler ve irfan yerine Babiâli gündelik matbuatının ısmarlama harp edebiyatından başka bir şey okumadılar*” diyerek küçük düşürmeye çalışmıştır. Bu yazıların üzerine Peyâmî Safa, Yakup Kadri'ye cevap vermekte gecikmez ve şöyle der: “Büyük harpte yüz binlerce genç saman ekmeği yiyerek sararıp solarken, onlar, Alp dağlarının ceyyit havası ile on dört kilo almışlarsa, gençliğin bu feragati karşısında, utançlarından ölünceye kadar iki büklüm durmalı idiler.”

Nazım Hikmet de Yakup Kadri'ye bir hicviye yazarak polemiğe katılır. *Resimli Ay*'da yayımlanan bu hicviyenin bazı mısraları şöyledir:

Behey!

Kara maça bey!

Halka ahmak diyen sendin.

Halkın soyulmuş derisinden

sırtına fırak giyen sendin.

Yala bal tutan beş parmağını

beş çürük muz gibi,

homurdanarak dolaş besili domuz gibi.

Meydan senin...

mi dersin? (Göze, 1981: 133).

Sonuç

Bir makale sınırlarını aşan bu araştırmanın neticesinde Yakup Kadri ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapabiliriz: Yakup Kadri Karaosmanoğlu iyi bir çocukluk devresi geçirmiş, buna paralel olarak iyi bir eğitim görmüş, batı kültürünü yakından tanımış birisidir. Bu durum ona bir sanatkâr aristokratlığı vermiştir. Gerçekte de aristokrat bir aileye mensup olan Yakup Kadri, yaşamında ve eserlerinde bu katmerli aristokratlığı hep hissettirmiştir. Yakup Kadri'nin İstanbul'da yaşamaya başlaması, İstanbul hayatı ve yaşam standartları onun aristokratlığını iyice perçinlemiş, âdeta vazgeçemeyeceği bir uzvu haline getirmiştir.

---

ve dil hakkındaki yazıları için bkz. (Enginün, 2004/1-2: 295-326).

Millî Mücadele yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçen onun gibi diğer yazarlar (Halide Edip, Ruşen Eşref) bir idealist olarak Anadolu'nun güzellikleriyle meşgul olurken, Yakup Kadri, Anadolu'nun hep kötü taraflarını görmüştür.²⁰ Bunun sebebinin İnci Enginün şöyle açıklamaya çalışır: “*Halide Edib ile Yakup Kadri'nin aynı olayları anlatışlarında büyük farklılıklar bulunur. Birinde idealizm ve geleceğe güven, diğerinde ise trajik durumu yakalama ön plandadır.*” (Enginün, 2004/1: 116). Yakup Kadri'de de bir idealizm ve geleceğe güven söz konusudur. Fakat diğerlerinde olmayıp onda olan ise mizacındaki karamsarlık ve aristokratlığıdır.

Yakup Kadri'nin eserlerinden alıntılıdığımız Anadolu tasvirleri ve hükümleri gerçekten insanın içini burkan cinstendir. Onun bu hükümlerini aristokratlığına bağlamak tek başına yeterli olmayacaktır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yönetimde söz sahibi olması, siyasî gücünün fazlalığı ve devrimci kadro içinde bulunmasının da onun Anadolu'ya, halka bakışında rolü vardır.

Yakup Kadri, şâhit olduğu savaşlardan sonra “sanat sanat içindir” görüşünü her ne kadar değiştirmek istese de değiştirememiştir. Ona “alışkanlıkları, kendi iç dünyasına yönelmekten hoşlanan yaratılışı” (Akyüz ? : 183) engel olmuştur. Buraya, hayran olduğu ve tesirinde çok kaldığı Maupassant'ın şu sözü uygun düşmektedir: *Bizler hayvanız, daima insiyakların esiri kalacağız, bizi hiçbir şey değiştirmeyecektir.*” (Akı, 1960: 220). Gerçekten de Yakup Kadri ömrü boyunca yaşam tarzından taviz vermemiştir.

Hülâsa Yakup Kadri Karaosmanoğlu, sadece *Yaban* romanında değil, eserlerinin çoğunda köye, köylüye, halka karşı mesafeli olmuş ve onlara yabancı kalmıştır. Bunun sebepleri arasında; başta karamsar olan mizacını, onun sanat ve soy aristokratlığını, hep yönetici sınıfta yer almasını, olaylara bir İstanbullu olarak ve İstanbul gözüyle bakmasını gösterebiliriz.

Fakat kabul etmek gerekir ki Yakup Kadri, bir döneme damgasını vurmuş büyük bir edebiyatçı, Millî Mücadele'ye yazılarıyla mühim katkılar sağlayan bir kalem mücahidi, gerçek bir Atatürkçü, siyasetçi, diplomat ve aydın biridir. Aydın ile halk arasındaki çatışmayı her fırsatta dile getiren ve bunun sorumlusunun da yine aydınlar olduğunu söylemekten çekinmeyen entelektüel bir fikir adamıdır. Aynı zamanda Tanpınar'ın tabiriyle: “*Realiteye ancak bir fikrin arasından bakan, insanı ancak bir idealle tamamladığı zaman kabul eden*” (Tanpınar, 1992: 121) usta bir sanatkârdır.

Bu makale ile ayrıca Yakup Kadri'nin *Kastamonu* adlı yazısı Latin alfabesine aktarılarak okuyucusuyla buluşmuş oluyor.

20 Mesela 1928'de Ankara'da bulunan Tanpınar, başta Ankara kalesi olmak üzere, Ankara sokaklarında dolaşmayı, eski Anadolu evlerini seyretmeyi çok sevdiğini söyler. Yakup Kadri'nin Ankara romanını okurken de içinin burkulduğunu Beş Şehir'de anlatır (Tanpınar 1987: 214).

Kaynakça

- Akı, N. (1960). Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslûp, İstanbul.
- Aktaş, Ş. (1987). Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Ankara: Kültür ve Bakanlığı Yayınları.
- Akyüz, K. (?). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923 (Beşinci baskı). Ankara: İnkılap Kitabevi Yayıncılık.
- And, M. (1974). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sağanak'ı, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Kasım, C.XXX, S: 278.
- Ayda, A. (1984). Böyle İdiler Yaşarken (Edebî Hatıralar). Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Bingöl, N. (1944). Yakup Kadri'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerinin Tesirleri, DTCFD III/1.
- Büyükarman, D. A. (2002). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İkdam Gazetesinde 1919-1922 Yılları Arasında Yazmış Olduğu Makalelerin Çevirimi-İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Çalık, E. (1993). Edebî Mülakatlar. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Demirci, F. (2006). Kadro Hareketi ve Kadrocular, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, Ağustos.
- Enginün, İ. (1983). Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (1989). Yakup Kadri ve Halide Edip, Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Enginün, İ. (2004/1). Millî Mücadele Edebiyatında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2004/2). Ömer Seyfettin, Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin Dil ve Edebiyat Görüşleri 1909-1918, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2004/3). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Dil Hakkındaki Görüşleri, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eronat, C. Y. (1996). Yakup Kadri'den Hasan Âli Yücel'e Mektuplar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eski, M. (1998). İsmail Habib Sevük'ün Açıksöz'deki Yazıları 1921-1922. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Göze, E. (1981). Peyami Safa Nazım Hikmet Kavgası. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Gürel, H. (1969). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Edebî Makaleleri (İkdam 1913-1923), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, No. THT 358, İstanbul.
- Huyugüzel, Ö. F. (1989). Yakup Kadri'nin Hikâyelerinde Anadolu, Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

- Kantarıcıoğlu, S. (2008). *Yakınçağ Tarihimizde Roman 1908-1960*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Kaplan, M. (1993). *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K., Atay, F. R. ve Us, M. A. (1980). *İzmir'den Bursa'ya*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1933). *Bir Kıssa ve Bir Hisse*, Kadro, 14, Şubat.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934/1). *İnkılap Edebiyatı*, Kadro, 25, Ocak.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934/2). *Eser ve Halk*, Kadro, 26, Nisan.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934/3). *Moskova Edebiyat Kongresinde*, Kadro, 33, Eylül.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1943). *Bir Serencam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1964). *Ergenekon Millî Mücadele Yazıları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1965). *Anamın Kitabı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1980). *Vatan Yolunda (Haz. Atilla Özkırmımlı)*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1987). *Panorama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1991). *Tiyatro Eserleri (Haz. Niyazi Akı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1996). *Yaban (Haz. Atilla Özkırmımlı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1999). *Millî Savaş Hikayeleri (Haz. Atilla Özkırmımlı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2000). *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2002). *Hep O Şarkı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2003). *Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2004). *Hüküm Gecesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2004b). *Bir Sürgün*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2007). *Atatürk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2008). *Zoraki Diplomat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kefeli, E. (1989). *Yaban'da Tesirler, Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, Y. (1980). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Makaleleri (1920 İkdâm gazetesini)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, No. THT 1673, İstanbul.
- Moran, B. (1991). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2013). *Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme*, Bilig, Kış 2013, 64.
- Oğuzkan, F. (1979). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Okay, O. (2011). *Türk Romanında Köy Gerçeği ve Yaban*, Edebiyat ve Edebî Eser, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Polat, H. N. (1987). *Şahabettin Süleyman*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Polat, H. N. (2001). Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.24.
- Serdar, A. (2002). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Cinsellik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevim, A. (1989). Esere Dönük Tahlil Metodunun Yakup Kadri'nin "Yaban" Adlı Romanına Uygulanması. Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Sütçü, T. (2004). Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Vatan Temi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanpınar, A. H. (1992). Edebiyat Üzerine Makaleler (Haz. Zeynep Kerman). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2008). Günlüklerin Işığında Tanpınarla Başbaşa, (Haz. İ.Enginün-Z. Kerman). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1987). Beş Şehir. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tarım, R. (1989). Bir Münakaşa Etrafında: Yakup Kadri ve M.Rauf. Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Uç, H. (2005). Hikâyeci ve Romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Uğurcan, S. (1989). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hatıraları ile Romanları Arasındaki Münasebet. Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Uğurcan, S. (2012). Yakup Kadri'nin Roman Kahramanlarında Değişme, Edebiyatımızdan I, Edebiyat Tarih İlişkisi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yorulmaz, B. (1989). Diplomat Olarak Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, H. Â. (1989). Edebiyat Tarihimizden. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, M. (2003). Yakup Kadri Karaosmanoğlu Seçmeler I, Ankara. www.hastalik.terimleri.com.

EK

Anadolu İhtisasları III: Kastamonu²¹

1293'de vefat eden Galip Abdulhalim Paşa'nın Divânı'nı okumamış bir kimseye Kastamonu'nun manevî sîmâsını tarif etmek, bu vilâyetin hayatından mütereşşih manayı tesbit eylemek pek müşkül bir iştir. Zîra Kastamonu merkezi, Anadolu'nun bütün faziletlerini, bütün nakîselerini, hasenât ve seyyiâtını çirkin ve güzel

21 Yakup Kadri'nin bu yazısı, ilk önce "İkdam" gazetesinin 9 Temmuz 1921 tarihli nüshasında, daha sonra oradan iktibasla "Açıksöz" gazetesinin 17 Temmuz 1921 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

tarafklarını, hülâsa tuzunu biberini balı ve pekmeziyle beraber kendi nefsinde cem etmiş bir halîttadır. Bu halîttadan asıl usâreyi çıkarmak ve onu muayyen bir çerçeve içine sokarak derli toplu bir gül halinde gösterebilmek için başlı başına büyük bir cilt yazmak icâb eder. Fakat acaba bulanık bir derenin kenarına çömelmiş bu abûs, vîrân ve kara şehir, bütün haşin kaşlı ve silik bakışlı sükkânıyla, umûmî ma'îşetin bütün o sıtmalı durgunluğuyla bu derece dikkat ve alakaya layık mıdır? Kastamonu da Anadolu'nun herhangi bir şehri gibi insana ancak medenî yerlerin daüssılasını vermekten ve ruhu uyuşturucu bir kasvet içinde hurde-hâş etmekten başka bir işe yaramayan, bir husûsiyeti olmayan alelade bir vilayet merkezi değil midir? Bunu iddia edebilmek için çok satcin(?)²² olmak veyahut Kastamonu'ya gelmezden evvel -yukarıda dediğim gibi- Galip Paşa'nın Divânı'nı okumamış bulunmak lazım gelir. Bu divânın özü Kastamonulunun kanıdır. Bu kitaba haşin bir kuvvet veren o galiz cinaslar, o kaba saba şive, o lüzûmundan fazla erkekçe hassasiyet, o sert ve babayâne Bizanslılık, bura halkının ruhunu ve kafasını teşkil eden husûsi ve harsî anâsırdandır. Diyebilirim ki Kastamonulular bu divâna göre yaşıyor ve Kastamonu, umumi heyetiyle insana bu divândan alınan lezzeti veriyor.

Bu divândan alınan lezzet diyorum, sanki ondan bir lezzet almak mümkünmüş gibi. Ben onu ilk okuduğum zaman birden bire açık saçık bir levha karşısında bulunan bir genç kız gibi kızardığımı hatırlıyorum. Azıcık garp tehzibini almış, yontulmuş ve incelmış bir İstanbullu Türk şevkiyle belki Unkapanı'ndaki hamallarla düşüp kalkmaya tahammül edebilir, fakat bu kitabın edebiyata hassasiyetinin hiçbir tarafıyla mukavemet edemez. Ruhu sert bir avuçta sıkılan bir ipek parçası gibi buruşuklar içinde kalır.

Konuşulan lisânda bazı sözler, bazı kelimeler vardır ki onu bir kağıt üstüne yazmak şöyle dursun hatta kendi kendimize yüksek sesle söylemekten bile utanırız. Kastamonu'da hava hep bu gibi kelimelerin ahengiyle doludur. Burada söze mutlaka ya kaba bir söğüntü veya açık bir cinâsla başlanır. O kadar ki insan bu nevi konuşmalardan birini dinlerken ikide birde korku ile etrafına bakınmaktan ve acaba herkes de benim işittiğimi duydu mu diye telaşa düşmekten men'-i nefis edemez. Bereket versin ki erkeklerin konuştuğu yerlerde tek bir kadın bulunmasının imkânı yoktur. Bütün Anadolu kasabaları ve şehirleri gibi Kastamonu halkı yalnız erkekten mürekkeptir. O kadar erkekten mürekkeptir ki tek tük rast gelinen kadınları bile bizim "kadın"dan anladığımız manada kadın telakki etmek mümkün değildir. Bunlar bütün o tepeden turnağa kadar örtülüşlerine rağmen gerek tavır ve edâları gerek endâmlarının kesafeti hatta gerek sesleri itibarıyla bizim İstanbul beylerinin herhangi birinden daha ziyâde erkektirler.

Bunun içindir ki pâ-y-i taht kıyafetini, pâ-y-i taht mişvar ve evza'ını henüz terk etmemiş

bazı gençler bu halkın arasında âdeta zenne taklidine çıkmış orta oyuncularını gibi görünüyorlar. Kim bilir Kastamonulular böyle setre pantolonlu, yerden temennâli ve “efendim”li “bendeniz”li insanlara ne nazarla bakarlar, ne kadar gülünç ve ne kadar çit kırıldım bulurlar.

Demiştım ki Galip Paşa'nın Divânı'nı ilk okuduğum zaman bir genç kız gibi kızarmıştım. Bu divânın hissiyâta tatbiki demek olan Kastamonu muhitinde yalnız kızarmakla kalmıyorum, aynı zamanda içimde bir şeyin inceldiğini ve bu mütemâdi incelmeye yüzünden hiddet ve isyâna benzer bir hâle müptelâ olduğumu da hissediyorum.

Frenk muharrirlerinden Paul Borje Amerika'ya dair yazdığı bir kitabın başında derki: “Vaşington'a çıkar çıkmaz sanki birden bire kafamın üstüne bir yumruk yemiş gibi sersemledim.” Buradaki sert ve haşin âlemin benim üzerimdeki tesiri de bundan başka bir şey olmamıştır. Sinirlerimiz ne kadar zayıflamış ne kadar titiz, ne kadar dakik olmuşuz. Bir kelimedede ne kadar kadınlaşmışız.

Gece beni bir evden davet ettiler. Bir hizmetçi kadın elinde bir fenerle beni bulunduğum handan almaya geldi ve önde ben, arkada Kastamonu'nun karanlık sokaklarını geçerken zannediyordum ki bir zeybek beni dağa kaldırıyor

Kastamonu ahali az çok bütün Anadolulular gibi bu sert ve katı görünüşleri altında kelimenin bir nevi hassasiyete alem olan manasıyla, âdeta bizantik ruh taşıyorlar. Bu ruh en kabasından en incesine kadar her türlü sefahata meyyâldir. Frenklerin “şarkkâri keyf” dedikleri hiçbir kanun, hiçbir had, hiçbir ölçüt tanımayan o kesif, koyu ve ağdalı zevkleri gelip de asıl burada görmeli.

TÜRKİYE'DE ÖZEL ARŞİV KAVRAMI VE BİR ÖRNEK (Ekrem Ceyhun'un Özel Arşivi)

M. Esat SARICAOĞLU*

ÖZET

Gerek kamusal ve gerekse özel kişiler tarafından üretilmiş olan bilgi ve belgelerin tarihi, sosyal ekonomik ve benzeri gerekçelerle korunması ve ihtiyaç duyulduğu zaman ilgililerin yararlanması amacıyla arşivler oluşturulmuştur. Bu çerçevede *özel arşiv* adı verilen bir bölüm de oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere özel arşivler özel mülkiyete konudur. Bu çalışmada hem özel arşivler hem de özel arşivlerle alakalı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada sonuç mahiyetinde özel arşiv düzenlemeleri ile ilgili öneriler sıralanmıştır. Bir örnek olarak da Devlet eski bakanlarından Ekrem Ceyhun'un Başbakanlık Devlet Arşivleri'ne devredilmiş olan özel arşivi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv Malzemesi, Arşivlik Malzeme, Özel Arşiv, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

ABSTRACT

The need for preservation of the data and documents produced by both public institutions and individuals for historic, social, economic and other reasons leads to creating archives so that people who need such documents for their studies can benefit from them. In this context, a section called "private archives" is very important. As the name implies, private archives deal with private property. This study focuses on private archives utilising the private archives of former Minister of State Ekrem Ceyhun, which have been taken over by the State Archives of Prime Ministry.

Keywords: Archive Material, Archival Material, Private Archives, General Directorate of State Archives

Yazının ortaya çıkışıyla başlayan, bireysel ve toplumsal ilişkiler ve ihtiyaçlar çerçevesinde oluşturulmuş olan ve süreç içerisinde farklı materyallerin kullanımıyla genişleyen bilgi ve belge araçlarının tasnifinin yapıldığı, korunduğu ve gerektiği zaman da ihtiyaç duyanların yararlanabileceği imkânlarla donatılmış yerlere mekân olarak arşiv adı verilmektedir.

* Yrd. Doç. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, e-mail: msaricaoğlu@yahoo.com

Arşiv binalarında korunacak bu bilgi ve belge materyalleri ise arşiv malzemesi ve arşivlik malzeme terimleriyle ifade edilmektedir. Bu terimlerin yasada ve diğer dokümanlardaki tanımlaması ise şöyledir:

Arşiv Malzemesi:

Türk Devlet ve millet hayatını ilgilendiren ve en son işlem tarihi üzerinden otuz yıl geçmiş veya üzerinden on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup, Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı hariç, genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler, üniversiteler ve bunlara bağlı sabit ve döner sermayeli kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri işlemleri sonucunda teşekkül eden ve onlar tarafından muhafazası gereken, Türk milletinin geleceğine, tarihi, siyasi, sosyal, kültürel, hukuki ve teknik değer olarak intikal etmesi gereken belgeler ve devlet hakları ile milletler arası hakları belgelemeye, korumaya, bunlarla ilgili münasebetler bakımından tarihi, hukuki, idari, askeri, iktisadi, dini, ilmi, edebi, estetik kültürel, biyografik, jeneolojik (soy bilim), ve teknik herhangi bir konuyu aydınlatmaya, düzenlemeye ve tespite yarayan, ayrıca ait olduğu devrin ahlâk, örf ve âdetlerini veya çeşitli sosyal özelliklerini belirleyen her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, proje, mühür, damga, fotoğraf, film, ses ve görüntü bandı ve benzeri belgeler için kullanılan terimdir¹.

Bu tanımda istisna edilen kamu kurumlarının kendilerine ait özel kurumsal arşivlerinin varlığı bilinmektedir.

Arşivlik Malzeme:

Yukarıda sayılan her türlü belge ve malzemedan zaman bakımından henüz arşiv malzemesi vasfını kazanamayan veya bu süreyi doldurmasına rağmen güncelliğini kaybetmeyen, hizmetin yürütülmesi açısından “süresiz” veya “uzun süre” elde bulundurulması gerekli olan belgelerdir².

Özel Arşivler:

Özel arşiv terimi, arşiv belgesi muhtevasında olup da, kamu kurum ve kuruluşları dışında kalan gerçek kişiler ile tüzel kişiler elinde bulunan benzeri belgelerden meydana gelen arşivdir. Aile, şahıs, banka vb. arşivler özel arşivlerdir (Binark, 1980: 10)³.

---

1 3473 Numaralı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Kapsamında Yer Alan Kurum ve Kuruluşlarda Ayıklama ve İmha Komisyonları Çalışma Rehberi ve Devlet Arşivi'ne Devir Malzemesinin Devir İşlemleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu 26 Madde:1-2, s.6.

2 Ayıklama ve İmha Komisyonları Çalışma Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s. 1.

3 Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik Madde:3

Hangi tür arşiv olursa olsun bu belgeler, sürekliliği olan bir kayıt tutma sisteminin parçası olarak var olabilirler; bu sistemde bir kuruluş veya örgüt tarafından oluşturulan defterlerin, değişik amaçlı dosyaların, vasiyetnamelerin ve diğer kayıtların rutin olarak saklanması kanuni zorunluluk yüzünden veya işin etkili bir şekilde yürütülmesi için gereklidir. Orijinal amaçlarını yerine getirdikten sonra, devam eden kanunî, idârî veya tarihî değerlerinden dolayı saklanan bu tür belgeler arşiv olarak değerlendirilir. Bunun yanı sıra arşivlerin bir parçası olmayan, bir plana göre ya da aileler veya kişilerce biriktirilen tarihî değere sahip belgeler de özel arşiv kapsamında ele alınabilir (Kyving, 2011:60-61).

Arşiv Malzemelerinden Yararlanma:

Bu tanımlardan yola çıkarak arşiv belgelerinin gelenek, tarih, siyaset, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknik değerlerin üretilmesi sürecinde, yani yaşamın her alanında ortaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Bu belgeler aracılığıyla ise, ulusal ve uluslararası hakların belgelenmesi ve korunması sağlanmakta, bunlarla ilgili ilişkiler bakımından tarihî, hukukî, idarî, askerî, iktisadî, dinî, ilmî, kültürel vs. konuların aydınlatılması, düzenlenmesi ve tespiti yapılabilmektedir.

Bu amaçlara yönelik malzeme çeşitleri ise, her türlü yazılı evrak ve defter ile resim, plan, harita, proje, mühür, damga, fotoğraf, film, ses ve görüntü aygıtlarından oluşmaktadır.

Bu amaçları sağlayacak arşiv malzemesinin yalnızca kamuya ait kurumlarda olması şart değildir. İşte bu çerçevede devreye özel arşivler girmektedir. Kamunun dışında gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde bulunan bu tür belgelerin de varlığı bilinmektedir. Söz gelimi bu gün için kamusal bir arşiv hüviyetine sahip olsa bile Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan vakfiyeler ile özel şahıslara ait ve onların elinde olması gerekirken ve bu kuruma intikal etmiş olan fermanlar, beratlar ve benzeri belgeler buna örnek gösterilebilir⁴. Özel arşivlerin bu amaçlar doğrultusunda hizmet verebilmeleri için en önemli husus ise onların güvende ve ulaşılabilir olmalarının sağlanmasıdır. Yani öncelikle yararlanabilecek kişilerin ve araştırmacıların bu malzemelerin varlıklarından bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bunun yolu da kullanıma açık ortamlarda ve güvenli bir şekilde korunuyor olmalarıdır.

Arşiv ve arşivciliği yönetim, bilim, kültür, eğitim ve hukuka katkıda bulunacak tüm resmi ve özel değerlerin korunması şeklinde anlayacak olursak, bir ülkenin, bir bölgenin, bir şehrin bölgesel ve ulusal değerlerinin korunması işlemini yalnızca

4 <http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=29>; Vakıflar Genel Müdürlüğü bu arşiv evrakını VAYS projesi adıyla dijitalleştirerek araştırmacıların kullanımına sunmakta, bunlardan ayrı olarak Teberrükât eşyaları ve Vakıf Abidelerin tamamlayıcı parçaları adlarıyla daha birçok materyali korumak ve ilgililerin istifadesine sunmaktadır.

kamu kurumları tarafından sağlanmasıyla sınırlamamız mümkün değildir. Aynı zamanda yarı kamusal kuruluşlar, dernekler, ekonomik kuruluşlar, aileler, tüzel ve özel kişiler de bu hususta etkin bir yer tutar(Aren,1998:524).

Bu sunumda amaçlanan konu özel arşivler olduğu için, kamu kurum ve kuruluşlarına ait arşiv malzemesini bir kenara bırakacak olursak, özel arşivlerin oluşturulması ve değerlendirilmesi için neler söylenebileceğine bakmamız gerekecektir.

Özel arşivlerde ailelerce çeşitli kayıtlar tutulmuş olabilir. Bu kayıtlar aile içi, sivil örgüt veya devlet organlarıyla ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkmış bulunabilir. Bu kayıtların içinde bireylerin davranış ve güdüleri, aile içi etkinlikler ve ilişkiler, ikamet edilen yerlerin ve mülklerin niteliği, sosyal yaşam içerisinde ortaya çıkan düzenlemeler, olaylar ve kurallar ve daha birçok konu hakkında bilgiler bulunabilir(Kyving, 2011:60-61). Yine özel arşivler arasında ilginç bilgilere ulaşmak mümkündür. Bazen bir evde çoktan unutulmuş kayıtlar bulunabilir. İşverenlerin, şirketlerin, sendikaların, sivil toplum kuruluşlarının bu tür arşiv kayıtları, araştırmacıların ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşmaları açısından doyurucu bilgi sağlayabilmektedir (Kyving, 2011: 60-61).

Özel Arşiv Çeşitleri:

- 1- Şahsî belgeler, yazı koleksiyonları ve Aile Arşivleri,
- 2- Edebi elyazmaları ve kültür örgütlerinin arşivleri,
- 3- Bilimsel kayıtlar ve bilimsel örgütlerin belgeleri,
- 4- İş dünyası arşivleri,
- 5- Üniversiteler ve yükseköğretim kurumları arşivleri,
- 6- Noter Arşivleri,
- 7- Mahkemelerin arşivleri.
- 8- Siyasî parti arşivleri,
- 9- Kamuya yararlı dernek arşivleri(Aren,1998:528-38).

Bu arşiv çeşitlerinde bazı belgelerin devlet kurum ve kuruluşlarını ilgilendiren tarafları bulunmakta ve bu belgeler belirli süreler sonunda resmi arşivlere devredilmekte ve yine belirli sürelerin geçmesiyle araştırmacıların kullanımına açık hale getirilmektedir.

Özel Arşivlerin Kurumsal Yapıya Kavuşturulması:

Arşivlerin korunması ve onlardan yararlanılması için arşivlere ait kanunların bulunmasını zorunludur. Hemen bütün devletlere ait kamu kuruluşlarına ait arşiv kayıtları ve bunların korunması için oluşturulan örgütlerle ilgili yasal düzenlemeler mevcuttur. Ülkemizde de bu amaçla gerek kurumsal ve gerekse arşivcilik alanında

yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1984 tarihinde yürürlüğe giren, 3056 sayılı “Başbakanlık Teşkilat Kanunu” çerçevesinde Devlet Arşivleri teşkilâtı hakkında düzenlemeler yapılmıştır; 1988 yılında “3474 sayılı “Muhâfazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun” yayımlanmıştır. Aslında bir polemik konusu olarak kabul edilmeyecek olursa 3474 sayılı kanunun ismini tartışma konusu yapmak mümkündür. Çünkü baştan imha ifadesi bir tür zihinsel ön şartlanma fikrini doğurmaktadır. Fakat bunu bir tarafa bırakarak diyebiliriz ki: Oldukça kısa ve güncel ihtiyaçları karşılamaktan uzak olan bu kanunun yerine, günlük ihtiyaç ve gelişmelere cevap veren ve hatta Arşiv Kurumunun kurumsal kimliğini, çalışanların da beklentilerine cevap verecek şekilde, yeni yasal düzenlemeler yapılmasında siddetle ihtiyaç olduğu ortadadır.

Kamuya ait arşiv ve arşiv kurumu hakkında bile düzenleme ihtiyacının bulunduğu bir noktada *Özel Arşiv* ile alakalı bir düzenlemenin bulunmadığını söylemek şaşırtıcı olmayacaktır. Yukarıda çeşitlerini saymaya çalıştığımız özel arşivler ile alakalı mevzuat eksikliği, hem arşivlerin korunup tasnifi açısından hem de araştırmacılar açısından ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır.

Her ne kadar Devlet Arşivler Hizmetleri Hakkındaki Yönetmeliğin 7. Maddesiyle özel arşivlerin satın alınmasıyla alakalı olarak Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ne yetki veriliyorsa da bunun işleyişi hakkında hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. Yine aynı yönetmeliğin 8. Maddesinde özel arşivlerin yurt dışına izinsiz çıkarılması yasaklanıyorsa⁵ da izin sürecinin nasıl işleyeceği, izin kimler tarafından verileceği ve hangi durumlarda izin verilmeyeceği bir kurala bağlanmamıştır. Bu iki maddedeki yetkileri kullanabilmek için öncelikle özel arşivler hakkında mevcut bir envanterin bulunması gerekmektedir. Yani özel ve tüzel kişilerin elinde bulunan arşivler hakkında yeterli bilgi ve tespit sağlanmış olmalıdır. Bu güne kadar gerek müzelerden, gerek kütüphanelerden ve gerekse özel şahısların elinden bu tür kıymetli varlıklar rahatlıkla yurt dışına çıkarılmış olması, bu bilgi eksikliği ve mevzuat noksanlığından kaynaklanmaktadır.

Yine özel arşivlerle ilgili mevzuat eksiklikleri dolayısıyla yurt dışına çıkarılmasının izne tabi olması bir yana, özel kişilerin ellerinde, hatta evlerindeki tarihî, siyasî, sosyal, kültürel, edebî ve benzeri birçok özelliğe sahip materyaller bazen kıymeti bilinmediği, bazen de evlerde yer açmak veya estetik görünüm sağlamak amacıyla çöpe atılmakta veya yakılarak imha edilmektedir.

Söz gelimi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ne intikal ettirilecek Özel arşivlerin içerdiği belgelerin, bilimsel yöntemlerle ayrıştırılarak korunması hususunda hangi kıstasların uygulanacağı konuyla ilgili uzmanlar tarafından kurala bağlanmalıdır.

5 3473 Sayılı, s. 12,

Özel arşivlerin oluşumundaki serbestlik ve subjektiflik, resmi evrakın tasnifindeki kurallara uydurulmaya kalkıldığında birçok materyalin değersizliği kanaatinin oluşmasına neden olabilecektir. Bu durum ise özel arşivler açısından bir tereddüt ortaya çıkaracaktır.

Özel arşivlere sahip bulunan özel şahıslar, eğer arşivlerinin kıymetinin farkında iseler bu defa yeterli mevzuat olmadığı için, devir işlemlerinden sonra bu arşivlerinin zayi olacağından endişelenmektedirler. Bu nedenle envanter tespitinden sonra bu arşivlerin yine sahipleri aracılığıyla korunması sağlanabilir. Sonuçta bu tür arşivler özel mülkiyet kuralına dâhildir. Böyle zamanlarda da evrakın korunması ve araştırmacılara ve yararlanmak isteyenlere gerekli imkânın sağlanması maddi bir külfeti gerektirmektedir. Kültürel bir miras olarak kabul edilecek olursa bu tür özel kişilerin giderleri ya karşılanmalı veya en azından kısmi finansman desteği sağlanmalıdır.

Mevzuat yönünden ortada bulunan boşluk, bu konulardaki eksiklikler ve kötü niyetli kişiler açısından caydırıcılık oluşturmamaktadır⁶. Bu hususta işlenmiş birçok adlı suçun varlığı düşüncemizi haklı çıkarmaktadır.

Özel arşivler açısından bir başka endişe kaynağı, mahremiyetin kaybolması veya yasal gizlilik sürelerinin korunması durumudur. Fakat araştırmacılar için bu can sıkıcı durum, onları engellemek amacı taşımaz. Ancak tarihsel değerleri olan malzemelerin toplanması ve bakımı (Kyving, 2011: 64) ile kişi hakları açısından çok önemlidir.

Özel Arşive Sahip Olma Açısından İki Güzel Merkez:

1-Türk Tarih Vakfı Bilgi-Belge Merkezi

Vakfı Kuruluş senedinde de belirtildiği gibi Tarih Vakfı, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal tarihine katkıda bulunan her türlü malzemenin ülke içinde kalması, düzenlenmesi, saklanması, korunması, bunlardan yararlanmak isteyenlere sunulması ve toplumumuzda tarih bilincinin yaygınlaşması yönünde çaba harcanmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda Vakfın kuruluşuyla birlikte arşiv ve kütüphane birimlerinden oluşan dokümantasyon ve enformasyon merkezi kurma girişimlerine başlanmış, 1992'de Bilgi-Belge merkezi faaliyete geçirilmiştir.

Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi koleksiyonunun tamamına yakını bağışlarla oluşmuştur. 2010 itibarıyla 700 civarında kişi ve kurum arşiv ve kütüphane bağışçımız olmuştur. Bağışlardan oluşan koleksiyon 20000 civarında kitap 900 civarında süreli yayın ve 140 raf metre arşivden (kâğıt, görsel işitsel, ikonografik, kartografik vb.) meydana gelmektedir⁷.

6 Krş. Aren, 1998 tarihinde kaleme alınan bu makalede belirtilen birçok husus 2012 tarihi itibarıyla aynen ve daha belirgin bir şekilde devam etmektedir.

7 <http://www.tarihvakfi.org.tr>.

2- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Özel Arşivi:

Kişilere ait 19 arşivden, Necile Tevfik (Biren) ve Safiye Hüseyin Elbi arşivi satın alınmış, Rezzan Yalman, Süreyya Ağaoğlu, Tezer Taşkiran, Müfide İlhan, Celile Butka, Pervin Ulusoy, Zerrin Bölükbaşı arşivleri yakınları tarafından bağışlanmıştır. Emel Aslan Akal, Fazıla Atabek, Hasene Ilgaz, Sibel Özbudun, Cahit Uçuk, N.H. Yaşaroğlu, Dr. Rana Beşe, Pınar Kür ve Şirin Tekeli arşivleri ise kendileri tarafından bağışlanmıştır.

Kurumlara ait 5 arşivden, Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği ve Roza dergisinin arşivleri kendileri tarafından bağışlanmış, Biçki Dikiş Dershanesi ve Türk Hemşireler Derneği’nin arşivleri vakfımız tarafından satın alınmış; İlerici Kadınlar Derneği’nin arşivi ise kısmen eski üyelerin bağışları ile kısmen de Tarih Vakfı’nda bulunan belgelerin fotokopisi çekilerek elde edilmiştir. 1935 kongresinin önemli bir bölümü yurtdışındaki kadın arşivlerinden kopyalanarak, bir bölümü de Necile Tevfik (Biren) arşivinde bulunan orijinal belgelerden oluşturulmuştur.

Bu bölümdeki kurumlara ait arşiv yeni oluşturulan Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu’na aktarılacaktır. Ve diğer kadın örgütlerinin arşivleri ile bir arada saklanarak katalog işlemleri yapılacaktır.

Tüm arşiv 46 metreyi bulmaktadır. En kapsamlı kişi arşivleri Süreyya Ağaoğlu (6.6m), Rezzan Yalman (2,4 m.), Hasene Ilgaz (4,5 m.), Müfide İlhan (2,4 m.) ve Cahit Uçuk (5,4 m.) arşivleridir.

Bağışlanan ilk arşiv Hasene Ilgaz, son arşiv ise Gaye Erbatur arşividir. Tüm arşivlerin kataloglama çalışması sürmekte olup, Hasene Ilgaz arşivinin katalogu tamamlanmıştır.⁸

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ne İntikal Etmiş Olan Bir Özel Arşiv (Ekrem Ceyhun⁹a ait Özel Arşiv)

Kamusal hizmet alanlarına intikal etmiş özel arşivler konusunda nasıl bir çalışma

8 http://www.kadineserleri.org/koleksiyon_ozel_arsivler_aile_arsivleri.asp.

9 Ekrem Ceyhun’un biyografisi:

04.02.1927 tarihinde Erzurum’da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’ni bitirdi. 1952’de Karayolları Genel Müdürlüğü 10. Bölge Müdürlüğünde göreve başladı. 1953’de Karayolları 11. Bölge Müdürlüğü Tutak-Erciş Yolu İnşaatı Şantiye Şefi oldu. 1953-1955’de 11. Bölge Müdürlüğü Bakım Şefliği görevinde bulundu. 1956-1959 yılları arasında 11. Bölge Müdürlüğü yaptı. 1960’da Karayolları Genel Müdürlüğü İl ve Köy Yolları Dairesi Uzmanlığı; 1965’de Köy İşleri Bakanlığı Köy Yolları Daire Başkanı oldu. 1967’de Yol Su Elektrik İşleri Genel Müdürü iken, Devlet Planlama Teşkilâtı Koordinasyon Daire Başkanlığına tayin oldu. 1968’de Yüksek Planlama Kurulu Üyesi, 1971’de Devlet Planlama Teşkilâtı Müşaviri, 1972’de Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı oldu. 05.05.1975’de Başbakanlık Müsteşarlığına atandı. 1977’de Milletvekili seçildi. 41, 43 ve 49. T.C. Hükümetlerinde Devlet Bakanlığı yaptı. Çeşitli vakıflarda görev aldı. Otuzu aşkın eseri vardır.

Müsteşarlığı döneminde Başbakanlık teşkilat yapısında yapılan değişiklikler:

— 14 Mayıs 1975 tarih ve 5/25-2928 sayılı onay ile Organizasyon ve Metot Kurulu kurulmuştur. Daha sonra bu birim, Merkezi İdareyi Geliştirme Müşavirliği adını almıştır.

yapılabilir diye düşündüğümüz zaman, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlara başvurmak icap etmektedir. Kayıtlardan, bu kurumun bünyesinde sadece devlet eski bakanlarından Ekrem Ceyhun'a ait bir özel arşivin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında herhangi bir fonun olmadığı yetkililerce ifade edilmektedir. Devredilen bu evrakın ise, devredildiği hâliyle bulunduğu ve kurumca yeniden ayırtmaya tabi tutularak tasnifinin yapılması aşamasında olduğu ve bu nedenle de araştırmaya henüz açılmadığı bildirilmektedir.

Söz konusu arşiv, arşiv sahibi Sayın Ceyhun tarafından 87 dosya olarak tasnife tabi tutulmuş ve Başbakanlık müsteşarı olduğu dönemde direktifleriyle kurulan Cumhuriyet Arşivi'ne devredilmiştir (Binark, 1999: 15). Sayın Ceyhun tarafından düzenlenen bu dosyaların birçoğunun üzerinde *Yurt Sathına Ne Koyduk* başlığıyla kendisinin bürokrat ve bakan olarak ve birlikte çalıştığı mesai arkadaşları tarafından üretilmiş doğrudan kamuya ait olmayan fakat kamu ile alâkalı belgelerden oluşmaktadır. Bu evrak arasında plan, proje, fizibilite raporları, değişik türde raporlar, farklı zamanlarda düzenlenmiş değerlendirme ve öneri raporları ve çok sayıda fotoğraf yer almaktadır. Yine bu evrak arasında değişik tarihlerde yapılmış sunumlar bulunmaktadır.

Bu özel arşivdeki evrak dosyalara yerleştirilirken şu başlıklar altında ayırtılmıştır: Elektrik enerjisi, Sanayi, Sulama, Madencilik, Küçük Sanayi Siteleri, GAP'la İlgili Envanter, Ulaştırma, Demir yolu Proje ve İnşaatları, I. Ve II. Boğaz Köprüleri, Özel Sektör Yatırımları, Millî eğitim ile ilk ve Orta Öğretim Okulları, Barajlar, Sağlık Yatırımları, Sosyal Güvenlik, Tarım, Köy ve Köylüyle İlgili Hizmetler, Savunma, Yurt Sathındaki Değişik Barajlara ait Bilgi ve Belgeler, Şanlı Urfa Tünellerine ait Bilgi ve Belgeler, Organize Sanayi Bölgeleri, Nükleer Enerji ve birçok gazeteden kesilerek tasnif edilmiş muhtelif köşe yazarlarının bakanlar hakkındaki yazıları.

Kamusal alanlara ait olduğu intibamı veren bu dosyaların yanı sıra, *Toy Şöleni* adını taşıyan bir dosya ile *Sanayimizin Tarihçesi ve Sanayiin Gelişimi* adlarındaki dosyaların araştırmaya açıldıktan sonra ilginç bilgiler sağlayacağı kanaatindeyiz.

-
- 3 Eylül 1975 tarih ve 42/901-5773 sayılı onay ile Baş Hukuk Müşavirliği kurulmuştur. Daha sonra bu birim, Hukuk Müşavirliği adını almıştır.
  - 13 Ekim 1975 tarih ve 6498 sayılı onay ile Güvenlik İşleri Müşavirliği, 17 Ekim 1975 tarihinde Sosyal ve İdari İşler Daire Başkanlığı, 30.12.1975 tarih ve 368-01128 sayılı onay ile Organizasyon ve Metot Daire Başkanlığı,
  - 19 Nisan 1976 tarihinde Ekonomik ve Sosyal İlişkiler (Grup) Dairesi Başkanlığı, Milletlerarası İlişkiler ve Teknolojik Gelişmeler (Grup) Daire Başkanlığı; Araştırma, Geliştirme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı,
  - 7 Eylül 1976 tarih ve 388-09203 sayılı onay ile Parlamento ile İlişkiler Müşavirliği, 21 Nisan 1976 tarih ve 386-1/05485 sayılı onay ile Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 12 Ekim 1976 tarih ve 388-2/09796 sayılı onay ile de Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur. Bkz. <http://www.msxlab.org/forum/siyaset-tr/79312-ekrem-ceyhun-ekrem-ceyhun-kimdir-ekrem-ceyhun-hakkinda.html#ixzz27PR4QekC>

Ancak dosyaların ihtiva ettiği fotoğraflar yıllar itibarıyla kıyaslama yapabilmek açısından ve görsel arşiv bakımından özel bir önemi haizdir. Bir başka dosya üzerinde ise 1992–1993 yıllarına ait dönemin iktidarının 500. Gününüyle ilgili olduğuna dair kayıt siyasi tarih açısından ilginç olmalıdır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devrinden önceki haliyle değerlendirilen bu özel arşivin içindeki belgelerin arşiv sahibince hazırlanmış olan dosya envanterine istinaden verilen bilgilerin, bizlere bu özel arşiv hakkında yeterince bilgi vermediği ortadadır. Ancak baştan beri anlatmaya gayret ettiğimiz arşiv, arşivcilik ve özel arşivler konusunda gerek mevzuat ve gerekse kamuoyundaki duyarlılık eksikliği, bu tür arşivlerin daha çok sayıda devrinin sağlanmasını ve kullanıcıların istifadesine sunulmasını güçleştirmektedir.

Sonuç Yerine

Bu gün itibarıyla gerek kurumsal olarak ve gerekse terimsel arşiv yasasının mevcut olmadığını, var olan yasanın ise korunmasına ihtiyaç kalmayan evrakın imhâsının usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla çıkarılmış olduğunu düşünürsek, şu hususlar öne çıkmaktadır.

1- Her türlü araştırmacı için ilginç bilgilere ve görsel öğelere ulaşma fırsatı veren arşiv türlerinden biri olan ve özel arşivleri de Türkiye'de tespit, tasnif ve araştırmacıların hizmetine sunma konusunda hem yasalarla görevlendirilmiş, hem de diğer kurumlara rehberlik ve danışmanlık yapması gereken bir kamu kurumu olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve personelinin statüsüyle ilgili Başbakanlık Merkez teşkilatından ayrı ve kurumsal anlamda yasal düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Bu eksiklik bir çok konuda olduğu gibi özel arşivler konusunda kamuoyu duyarlılığını geliştirecektir.

2- Bu yasal düzenlemeler esnasında özel arşivlerle alakalı mevzuat düzenlemesi de ayrıca oluşturulmalıdır.

3- Özel arşivlerin tespiti ve (mülkiyet kavramına zarar vermeden) devralınmaları Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmalıdır.

4- Özel kişiler elinde bulunan evrakın hem satın alınması hem de yurt dışına kaçırlmasının önlenmesi amacıyla var olan düzenlemelere işlerlik kazandırılmalıdır.

5- Devralınan bu özel arşivler, özel mülkiyet kavramı çerçevesinde, kamusal arşiv anlayışından daha ziyade özel arşiv mantığı ile tasnif edilmeli ve araştırmacıların istifadesine böylece sunulmalıdır. Çünkü bu tür belgelerden yaralanacak kişilerin belgelere yaklaşımı, tasnif eden kişilerin yaklaşımından oldukça farklılıklar gösterebilmektedir.

6- Özel arşivler malikleri tarafından devredilmek istenmemesi durumlarında, hiç değilse belgelerin envanterleri Arşiv kurumu tarafından tespit edilerek elde mevcut arşiv ve arşivlik malzeme hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.

7- Mevcut örnekler göz önünde bulundurularak sahiplerinin elinde kalacak özel arşivler için finansman destek sağlanması imkânlarının değerlendirilmesi uygun olacaktır.

8- Korunması ve incelenmesi amacıyla araştırmacılara hizmet sunulması sırasında, özel arşivler sahiplerine teknik ve arşivcilik bilgisi alanında destek sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR:

- Aren, Tülin. “Özel Arşivler ve Kamu Arşivleriyle İlişkileri”, I. Milli Arşiv Şurası, Ankara, 21-22 Nisan 1998
- Ayıklama ve İmha Komisyonları Çalışma Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006
- Binark, İsmet. Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No.3Gn. No: 049, Ankara, 1980.
- Binark, İsmet. Sunuş, Ayıklama ve İmha Komisyonlarına Ait Çalışma Rehberi ve Devlet Arşivleri’ne Arşiv Malzemesinin Devir İşlemleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu:26 s. IX, Ankara, 1996
- Kyvinn, David E., Myron A. Marty. Yanıbaşımızdaki Tarih, (Çeviren: Nalan Özsoy) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011
- 3473 Numaralı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Kapsamında Yer Alan Kurum ve Kuruluşlarda Ayıklama ve İmha Komisyonları Çalışma Rehberi ve Devlet Arşivi’ne Devir Malzemesinin Devir İşlemleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu 26, Ankara, 1996
- www.kadineserleri.org/
- www.msxlabs.org
- www.tarihvakfi.org.tr
- www.vgm.gov.tr

KAYSERİLİ BİR DEVLET ADAMI: SADRAZAM MEHMED PAŞA

Kayhan ATİK*

Özet

Ulema merkezi olarak bilinen Kayseri’de Selçuklulardan günümüze kadar birçok ilim adamı yetişmiştir. Bu çalışmamızda biz de Kayserili devlet adamı Sadrazam Mehmed Paşa’nın hayatı ve eserlerini konu edeceğiz. Mehmed Paşa, Osmanlı İmparatorluğunda Baltacılıktan, sadrazamlığa kadar yükselmiş ve devlet teşkilatının bütün kademelerinde devletine ve milletine yaklaşık kırk yıl hizmet etmiş, ayrıca doğup büyüdüğü yeri unutmayıp oraya camii, medrese ve kütüphane gibi eserler yaptırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Paşa, Kayseri, Sadrazam

STATESMAN GRAND VİZİER MEHMED PASHA FROM KAYSERİ

Abstract

Many scholars have been educated in Kayseri known as the center of scholars from Seljuk’s time to the present day. We raise the life and work of the statesman Grand vizier Mehmed Pasha in this study. Mehmed Pasha, climbed from to the Grand vizier in Ottoman Empire and served his state and nation on every stage of state organization for almost 40 years, he didn’t forget where he was born and he had mosques, madrasahs and libraries built there.

Key Words: Mehmed Pasha, Kayseri, Grand Vizier

Çok eski bir yerleşim yeri olan Kayseri(Nazif,1987:49-53), Malazgirt Zaferini (1071) müteakip Selçuklular tarafından fethedilmiş ve o günden bu yana Türk-İslam şehri olarak günümüze kadar gelmiştir. Makarr-ı ulema olarak bilinen Kayseri’de Türklerin eline geçişinden günümüze kadar birçok ilim adamı yetişmiştir. Kayseri’nin yetiştirdiği önemli ilmî şahsiyetlerle ilgili Ahmet Nazif’ten başlayarak bu güne kadar birçok çalışma yapılmıştır.(Nazif,1991; Karabulut,1994; Subaşı,1995; Öztürk,1998; Karabulut,1998; Karataş,1998; Mert,1998; Özcan,1998; Özçelik,1998; Sarıkoyuncu,1998; Atik,1998) Bu çalışmamızda biz de Kayserili Devlet Adamı Sadrazam Mehmed Paşa’nın hayatı ve eserlerini konu edineceğiz.

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü e-mail: kayhanatik@hotmail.com

Sadrazam Mehmed Paşa, Erkilet'in mısır tüccarı¹ ve ileri gelenlerinden Hacı Ali Efendinin oğludur. Kayseri merkezine bağlı Erkindi (Erkilet) köyünde doğmuş olan Mehmed Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1728'de altmış yaşında vefat ettiği bilindiğine göre, 1668 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.² Muhtemelen tahsilini köyünde ve Kayseri'de tamamladıktan sonra, Anadolu'da çeşitli görevlerde (Kalem Hizmetinde) (Nazif,1987; Mustafa Nuri Paşa,1992; Tektaş,2002) bulunmuş ve sonradan İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da ilk defa Saray-ı Sultanî Baltacısı(Süreyya,1308; Pakalın,1993)³ olmuş, o sırada Süleyman Paşa(Danişmend,1971), Halep Eyaletine tayin edilince, onun maiyetinde kâtiplik vazifesiyle Halep'e gitmiş (Osman-zade Taib,1969) ve buradan Kıbrıs mütesellimliğine⁴ (Süreyya,1308; Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987) tayin edilmiştir. Sonra Bafra zabiti (Süreyya,1308) Kubbe nişini (Osman-zade Taib,1969; Pakalın,1993)⁵ Kapucular Kethüdası, daha sonra da Rikab-ı hümayun Sipah Ağalığına (Nazif,1987) terfi etmiştir. Akabinde Varadin seferine katılmak için Arnavutluk'un Dukakin cihetinden, piyade askeri sevk etmeye, memur olarak iyi hizmetler görmüş olması sebebiyle, Halep muhassıllığına⁶ tayin edilmiştir. İstanbul'a vardığında, kendisi aynı zamanda Dergâh-ı Âli Kapucular Kethüdası⁷ olduğundan, Halep Eyaletine bir vekil göndermiştir.

Teberdar⁸ Mehmed Paşa(Danişmend,1971) ve Süleyman Paşaların (Danişmend,1971) sadaretlerinde kethüda olarak görev yapmıştır. Ayrıca Mehmed Paşa'nın kapudanlığında da kethüdalıkta bulunmuştur. Damat Ali Paşanın sadrazamlığında Sipahiler Ağası⁹ vekili olmuştur. (1716) Dukakin sancağından piyade askeri techiziyle görevlendirildiğinde, Damat İbrahim Paşa¹⁰ ile münasebet kurmuştur. Bu hizmetini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmişti. Bu sırada Ali Paşanın ölümü üzerine

1 Sicill-i Osmanî'deki "Mısır Tüccarı" ifadesini Yeni Türk Ansiklopedisi "Kayseri'ye yerleşmiş bir Mısırlı tüccar olan Hacı Ali Efendinin oğlu" olarak almıştır. B.k.z., Yeni Türk Ansiklopedisi "Mehmed Paşa, Kayserili, Nişancı", VII, 7938. Bizim düşüncemize göre Kayseri'ye Mısır'dan gelmiş, Mısırlı bir tüccar olduğudur.

2 Sicill-i Osmanî, Osman-zade Taib ve Ahmed Nazif'e göre Meydan Larousse'deki doğum tarihinin 1670 olarak verilmesi de yanlıştır. B.k.z., Meydan Larousse, XVIII, 547

3 Baltacı: Padişah sarayının dış hizmetlerinde kullanılan bir kısım hizmetlilere verilen unvandır

4 Mütesellim: Tanzimattan önce vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve binaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, C:II, s:639

5 Kubbe nişini: İkinci, üçüncü ve dördüncü vezir hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, s:C:II, s:307

6 Muhassil: Devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memur. Pakalın, age, C:II, s:569

7 Kapucular Kethüdası: Sarayın Babü's-saade olan başka bütün kapıları bekleyen ve kapıcı denilen ocağa mensub bulunan saray kapıcılarının amiridir. Pakalın, age, C:II, s:170

8 Teberdar: Baltalı, baltalı asker

9 Rikab-ı Hümayun Sipah Ağalığı: Yeniçeri ocağının altı bölük olan süvari teşekkülünün, birinci bölüğü kumandanına verilen addır. Pakalın, age, C:III, s:230

10 Damat İbrahim Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1718 Şehadeti: 1730 b.k.z., Danişmend, age, s:54

sadaret makamı Halil Paşa¹¹ya tevdi olunmuştu.(Özçelik,1998; Kramers,1964; Şemdani-zade,1976)

Mehmed Paşa birkaç yıl sonra vezirlik rütbesiyle Divan-ı Hümayun Tevki'îsi olmuş (1717); Dukakin'den tedarik ettiği askerle orduya katılmış; ancak Varadin'de savaş mağlubiyetle sonuçlanmış ve Ali Paşa şehit düşmüştür. Fakat onun hizmeti takdir olunarak kendisine Halep muhassıllığı verilmiştir. Mehmed Paşa, Halep'e giderken Edirne'ye uğramış ve önceden dostluğu olan Rikab-ı Hümayun kaymakamı İbrahim Paşa, onu Halep'e göndermeyerek Kapucular Kethüdalığına tayin ettirmiştir. Dört ay sonra da vezirlik payesiyle nişancı yaptırmıştır. (1717) III. Ahmed (1704-1730) savaş dolayısıyla orduda emin ve iktidarlı birinin bulunarak vezir-i azamı idare ve teşvik etmesini arzu ettiğinden, aynı sene içinde Nişancı Mehmed Paşa ordu ile cepheye hareket etmiştir. (Süreyya,1308; Osman-zade Taib,1969; Uzunçarşılı,1998)

Osmanlı ordusunun Belgrad önünde mağlubiyeti neticesinde, bunu müteakip kaledeki barut mahzenine bir humbara isabet ederek birçok kimse şehit düşünce nihayet ümitsiz bir halde kalan kale muhafızları Osmanlı Ordusunun mağlubiyetinden iki gün sonra kaleyi Avusturya'lılara teslim ettiler; Dârü'l-cihad denilen Belgrad ikinci defa elden çıktı; Belgrad muhafızı Mustafa Paşa maiyeti ve muhafızlarıyla beraber teslim oldu. Belgrad'ın düşmesi üzerine devlet Niş kalesini tahkime mecbur oldu. Kaleye ilaveler yaptırarak siperler açtırmış ve bu hendeklerle beraber kale muhafazasına Sivas ve Anadolu valileriyle Halep, Karaman, Adana, Maraş vilayetlerinin tımarlı sipahileri ve zeamet erbabı memur edilmiştir. Ordunun düzensiz bir şekilde Niş'e dönüşünden sonra, bu mağlubiyetin büyük yükü orduda hiçbir nüfuzu olmayan vezir-i azama isnat olunarak azline karar verildi. Padişah, Halil Paşa'nın(Özçelik,1998) yerine damadı İbrahim Paşa'yı vezir-i azam yapmak istediye de İbrahim Paşa¹², böyle nazik bir zamanda sadrazamlığı istemeyip, Edirne'de sadaret kaymakamlığında¹³ kalmasının daha iyi olacağını arz etmiştir. Fakat orduda bulunan Nişancı Mehmed Paşa'nın vezir-i azam ve Serdar-ı Ekrem yapılması münasib görülmüş; sadaret mührü Halil Paşadan alınarak Nişancı Mehmed Paşaya verilmiştir. (1717)(Süreyya,1308; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310; Şemdani-zade,1976)

Belgrad'ın düşmesinden sonra esir olan Muhafız Defterdar Mustafa Paşa, serbest bırakılıp Niş'e gelirken bazı Nemçe generalleriyle barış hususunda görüşmüş; Niş'e geldikten sonra durumu yeni Vezir-i azam Nişancı Mehmed Paşa'ya bildirmişti. Gerekirse bu konuda tavassutta bulunacağını da bildirmiş ve 5 Eylül'de Niş'ten Avusturya ordusu kumandanı Prens Öden'e barışa dair mektup yazmıştır. Bunun üzerine vezir-i azam Mehmed Paşa bu

11 Halil Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1716 Şehadeti: 1716

12 İbrahim Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1718 Şehadeti: 1730 b.k.z., Danişmend, age, s:54

13 Sadaret kaymakamı: Sadrazamların sefere çıktıklarında devlet merkezindeki işleri görmek üzere vezirlerden bıraktıkları vekil Pakalın, age, C:III, s:79

durumu Sadaret Kaymakamı Nevşehirli İbrahim Paşa vasıtasıyla Padişaha arz etmiştir. Gerek Padişah ve gerek Sadaret Kaymakamı barışa taraftar olduklarından, gerçekten orduyu tanzim, sevk ve idare edecek bir vezir bulunamamasından ve bundan başka Varadin ve Belgrad muharebelerinde askerin gösterdiği yılgınlık sebepleriyle orduya iyice çekidüzen verilmedikçe savaşa devamın daha kötü neticeler doğurabileceği devlet idarecilerince dikkate alınarak barışa meyledilmiştir. Devletin barış yapmak istediğini haber alan ve Edirne'ye gelen Fransa elçisi barış yapılması için epey çalışmış ise de ülkenin içinde bulunduğu şartlar durum göz önüne alınarak barış yapılması uygun görülmüş ve durum vezir-i azama bildirilmiştir. (Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

1718'de ordunun cepheye harekâtı esnasında Avusturya ile barış müzakeresine Sadaret Kaymakamı Damat İbrahim Paşanın tesiriyle III. Ahmed muvafakat etmiş ise de, Vezir-i azam Mehmed Paşa, barışa aleyhtar olduğu için değiştirilmesi gerekmiş ve sadarettten azlolunarak yerine Sadaret Kaymakamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tayin edilmiştir. Yeni sadrazam ordu ile Edirne'den Sofya'ya hareket etmiştir. (10 Mayıs 1718) (Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa azlini müteakip aynı sene ve aynı ay ortalarında Venediklilerin eline geçmiş olan Preveze ve Dubniçe kalelerini geri almak için Yanya sancağıyla Narda seraskerliğine¹⁴ tayin olunmuş ise de, orada seraskerliği gerektirecek bir iş olmadığından 1718 Eylül'ünde Tırhala ve Niğbolu sancaklarıyla Niş muhafızlığına¹⁵ tayin olmuştur. Bu sırada Kandiye muhafızı Köprülü-zade Numan Paşa'nın vefatı dolayısıyla aynı senede Kandiye muhafızlığına gönderilmiştir. (Osman-zade Taib,1969; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa Kandiye muhafızlığından sonra Mısır valisi olmuştur. Paşa, kısa bir fasıla ile Mısır valiliğinde altı seneden fazla kalmıştır. Burada düzeni bozan kişileri ortadan kaldırmak suretiyle Cidde Valisi olmuş, Cidde Valiliğine tayin olunduktan kısa süre sonra (1728) Kâbe'yi ziyaret ederken altmış yaşlarında vefat etmiş ve Cennetü'l-Mualla'ya defnedilmiştir. (Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa iri yarı, şişman, vakur ve ağır başlı, tedbirli bir zat idi. Uzunçarşılı, "Nusretname, Ermeni Mehmed Paşa diye tezyif etmektedir." diye nakleder. Ayrıca Uzunçarşılı, "Nusretname, padişahın bunun yalancı şöhretine ve kibirliliğine tahammül edemediğini ve sulha aleyhdar olduğunu söyleyerek, bundan dolayı azledildiğini yazmaktadır." diye nakleder. (Uzunçarşılı,1998)

14 Serasker: Savunma bakanı yerine kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, C:III, s:176

15 Muhafızlık: Büyük devlet adamlarının şehir iç ve dışında kendilerini korumak maksadıyla yanlarında bulundurdukları adamlar. Ayrıca kaleleri düşmandan korumakla görevli kişilerde verilen addır. Pakalın, age, C:II, s:564

III. Ahmed zamanında İngiltere elçisi Montequ'nun karısı, Mehmed Paşa'nın konağına giderek hanımıyla görüşmüş ve hatıralarında konaklarının debdebesiz ve hayatlarının mütevazı olduğunu belirtmiştir. Mehmed Paşanın, doğum yeri olan Erkilet Köyünde fevkalade hayratı ve güzel eserleri vardır. Muntazam bir cam ile medrese ve kütüphane yaptırmıştır. Cami kapısının üzerindeki mermer kitabede şu manzum tarih yazılmıştır:

Habbezâ câmi'-i pûr-nûr-ı sücûd

Bârek Allahü zihî beyt-i Hüdâ

Sadme-i zelzeleden olmuş iken

Eser-i bünyesi mahsûr-i fena

Ma'delet göster sadr-ı ali

Sahibü'd-devle Muhammed paşa

Etdi bu cami-i vâlâ-sakfı

Maskat-ı zât-ı şerîfnde bînâ

Ola hayrât-ı müberrâtı kabul

Devletin eyleye efzûn Mevlâ

Dedi tarihini ruhsat-ı hâtif

Cami'-i ferrûh ü zî-bende-binâ¹⁶

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Baltacı'lıktan, sadrazamlığa kadar yükselen ve devlet teşkilatının bütün kademelerinde devletine milletine yaklaşık kırk yıl hizmet eden Mehmed Paşa, ayrıca doğup büyüdüğü yeri unutmayıp oraya camii, medrese ve kütüphane gibi eserler de yaptırmıştır. Mehmed Paşa yukarıda bahsedilen camii, medrese ve kütüphanenin devam etmesi ve ayakta durmalarını sağlayabilmek için, birçok emlakı ve gelir getirecek şeyleri vakıf ve tahsis etmiştir. Fakat maalesef Mehmed Paşa'nın yaptırdığı bu eserlerden sadece cami ayakta ve kullanılmaktadır; medrese ve kütüphane yıkılmıştır.

16 "Secde nurlarıyla ne güzel cami, Allah mübarek etsin, Ne hoş Allah evi, Vücutumun iz zelzele felaketinden (dolayı) yoklukla çevrilmişken Adalet yayıcı o yüce sadrazam, devlet sahibi Muhammed Paşa Bu yüksek tavanlı camii-i şerifi zatının doğum yerinde bina etti (Onun) iyi ve hayırlı işleri kabul ola ve Mevla devletini artıra (Ey) ruhsat! Tarihini Hatif (şöyle) dedi ; Kutlu ve binası süslü cami, b.k.z., Ahmed Nazif, age, s:46-47

KAYNAKÇA

- Ahmet Nazif, (1991) Kayseri Meşhurları (Kayseriyye meşahiri), haz: Müşerref Diriöz-Haydar Ali Diriöz, Kayseri.
- Ahmet Nazif,(1987) Mir'at-ı Kayseriyye (Kayseri Tarihi), Sadeleştiren: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri
- Atik, Kayhan, (1998) “Kayserili Devlet Adamı Dürri Mehmed Efendi ve Layihası”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Danişmend, İsmail Hami, (1971)İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, C:V. Heyet, Tarih Klavuzu, İskit Yayınevi, İstanbul.
- Karabulut, Ali Rıza, (1998) “Seyyid Burhaneddin Tirmizi’den Ahmed Remzi Dede’ye Kadar Meşhur Kayseri İlim Adamları ve Eserleri”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Karabulut, Ali Rıza,(1994),Mevka’nın Hocası Seyyid Burhaneddin Hz.leri ve Kayseri İlmiye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar, Kayseri.
- Karataş, Muhammed,(1998) “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısından Ayan ve Mütegalibeler”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Mehmed Süreyya, (1308) Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye, İstanbul.,
- Özcan, Mert, (1998) “Kayserili Bir Ayan: Zennecioğlu Seyyit Mehmed Ağa”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Meydan Larousse, XVIII.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992) Netayicu’l-Vukuat(Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi,Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Ankara, C.III-IV.
- Osman-zade Taib Ahmed,(1969) Hadikatü’l-vüzera, (Der Gartender Wesire), mit’den fortsetzungen (zeyl) des Dilaver Ağazade Ömer Efendi, Ahmed Gavid und Bağdadî Abdü’l-fettah Şevket, D. Robischon.Freiburg.
- Özcan, Abdulkadir, (1998) “Osmanlı Dönemi Kayseri Ulemasından Birkaç Sima”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Özçelik, İsmail, (1998) “Kayserili Devlet Adamı Halil Paşa (1560?-1629)”, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Öztürk, Ayhan,(1997) “Osmanlı Devleti Hizmetindeki Kayserililer”, I. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (11-12 Nisan 1996), Kayseri.
- Pakalın, Mehmed Zeki, (1993)Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul.,
- Sarıkoyuncu, Ali,(1998) “Milli Mücadelede Kayserili Din Adamları: Müftü Ahmed Remzi ve Müderris Mehmed Âlim Efendiler”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Subaşı, Muhsin İlyas, (1995),Kayseri’nin Manevi Mimarları, Ankara.
- Şemdanî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, (1976) Mür’it Tevârîh, haz: Münir Aktepe, İstanbul.
- Tektaş, Nazım,(2002) Sadrazamlar-Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı-,İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı , (1988)Osmanlı Tarihi, C:IV/I, C:IV/II, Ankara.
- Yeni Türk Ansiklopedisi “Mehmed Paşa, Kayserili, Nişancı”,C. VII.

ALİ NİHÂNÎ YOZGADÎ'NİN MENÂKIB-I MURTAZAVİYYE ADLI ESERİNDE, HZ. ALİ HAKKINDA RİVÂYET EDİLEN BAZI HADİSLER VE BU HADİSLERİN İŞLENİŞİ

İsmail YILDIRIM*

Özet

Kur'an-ı Kerîm'den sonra İslâm dininin temel kaynakları arasında gelen hadis, ihtilâfa düşülen konularda insanları aydınlatan, böylece hidâyet ve rahmet kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'in kendisine indirildiği Peygamber'in sözü olarak üstün bir değer taşır.

Hazret-i Peygamber'in vazifesi, genel mânâda ve İslâm'ın koyduğu prensipler çerçevesi içinde, insanları tek Allah inancına davetten ibarettir. Hz. Peygamber'in insanlara sözleriyle açıkladığı, fiilleriyle uygulamasını gösterdiği ilâhi emir ve hususların hemen hepsi Kur'an'da yer almayıp hadislerle açıklık kazanmış, İslâm hukûkunun birçok meselesi hadislerde verilen bilgilerle çözüme kavuşturulmuştur.

Hz. Peygamber'in, ilâhi emir ve yasakların yanında, sahabelerin faziletleriyle ilgili hadisleri olduğu gibi, başta dört halife olmak üzere gerek gruplar halinde gerekse tek tek sahabelerin fazileti hakkında hadisleri de vardır. Bilindiği üzere Hz. Ali, Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu ve aynı zamanda neslinin devamına da vesile olan kızı Fâtıma'nın kocasıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber, kendisini "ilim şehrinin kapısı" diye vasıflandırdığı Hz. Ali hakkında; onun üstün meziyetlerini, ahlâkını, şecâatini vs. tasvir eden sözler söylemiş veya söylediği sözler râviler tarafından nakl edilerek, yazıya geçirilmiş ve günümüze kadar gelebilmiştir.

Bu makalede, Bektaşî tarikatına mensup Ali Nihânî Yozgadî (1835 1906)'nin, Menâkıb-ı Murtazaviyye adlı eserinde; Hz. Peygamber'in, Hz. Ali hakkında rivâyet ettiği bazı hadisler ele alınacak, hadislerin işlenişi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar sözcükler: Hadis, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Menâkıb-ı Murtazaviyye.

* Arş. Grv. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-mail: ismailedebiyat66@gmail.com

SOME HADITHS SAID ABOUT HZ. ALİ IN ALİ NİHÂNÎ YOZGADÎ'S WORK CALLED MENÂKIB-I MURTAZAVİYYE AND DISCUSSION OF THESE HADITHS

Abstract

Hadith, which is among fundamental resources of Islam after the Holy Koran, has a superior value as the statement of the Prophet whom the Koran, enlightening the people on the issues which was fallen into disagreement and so is the source of the right way and God's mercy, was delivered.

The Prophet Hz. Muhammad's duty is composed of invitation for people to believe in only Allah in general sense and within the framework of the rules Islam established. Almost all of divine orders and prohibitions, which the Prophet Hz. Muhammed verbalized and showed to practice by his actions, is not in Koran. They were clarified with hadiths. Many issues of Islamic law were solved by the information given in the hadiths.

Besides The Prophet Hz. Mohammad's hadiths about divine orders, prohibitions and virtues of his companions, he has hadiths about virtues of his companions both as group, especially about four great calips and as one by one. Ali is both son of The Prophet Hz. Muhammed's uncle Ebû Tâlib and husband of his daughter Fâtıma who lead his generation to maintain. Thus, The Prophet Hz. Muhammed said many things describing Ali's superior merits, ethic and courage etc. about him whom he called "the gate of the city of knowledge" and his utterance was put into written form by reporting of explicator and they could reach the present day.

In this article, in the work of member of Bektashi tariqa and author Ali Nihânî Yozgadî (1835-1906), which is called Menâkıb-ı Murtazaviyye, some hadiths which The Prophet Hz. Muhammad said about Hz. Ali will discussed and the information about discussing hadiths will be given.

Key words: Hadith, The Prophet Muhammad, Hz. Ali, Menâkıb-ı Murtazaviyye.

Giriş

İslâm kültürünün Hz. Peygamber'den sonra en önemli simalarından biri olan Hz. Ali, bu dine ait ilimler, mezhepler ve tasavvuf ekolleri tarihinde önemli bir yer tutar. Sadece Müslüman Arap dünyasının değil, İslâmiyet'i kabul eden bütün kavimlerin geçmiş ve şimdiki zamanları itibarıyla hayatında, edebiyatında değerli bir mevkiye sahip olan Hz. Ali, Türk tarih ve kültüründe bir "millî kahraman" gibi benimsenmiş ve sevilmiştir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'den intikâl eden ilâhi bilginin kanalı sayılması vesilesiyle pek çok tasavvuf ve tarikat erbabınca "Şâh-ı Velâyet" kabul edilmiş; diğer taraftan katıldığı

savaşlarda gösterdiği yiğitlikler sebebiyle “Esedullâhi'l-gâlib” unvânını almıştır.¹ Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce beş yıl evinde ve peygamber olarak gönderildiği. 610 yılından vefât ettiği 632 yılına kadaryaklaşık 20 yılı yakınında bulunan Hz. Ali, O'nun en çok sevdiği ve değer verdiği insanlardan biri olmuş; akıl, zekâvet, dirâyet, zühd, takvâ, cesaret gibi meziyetleri dolayısıyla Hz. Peygamber tarafından defalarca övülmüştür. Okuryazar oranının çok yüksek olmadığı ve Hz. Peygamber'in ilim tahsilini teşvik ettiği bir cemiyette okuma yazmayı bilenler arasında yer alan Hz. Ali, Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği ve yazıcılık yapanlardan olduğu gibi, Kur'an ilimlerini de en iyi bilen sahabelerdendir. Bu vasfı dolayısıyla Hz. Peygamber O'nun hakkında: “Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır.”² buyurduğu rivâyet olunmuştur.

a. Hz. Ali'nin Tarihî Şahsiyeti³

Kaynaklara göre tam olarak adı, Ali ibn-i Ebî Tâlib el-Kureyşî el-Hâşimî'dir. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı olup dördüncü halifedir. Babası Ebû Tâlib, annesi Kureyş'ten Fâtuma binti Esed, dedesi Abdulmuttalib; lakâbı Haydar; unvânı ise Em'rü'l-Mü'minîn'dir. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları “Kerrema'llâhu Vechehu” dua cümlesiyle anılmıştır.⁴ Hicretten yaklaşık 20 yıl önce, M. 600'de (598?) Mekke'de doğmuştur. Beş yaşından itibaren Hazret-i Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hazret-i Peygamber ile Medine'ye hicret etmiş: Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen her gazâyâ katılmış, Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Üçüncü halife Hazret-i Osman'ın şehit edilmesinden sonra 24 Haziran 656'da hilâfete geçmiştir. İslâm'ın dördüncü halifesi olmuştur. Hâricî Abdurrahman bin Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle 26 veya 28 Ocak 661'de vefât etmiş, Kûfe'ye (bugün Necef) defnedilmiştir.⁵

b. Hazret-i Ali'nin Menkabevî-Destanî Şahsiyeti⁶

Hz. Ali'nin, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecâat gibi yüksek ahlakî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir yere sahip ve Kur'an ve sünneti iyi bilenlerden biri olduğunu hemen hemen bütün Şîî ve Sünnî kaynaklar ittifakla

1 Âdem Ceyhan, Türk Edebiyatında Hz. Ali Vecizeleri, Öncü Kitap, Ankara 2006, s. 11.

2 Tirmizî, Menâkıb, “İlm” 20.

3 İsmail Yıldırım, “Bektaşî Şâiri Ali Nihâni Yozgadi ve Menâkıb-ı Murtazaviyye'si”, Turkish Studies, Volume 8/4 Spring 2013, s. 453-461.

4 Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.2, İstanbul 1989, s. 371-374.

5 Hz. Ali'nin tarihî kişiliği konusunda geniş bilgi için bkz. Fığlalı, “Ali”, İslâm Ansiklopedisi, C.1, MEB yay., İstanbul, s. 306-310.

6 İsmail Yıldırım, agm.

belirtirler. O'nun destanî şahsiyetini belirgin bir biçimde müşahede ettiğimiz cenk-nâmelerinde, savaş sırasında gösterdiği yiğitlikler şöyle tasvir edilir:

Hazret-i Ali Düldül'e biner, Zülfikâr'ı kuşanır ve Hayber Kalesi'nin üzerine yalnız başına yürür. Kırk arşın genişliğindeki hendeği atlar. Nara atınca dünya deprem oluyormuş gibi sallanır. Önüne çıkan düşman pehlivanlarını Zülfikâr ile ikiye böler. Bütün düşmanlar şaşırır. Daha sonra otuz üç bin batman demirden yapılmış kale kapısını tutar, kapıyı koparır ve kırk adım uzağa fırlatır. Üzerine kırk kişinin toplanarak attığı bir taş, Zülfikâr ile havada ikiye böler. Kale kapısı yerinden kopunca İslâm askeri girip kaleyi alır.⁷

Konuya ilişkin Muallim Nâci, İslâm tarihine ait 850 civarında kişinin biyografisinden meydana gelen Esâmî'sinde Hz. Ali'nin portresini şöyle çizer:

Aliyyü'l-Murtazâ (İmâm Alî bin Ebî Tâlib):

Hayber kapısını attığı meşhurdur. Herhangi pehlivan ile cenk etmiş ise gâlib gelmiş ve "Esedullâhi'l-gâlib" unvânını almıştır. Kılıcı bir kere ururdu. Bir uruşda ikiye bölerdi⁸

Hazret-i Peygamber tarafından hediye edilen Zülfikâr (iki uçlu) adlı kılıcını gazâlardan biri sırasında büyük bir maharetle kullandığı esnada hakkında "Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikâr"⁹ sözünün söylendiği rivâyet edilir.

İslâm tarihine ait eserleriyle tanınan şarkiyatçı Philip Hitti, Hz. Ali'nin menkabevî şahsiyetini şu cümlelerle ifade eder:

"...ideal bir Arabin sahip olduğu vasıf ve şahsiyeti nefsinde toplamış bulunuyordu. Savaşta cesur, istişârede akıllı, konuşmasında belîğ ve açık, dostlarına karşı hakikatli ve sadık, düşmanlarına karşı âlicenap olan Hz. Ali, hem müslümana has, hem de müslüman bir bahadıra yakışan iki faziletinde örneği olmuş; ismi etrafında sayısız, sonsuz şiirler, vezizeler, dinî öğütler ve menkabeler örülmüş bir kimsedir."¹⁰

c. Hadîs

İslâm kültürü tesiri altında meydana gelen Türk edebiyatı'nın *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-hakayık*, *Divân-ı Hikmet* gibi ilk eserlerinden itibaren şair ve yazarlarımızın asırlar boyunca en çok faydalandıkları ve atıfta buldukları kaynaklar, şüphesiz Kur'an âyetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleridir.

7 Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Hazret-i Ali Cenklere*, Destan Yayınları, Ankara, 2007, s. 26-27.

8 Muallim Nâci, *Emsâl-i Alî Hazret-i Ali'nin Hikmetli Sözleri*, (Haz. Âdem Ceyhan), Buhara Yayınları, İstanbul 2011, s. 11-12.

9 Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yok!

10 Philip Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (trc. Salih Tuğ), İstanbul, I, 280.

Söz, haber, yeni şey anlamlarına gelen hadîs (حَدِيث) , çoğulu ehâdis (احاديث) , terim olarak, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleridir.¹¹ Fabr-i kâinât efendimizin mübarek kelâmı veya bir fiil ve hareketi.¹² Hadis, haber vermek ve nakletmek manâlarında da kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'in "Demek onlar, bu söze inanmazlarsa, arkalarından üzüülerek kendini helâk edeceksin"¹³ meâlindeki âyetinde geçen hadîs kelimesi, söz veya haber anlamında kullanılmış olup bu kelime ile Kur'an kastedilmiştir. Duhâ sûresinin 11. âyetinde geçen ve bu kelimedenden türeyen fehaddis (فَحَدَّثَ) fiili ise, anlatmak veya haber vermektan emir sîgasında kullanılmış ve "Rabbinin nimetini şükrederek anlat." manâsı kastedilmiştir.¹⁴

Kelimelerin kullanılışında daha sonraları bazı gelişmeler olmuştur. Genel manâsında herhangi bir değişiklik görülmemekle beraber, dinî çevrelerde bazı haber çeşitlerine isim olarak verilen özel bir anlam kazanmıştır. İbn Mes'ûd'tan nakledilen bir haberde bu manâ açık bir şekilde görülür. İbn Mes'ûd demiştir ki: "Engüzelsöz, Allah'ın kitabıdır."¹⁵

Hadis lafzı, nihayetinde Hz. Peygamber'in sözlerine mâl edilmiş ve onunla ilgili bütün haberlere hadis denilmiştir. Ebû Hureyre tarafından sorulan bir soruya Hz. Peygamber'in verdiği cevapta bu kelime, bizzat Hz. Peygamber tarafından bu anlamda kullanılmıştır.¹⁶ Ebû Hureyre Hz. Peygamber'e "Yâ Resûlallah! Kıyamet günü senin şefaâtine nâil olacak en mesut kişi kimdir? diye sorduğu zaman, Hz. Peygamber, ona şu cevabı vermiştir: "Senin hadise karşı olan iştiyakını bildiğim için, bu hadis hakkında hiç kimsenin bana senden önce soru sormayacağını tahmin etmişim. Kıyamet günü benim şefaâtine nâil olacak en mesut kimse, samimi bir kalple lâ ilâhe illallâh diyen kimsedir."¹⁷

Edebiyatımızda şairler tarafından iktibas ve telmih yoluyla hadislere sık sık yer verilmiştir. Bu bakımdan hadis, divan şiirinin kaynakları arasında da önemli bir yer tutar. Hadisler, nazım parçalarında bazen tam metniyle bazen de tercümesiyle yahut belli bir fırkasıyla veya küçük parçalar hâlinde de karşımıza çıkar. Meselâ, XV. asır divan şairlerinden Şeyhî (ö. 1422), Hz. Peygamber'e hitâben yazdığı bir na'tında: Levlâke; Allah'ın, en son ve en sevgili peygamberine hitap ederek: "Levlâke levlâk lemâ hâlâktü'l-eflâk"¹⁸ hadis-i kudsiye işaret etmiştir.

11 Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 215

12 Şemsettin Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, TDK Yayınları, Ankara, 2010, s. 411.

13 Kehf sûresi, 18/6.

14 Duhâ sûresi 93/11, "Ve emmâ bini'meti rabbike fehaddis"

15 İbn Mes'ûd'tan nakledilen bu sözün çeşitli rivâyetleri için bkz. Buhârî, Sahîh, VII 96; Müslim, Sahîh, II. 592-593.

16 Talât Koçyiğit, Hadîs Usûlü, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 10-11.

17 Hadis için bkz. Buhârî, Sahîh, I. 33; VII. 204.

18 Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım! İsmail b. Muhammed el-Aclûnî,

Ey fahr-i halk kimde ola zerre medhüne

Çün Hakk dedi Le'amrüke *Levlâke* Vedduhâ¹⁹

Halk arasında, günlük konuşma diline yerleşmiş olan birçok kelime ve kavram, dinî bir inanca ya da bir âyet ve hadisin işaretine dayandığı gibi edebiyatımızda da bütün dinî türlerde, aynı şekilde dinî bir inancın ya da bir âyet veya hadiste geçen herhangi bir işaretin tezahürü olarak, İslâmî Türk edebiyatında kırk hadis veya yüz hadis toplama, tercüme ve şerh etme işi de başlı başına bir edebî tür olarak yerini almıştır.²⁰

Hz. Peygamber'in "Ümmetimden her kim hadislerimden kırk hadis ezberler, başkalarına öğretirse Allah onu kıyamet günü fakîhler ve bilginlerle haşreder." hadisi münasebetiyle İslâm tarihi boyunca çeşitli kırk hadisler, risaleler şeklinde derlenmiş, ezberlenmeye çalışılmıştır.

İlk örnekleri basit derlemeler hâlinde VIII. yy'ın sonlarına doğru ortaya çıkan kırk hadisler bir yönüyle dinî, diğer yönüyle edebî, ahlakî ve ictimâî özelliklere sahip olduğundan zamanla İslâm edebiyat ve tefekkürünün temel türlerinden biri hâline gelmiştir. Arap edebiyatında ilk örneği Abdullah b. Mübârek'in *Erba'ün Hadîs*'iyle görülen bu tür uzun süre başladığı gibi mensur olarak kaleme alınmış, İran ve Türk edebiyatlarında önce nazım-nesir karışık telif edilmiş ve giderek tamamen manzum kırk hadisler ortaya çıkmıştır.²¹

Türk edebiyatında ilk kırk hadis, Kerderli Mahmud b. Ali tarafından h.759/m.1358 senesinde yazıldığı tahmin edilen *Nehcü'l-Ferâdis*'tir.²² Türk edebiyatında yapılan kırk hadis tercüme ve derlemelerinin sayısı oldukça fazladır. Fuzûlî'nin *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*'i²³, Latîfî'nin *Subhatü'l-Uşşâk*'i²⁴, Hatiboğlu Mehmed'in *Ferahhnâme*'si²⁵, Usûlî'nin hadis ve vecize tercümeleri²⁶ bu türün meşhur eserlerindedir.

(1418/1997), Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs, Beyrut, C. II

19 Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, s. 38.

20 Abdülkadir Karahan, İslâmî-Türk Edebiyatında Kırk Hadis, TDEA, İstanbul 1982, c. V, s.323.

21 Abdülkadir Karahan, Kırk Hadis, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ans. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, C. 25, s. 467-473.

22 Nehcü'l-Ferâdis, Çeviriyazı: Janos Eckmann, (haz. Semih Tezcan-Hamza Zülfiyar), TDK Yayınları; Abdülkadir Karahan, İslâmî Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Toplama, Tercüme ve Şerhleri, (1. bs. İstanbul 1954), 2. bs. Ankara, 1991, s. 143-153.

23 Kemal Edip Kürkçüoğlu, Fuzûlî Kırk Hadis Tercümesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.

24 Ahmet Sevgi, "Latîf ve Subhatü'l-Uşşâk'ı", Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi, Konya, 1992, S.1, s. 47-92.

25 Mustafa Erkan, "Ferahnâme", TDV İslâm Ans. İstanbul 1995, C. 12, s. 359-360.

26 Adem Ceyhan, Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 2003, C. XXX, s. 147-188.

d. Rivâyet-Râvi-Kaynak Eser

Türk edebiyatında, Hz. Peygamber'e ait sözlerden çeşitli mevzularda, hatta "profan" (dine ait sayılmayan, cismanî) konularda meydana getirilmiş manzum veya mensur eserlerde telmih yahut iktibas yoluyla sürekli istifade edildiği gibi, doğrudan onun hadislerinin tercüme ve şerhine has kılınmış ürünler de vardır. XIX. asır Bektaşî şairlerinden Ali Nihânî de bu türde mensur bir eser meydana getirmiştir.

Menâkıb-ı Murtazaviyye²⁷ oniki bâbşeklinde tertip edilmiş olup, her bir bâb kendi içinde muhtelif konuları ihtivâ eden bir eserdir. Çalışmamıza konu olan, Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında rivâyet ettiği hadisler, eserin ikinci bölümünü teşkil etmektedir. Müellif bu bölümde, her bir hadisi menkabet başlığı altında ele almış; ele aldığı hadisin hemen akabinde kaynak kişi veya eseri vererek tercüme etme yoluna gitmiştir.

Müellif eserinde, Hz. Ali hakkında rivâyet edilen hadisleri râvilerin dilinden aktararak veya kaynakların ismini zikrederek vermiştir. Kaynak kişi diye tabir ettiğimiz râviler, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali hakkındarivâyet ettiği hadisleri yabizzat Hz. Peygamber'den işitmiş ya da diğer râviler tarafından nakl edilmiş olan hadisleri rivâyet etmişlerdir. Söz konusu bölümde, nakil-menkûl durumu hemen göze çarpmaktadır. Hadislerin menşei olarak gösterilen kaynaklar ise, Şîî ve Sünnî mezheplerin çatısı altında kaleme alınmış eserlerdir. Müellif, eserin bu bâbını hazırlarken hemen her kaynağa başvurmuş, Hz. Ali ile alâkalı hadislerin tamamına yakını eserinde yer vermeye çalışmıştır.

Ali Nihânî, bu türde yazılan eserlerden farklı olarak, kendi eserinde muhtelif kaynaklarda görmüş olduğu hadisleri aynen almış fakat hadise ek olarak onu tercüme etme yoluna gitmiştir. Yazarın hadisleri aynen verip, tercüme faaliyetine girişmesi, yaşadığı devir ve muhit esas alınırsa müellifin, döneminde aydın bir medrese muallimi ve dinî ilimlere vakıf olduğu kanısını da uyandırır.

Konumuz gereği özellikle şunu da belirtmemiz gerekir ki müellif eserinde, Hz. Ali hakkında rivâyet edilen hadislerin sahih veya Sünnî, Şîî itikadına uygun olup olmadığı vs. gibi sorulara cevap arama gayretinde değildir. Fakat biz, söz konusu hadislerin hangi hadis kaynaklarında geçtiğine ve hadislerin sıhhatli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını da yine teyit edip, dipnotta göstermeye çalıştık.

e. Hz. Ali İle İlgili Bazı Hadisler ve Eserde Ele Alınmış Şekilleri

"Bâb-ı divüm Seyyidü'l-Mürselîn'in salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem Emîrü'l-Mü'minîn hakkında fem-i pâk-i Muhammedîyelerinden şeref-sâdır olan hadîs-i şerîfe ve ol zât-ı fâizü'l-berekâtı sitâyîş buyurdıkları ekâvil-i münîfeler beyânındadır."²⁸

27 Eserin bilinen iki nüshası, Ankara Millî Kütüphâne'de A5294 ve B349 numaralarda kayıtlıdır.

28 B 349 vr. 27b. İkinci bölüm, Hz. Peygamber'in, müminlerin emîri hakkında mübarek ağızlarından dökülen hadîs-i şerîf ve bereketli, kurtuluşa ermiş övdüğü o zâtın şahsındaki yüce sözleri üzerinedir.

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem: **يا عليّ انت آخى في الدنيا والاخرة**. Sahîh-i Tirmizî ve Mesâbih ve Mişkât ve Savâ'ik-i Muhrika'da Katâde ve Abdullah Amr rivâyetiyle mastûrdur ki çün ol hazret ashâbdan her iki miyânda akd için buyurdu. Hazret-i Emîr'e hiçbir kimse tayin buyurmadi. Hazret-i Emîr eyitdi: Yâ Resûlallah benim biraderim kimdir? Ol hazret buyurdu: Yâ Ali dünya ve âhiretde sen benim biraderimsin.²⁹

[...rivâyetiyle kayıtlıdır ki Hz. Peygamber, her iki dünyada da ashabıyla bir sözleşme yaptı. Fakat Hz. Ali'yi bunadâhiletmedi. Bunabinaen Hz. Ali şöyle söyledi: Yâ Resûlallah benim kardeşim kimdir? Hz. Peygamber: Ey Ali sen her iki cihanda da kardeşimsin.]³⁰

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem: **هذه الامت ورود على الحوض اولها سلام و هو عليّ ابن ابو طالب**. İstiâb'da Selmân-ı Fârisî radiya'llâhu anh rivâyetiyle mastûrdur ki ol hazret buyurdu: Havz-ı kevser vürûd-ı cihetinden ve bu ümmetin evveli İslâmiyyet cihetinden evvel olandır ki Ali ibn-i Ebû Tâlib'dir.³¹

[...rivâyetiyle kayıtlıdır ki Hz. Peygamber buyurdu: Kevser havuzunun akış yönünden ve İslâmiyyet cihetinden evvel olan Ali ibn-i Ebû Tâlib'dir.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem: **لعلّي انت منّي و انا منك**. Sahîh ve Müslim ve Buhârî'de Bera'ibn-i Âzib'den mervîdir ki ol hazret İmâm Ali için buyurdu: Sen benden ve ben sendenim.³²

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem: **انها لك اقلول كما قال اخي موسى اجعل لي وزير من اهل عليّ آخى اشدد به**

ازرى و اشركه في امرى

Müsned-i Ahmed bin Hanbel ve Hidâyetü's-Sü'edâ'da mastûrdur ki ol hazret buyurdu: Be-dürüstü senin için söylerim. Ancılayın ki karındaşım Mûsâ didi. Bâri Hudâyâ! Benim için ehl-i beytimden bir vezîr kıl Ali ki birâderimdir. Anınla püştümü kavî eyle ve emrimde şerîk kıl.³³

[...kayıtlıdır ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Doğrusu benim kardeşim Hz. Mûsâ'dır. Ey Allahım! Benim için ehl-i beytimden bir yardımcı ver ki Ali benim kardeşimdir. Onunla sırtımı (arkamı) güçlü eyle ve emirlerimde bana ortak kıl.]

29 B 349 vr. 28b. (İbn Teymiyye, Minhacü's-Sünnet C. 4, s. 80)

30 [...] bölümleri orijinal metinde olmayıp, tarafımızca açıklanmasına gerek duyulan kısımlar için kullanılmıştır. Ayrıca rivayeti bildiren kaynak kişi ve eserin ismi, tercüme esnasında tekrara düşmemek maksadı ile yeniden zikredilmemiştir.

31 B 349 vr. 28b.

32 B 349 vr. 28b. (Sahîh-i Tirmizî, C.2, s. 299), (Sünen-i İbn Mâce, C.1, s.44)

33 B 349 vr. 29a. (Fahredden-i Râzî, Tefsîr-i Kebîr, C. 12, s. 26.), (İbn Hacer, el-İsâbe, C.1, s. 124)

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem:

قسمت الحكمت فى عشرة اجزاء فاعطى على تسعت اجزاء و الناس جزء واحد.

Tefsîr-i Sa'lebî'de İbn Mes'ûd'dan mervîdir ki ol hazret buyurdu: Hikmet on eczâya kismet oldu. Tokuz cüz'ü Ali ve bir cüz'ü cümle nâsa virildi.³⁴

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: İlim on parçaya taksim edildi. Dokuz parçası Ali'ye ve kalan bir parçası da insanlara verildi.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem:

يا على أنك تفرع باب الجنّت فتدخلها بلا حساب. Emîrû'l-

Mü'minîn'den mervîdir ki ol hazret buyurdu: Yâ Ali tahkîk sen bâb-ı cenneti dakk ider ve bilâ-hisâb ana dâhil olursun.³⁵

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber buyurdu: Ey Ali! Doğrusu sen cennetin kapısını çalar ve hesaba çekilmeden cennete girersin.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

من كان آخر كلامه أصوات على و على على يدخل الجنّة. E m î r ü ' l - Mü'minîn'den mervîdir ki ol hazret buyurdu: Bir kimsenin ki âhir kelâmı bana ve Ali'ye salâvât ola, ol kimse cennete dâhil olur.³⁶

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem:

لا يجوز احد الصراطه الا من كتب له على الجواز. S ü n e n - i Dârekutnî ve Sava'ik-i Muhrika ve Faslû'l-Hitâb'da Ebû Bekir es-Siddîk'den radiya'llahu anh mervîdir ki ol hazret buyurdu: Hiçbir ehad sırâtdan güzâr idemez. Meğer Ali ibn-i Ebû Tâlib ana cevâz vire.³⁷

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber buyurdu: Hiçbir kul, sırat köprüsünden geçemez, tâ Hz. Ali ona izin vermedikçe.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem:

انا مدينة العلم و على با بها فمن اراد العلم فليات الباب. S a h î h - i Tirmizî ve Hilyetü'l-Evliyâ ve Evsat-ı Taberânî'de ve Câbir Ensârî'den ve Meveddet'de ve Müstedrek-i Hâkim ve Savâ'ik-i Muhrika'da Emîrû'l-Mü'minîn'den mervîdir ki ol hazret buyurdu: Ben ilmin şehri ve Ali anın bâbıdır. Zîrâ ki bir kimse ilme tâlib ola, lâzımdır ki ol kapıya gele.³⁸

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem: النظر الى على عبادة.

34 B 349 vr. 29a. (el-Kundûzî el-Hanefî, Yenâbiü'l-Mevedde, C.2, s. 285)

35 B 349 vr. 38b. (el-Harezmî, el-Hanefî, Menâkıb-ı Harezmî, s.227)

36 B 349 vr. 38b.

37 B 349 vr. 33b.

38 B 349 vr. 29b. (Suyûtî, Câmiü's-Sagir, s. 107), (Müstedrek, C.3, s. 226)

Mu'cem-i Taberânî'de ve Savâ'ik-i Muhrika'da ve Müstedrek-i Hâkim ve Bahrü'l-Ma'ârif'de İbn Mes'ûd'dan ve Faslı'l-Hitâb'da Ebû Bekir radiya'llâhu anhâ'dan mervîdir ki buyurdu: Ali ibn-i Ebû Tâlib'e nazar itmek ibâdetdir.³⁹

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Hz. Ali'ye bakmak ibadet hükmündedir.]⁴⁰

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

من أحب عليًا فقد أحبني ومن ابغض عليًا فقد ابغضني ومن اذا عليًا فقد اذاني
ومن اذاني فقد اذ الله.

Müsned-i Ebû Ali ve Müsned-i Bezzâr ve Savâ'ik-i Muhrika ve İstiâb'da Sa'd bin Ebî Vakkâs'dan radiya'llâhu anh mervîdir ki buyurdu: Her kim Ali'yi sever, tahkîk beni sever. Her kim ana buğz ider, tahkîk ol bana buğz ider. Ve her kim ana ezâ ider, tahkîk bana ezâ ider. Ve her kim bana ezâ ider tahkîk Hudâ Teâlâ'ya ezâ ider.⁴¹

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber buyurdu: Ali'yi seven beni sever. Her kim ona kin beslerse, bana kin beslemiş olur. Ve her kim Ali'yi incitir, beni incitmiş olur. Kim beni incitirse doğrusu Yüce Allah'ı incitmiş olur.]⁴²

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

ان في اللوح المحفوظ تحت العرش مكتوباً علي ابن ابو طالب امير المؤمنين

Muhammed ibn-i Hasan ibn-i Ali'den mervîdir ki ol hazret buyurdu: Be-dürüstî taht-ı arşda levh-i mahfûzda bir mektûb vardır. Yazılmışdır ki Ali ibn-i Ebû Tâlib Emîrü'l-Mü'minîn'dir.⁴³

39 B 349 vr. 30b. (İbn Asâkir, Tarih-i Dımişk, C.2, s.407)

40 Bu hadisin farklı rivâyetleri için bkz: "Ali'yi sevmek ibâdetdir" (Tefrîhü'l-Ehbâb fi-Menâkıbü'l-Âl ve'l-Ashâb s. 340), "Ali'yi sevmek nifaktan kurtuluştur" (el-Münâvî, Künûzü'l-Hakâyık, s. 63).

41 B 349 vr. 30a. (el-Kundûzî el-Hanefî, Yenâbiü'l-Mevedde C.2, s. 55-56)

42 Yine Ahmed b. Hanbel'den nakl olduğu üzere Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin şahsında: "Seni ancak mümin sever ve sana ancak münafık düşmanlık yapar." buyurmuştur. (İbn Menzur, Muhtasar u Tarih-i Medine-i Dımişk, c. 17, s. 375)

43 B 349 vr. 41a.

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Doğrusu Allah indinde, levh-i mahfuzda (her şeyin kayıtlı bulunduğu ilahî levha) bir mektup vardır ve üzerinde Hz. Ali'nin, müminlerin emîri olduğu kayıtlıdır.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

ان الله تعالى خاطبني ليلة المعراج بلغة عليّ قلت: يا ربّي انت خاطبني امّ عليّ

قال: يا محمّد انا شئ لست كالاشياء افاص بالناس و اوصف بالناس اوصف

بالشبهات خلقتك من نوري خلقت عليّا من نورك فاطلعت علي سرائر قلبك فلم

اجد في قلبك احب اليك من عليّ ابن ابو طالب فحاطبتك بلغت و لسانه ليظمن

قلبك.

Menâkıb-ı Hatîb'de ve Bahrü'l-Ma'ârif ve Hülâsatü'l-Menâkıb'da mastûrdur ki ol hazret buyurdu: Be-dürüstü Hudâ Teâlâ Mi'râc gicesi bana zebân-ı Murtazâ ile buyurdu: Didim yâ rabbi bana hitâb iden sen misin ya Ali'dir? Buyurdu: Yâ Muhammed ben eşyâ gibi olmadım ki nâsa kıyâs olunam veya onların teşebbühâtlarıyla tavsîf kılmam. Seni benim nûrumdan ve Ali'yi senin nûrundan halk eyledim. Serâirine muttali oldum. Ali'den muhabbetli bir kimse bulamadım. Bu cihetden anın lisânıyla tekellüm eyledim. Tâ kalbin ârâm-gîr ve muvâneset-pezîr ola.⁴⁴

[...kayıtlıdır ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Doğrusu Yüce Allah, Mi'rac gecesi benimle Ali ibn-i Ebû Tâlib'in lisânı ile muhatap oldu. Ve ben de sordum: Yâ rabbi sen mi benimle muhatap oluyorsun yoksa Ali mi? Allah bana buyurdu ki: Yâ Muhammed! Ben eşya gibi bir şey değilim, insanlar ile kıyas edilemem ve eşyalar ile vasıflanmam. Gizli şeylerine vakıf oldum fakat Ali'den daha sevgili olanını görmedim. Böylece kalbin mutmain olsun diye onun diliyle sana muhatap oldum.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

ان الله تعالى جعل لي لكتلي نبيّ وصيّاً فشيت وصيّ آدم و يوشع وصيّ موسى

و شمعون وصيّ عيسى وعليّ وصيّ و هو خير الاوصياء في الدنيا والآخرة و

انا الداعي وهو المضيّ.

Emîrû'l-Mü'minîn'den mervûdir ki ol hazret buyurdu: Hak Sübhâne ve Teâlâ her nebî için bir vasî kıldı. Pes Şît vasî-i Âdem ve Yûşa vasî-i Mûsâ ve Şem'ûn vasî-i Îsâ ve Ali bana vasîdir. Ve ol dünyâ ve âhiretde hayrû'l-evsıyâdır. Ve ben halkı togrı yola davet eylerim. Ve Ali ol râh-ı Hüdâ'yı izâe vü rûşenâ idicidir.⁴⁵

[...rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber buyurdu: Yüce Allah her peygamber için bir varis kıldı. Şît, Hz. Âdem'in; Yûşa, Hz. Mûsâ'nın; Şem'ûn, Hz. Îsâ'nın ve

44 B 349 vr. 37a. (Hatîb-i Harezmi el-Hanîfe, Maktelü'l-Hüseyn, C.1, s.42)

45 B 349 vr. 38a. (es-Seyyid Muhammed Sailh et-Tirmizî, el-Kevkebü'd-Dürî, s.118)

Ali benim varisimdir. Ali, her iki cihanda da varislerin en hayırlısıdır. Ben halkı doğru yola davet eylerim, Ali ise Allah'ın yolunu ışıklandırır ve aydınlatandır.]

Menkabet, kâle'n-nebiyyi salla'llahu teâlâ aleyhi ve sellem:

من اراده ان ينظر الى آدم في علمه و الى نوح في تقواه و الى يحيى افي زهده
و الى موسى في بطشه فليُنظر الى علي ابن ابو طالب

Sahîh-i Vâkîdî'de Ebû'l-Hamrâ'dan mervîdir ki ol hazret buyurdu: Bir kimse ki ilminde Âdem'e ve takvâsında Nûh'a ve zühdünde Yahyâ'ya ve batşında Mûsâ'ya nazar itmek, murâd itmek ide gerekdir ki Ali ibn-i Ebû Tâlib'e nazar eyleye. Şerefü'n-nübüvve'de yine Ebû'l-Hamrâ'dan bu hadîs-i şerîf bu ibâretle mastûrdur:

من سرّه ان ينظر الى آدم في علمه و الى نوح في تقواه و الى ابراهيم في حلمه
و الى موسى في هيئته و الى عيسى في عبادته فليُنظر الى علي ابن ابو طالب

Cevâhirü'l-Ahbâr ve Hidâyetü's-Sü'edâ'da Câbir'den bu ibâretle mervîdir.

من احبّ ان ينظر اسرافيل في هيئته و الى ميكائيل في رتبته و الى جبرائيل في
جلالته و الى آدم في سلمه و الى نوح في حشيته و الى ابراهيم في حلتته و الى
يعقوب في حزنه و الى يوسف في جماله و الى موسى في مناجته و الى ايوب
في صبره و الى يحيى في زهده و الى يونس في سنته و الى عيسى في ورعه
و الى آل محمد في حسبه فليُنظر الى علي فان فيه تسعين خصلة من خصائل
الانبياء اجمع الله فيه ولم يجمع احد غيره

Yani bir kimse muhabbet ide, nazar itmeğe heybetinde İsrâfil'e ve rütbetinde Mîkâil'e ve celâdetde Cebrâil ve İslâmiyyet'de Âdem'e ve haşyetinde Nûh'a ve hulletinde İbrâhîm'e ve hüznünde Ya'kûb'a ve cemâletde Yûsuf'a ve münâcaatında Mûsâ'ya ve sabrında Eyyûb'a ve zühdünde Yahyâ'ya ve sünnetinde Yûnus'a ve vera'ında İsâ'ya hasebinde Muhammed'e pes gerekdir ki Ali ibn-i Ebû Tâlib'e nazar ide. Zîrâ hasâil-i enbiyâdan toksan haslet anda vardır ki Hudâ Teâlâ Ali'de cem itmişdir ve andan gayrı hiçbir ehade cem itmemiştir.⁴⁶

[...yani eğer bir kimse İsrâfil'in heybetini, Mikâil'in kudemini, Cebrâil'in yiğitliğini, Âdem'in İslâmiyyet'ini, Nûh'un korkusunu, İbrâhîm'in sadık şahsiyetini, Yakub'un hüznünü, Yûsuf'un güzelliğini, Mûsâ'nın yalvarıp yakarışını, Eyyûb'un sabrını, Yahyâ'nın zühdünü, Yûnus'un sünnetini, İsa'nın

46 B 349 vr. 30a-30b. İbn Ebî Hadîd, Şerh-i Nehcü'l-Belâga, C.3, s.72.

takvasını ve Hz. Muhammed'in soyunun temizliğini tasavvur ediyorsa; Hz. Ali'ye nazar etsin, onun şahsiyetini öğrensın. Çünkü Yüce Allah, peygamberlerin bütün güzel ahlâkını Hz. Ali'de toplamış ve ondan başka hiç kimseye de vermemiştir.]

Sonuç

Menkabeler, zuhûr ettiği toplumlarda ideal insan tipini, onun vasıflarını, olağanüstü hâllerini anlatan eserlerdir. Türk Edebiyatı'nda hayatı efsaneleşmiş, yaşayışı manevî bir hususiyet kazanmış kişilerin etrafında menkabeler oluşturulmuştur. Hz. Ali de Türk-İslâm edebiyatında tarihî ve menkabevî şahsiyeti ile ön plana çıkmış, hayatına dair birçok manzum ya da mensur eser kaleme alınmıştır.

Hız. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in birçok evlada sahip olduğu, bunun yanında maddî sıkıntı içinde bulunduğu, onun durumunu hafifletmek isteyen Hız. Peygamber'in de Hız. Ali'yi yanına alarak onu yetiştirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla Hız. Ali, çocukluğunun ilk dönemlerinden itibaren Hız. Peygamber'in sevgisinden, şefkatinden, güzel ahlâkından ve meziyetlerinden nasiplenmiş, Hız. Peygamber'in yüce sözlerine mazhar olmuştur. Böylece Hız. Ali'nin ilmî birikimi, şecâati, cömertliği gibi birçok hasleti Hız. Peygamber tarafından taltif edilmiş ve hadîs-i şerîflerine konu olmuştur.

Bu yazıda İslâm kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan Hız. Ali ve O'nun manevi hayatını tasvir eden mensur Menâkıb-ı Murtazaviyye'de Hız. Peygamber'in, Hız. Ali hakkında rivâyet ettiği bazı hadîs-i şerîflere yer verilmiştir. Hız. Ali'yi konu alan diğer eserlerin aksine Menâkıb-ı Murtazaviyye, hadîs-i şerîflerin kaynağını hadisten hemen sonra vermiş ve onu tercüme etme yoluna gitmiştir. Müellifin, Hız. Ali ile ilgili hadislerin yer aldığı, Şîî ve Sünnî kaynakların hemen hepsine yer vermesi dikkat çekicidir. Ali Nihânî Yozgadî, toplamış olduğu kaynakların muhtevasını yeniden tertip etmiş, kendi iç dünyasının süzgecinden geçirerek, eserinde kullanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda söz konusu eserin, Alevî-Bektaşî araştırmacılarına ve tasavvuf tarihine hizmet edeceği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Belhî, Seyyid Ahmed Muhtar (2012), *Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali*, Revak Kitabevi, İstanbul.

Canan, İbrahim, *Hadîs Ansiklopedisi*, Kütüb-i Sitte, I-XVIII.

Ceyhan, Âdem (2006), *Türk Edebiyatı'nda Hız. Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara.

Çetin, Nihad (1955), "Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IV/1-2, Ankara.

Çetin, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hız. Ali Cenknâmeleri*, Ankara.

Demir, Necati-Erdem, Mehmet Dursun (2007), *Hazret-i Ali Cenkleri*, Destan Yayınları, Ankara.

- Dinî Kavramlar Sözlüğü (2010), *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara.
- Ekinci, Ramazan (2013), *Vefeyât-ı Ayvansarâyî (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Buhara Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Mustafa (1995), “Ferahnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul.
- Fırlalı, Ethem Ruhi (1989), “Ali”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 2, s. 371-374.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2012), *Nehc'ül-Belâga*, Derin Yayınları, İstanbul.
- İsen, Mustafa-Kurnaz, Cemal (1990), *Şeyhî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karahan, Abdülkadir (1982), *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, TDEA, İstanbul.
- Koçyiğit, Talât (2010), *Hadîs Usûlü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı; Meâl (1987), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Muallim Nâci, *Emsâl-i Ali, Hz. Ali'nin Hikmetli Sözleri*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul.
- Nehcü'l-Ferâdîs*, Çeviri-yazı: Janos Eckmann, (haz. Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), TDK Yayınları, Ankara.
- Sevgi, Ahmet (1988-89), “Mevlânâ Cemâl Efendi'nin Manzum Kırk Hadîs Tercümesi”, *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*, S.3, İstanbul.
- Sevgi, Ahmet (1992), “Lâtîfî ve Subhatü'l-Uşşâk'ı”, *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, Konya.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), “Bektaşîlik”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 5, s. 373-379.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2006), “Evliyâ Menâkıbnâmeleri”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, C. I.
- Okiç, M. Tayyib (1959), *Bazı Hadîs Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul.
- Özcan, Hüseyin (2003), *Alevî-Bektaşî Kültürüne Bakışlar-Canların Nefesinden*, Horasan Yayınları, İstanbul.
- Öztoprak, Nihat (1993), *Klâsik Türk Edebiyatı'nda Manzum Yüz Hadîsler*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.
- Pala, İskender (2010), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sâmi (2010), *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara.
- Yıldırım, Selahattin (2000), *Osmanlı'da Kırk Hadîs Çalışmaları 1*, İstanbul.

PARETO'YU OKUMAK MANTIKLI OLMAYAN DAVRANIŞ VE SEÇKİNLER TEORİSİ

Çağatay SARP*

Özet

Klasik sosyolojinin önemli kuramcılarından olan Pareto, insan davranışlarının birçoğunun mantık dışı olarak gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu davranış türünün arka planında belirleyici olan bazı tortuların bulunduğunu, bu tortuların da bir takım türevler ile meşrulaştırıldığını söylemektedir. Kendince kategorize ettiği tortuların bir kısmının toplumu yöneten seçkin grupların yer değiştirmesinde de etkili olduğunu anlatmaktadır. Mantıklı olmayan davranışın belirleyicisi olan tortular Pareto'nun temel siyaset kuramını da ortaya koymasına yardımcı olmuştur. Pareto'nun temel siyaset kuramında iktidar meselesi doğrudan seçkinlerin dolaşımıyla ilişkilendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pareto, mantıklı olmayan davranış, seçkinler, tortular, türevler.

READING PARETO – NON-LOGICAL ACTION AND ELITE THEORY

Abstract

Pareto, one of the major theorists of classical sociology, argues that many of the human action are realized as non-logical. He says that some of the residues are found in background of this type of behavior which are legitimated by some derivatives. of the residues are also effective for circulation of the governing elite groups of society. , which are the determinatives of non-logical behavior, are also helped to put forth his basic political theory. Pareto's basic theory of politics are directly associated with the circulation of elites.

Keywords: Pareto, non-logical action, elites, residues, derivatives.

Giriş

Kabil'in Habil'i kıskançlık yüzünden öldürmesiyle başlayan mantıklı olmayan davranış türü hırs, değerler, tutku, inanç gibi kavramlar ekseninde insanlık tarihi boyunca sürüp gitmiştir. Yunan mitolojisinde Truvalı Paris'in Sparta Kraliçesi Helen'e olan aşkı ile sembolize edilen aşk uğruna girilen savaflara misalen Hun imparatoru Attila'nın Galya Seferine dair rivayetler de eklenebilir. Sezar'ın ve sonrasında Marcus Antonius'un efsanevi Mısır kraliçesi Cleopatra'ya olan zaafı yüzünden yaptıkları ile bu süreçte yaşanan iktidar mücadeleleri ve nihayetinde

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: cagataysarp@hotmail.com

hırslarına yenik düşen Cleopatra'nın intiharı ise nerden bakılırsa bakılınsın benzer türden davranışları anlatır.

Şüphesiz ki mantıklı olmayan davranış türü sadece iktidar sahipleri üzerinden anlaşılacak bir fenomen değildir. Bu davranış türü fert fert bütün toplumla ilişkilidir. Ancak mesele iktidara dairse görünürdeki sebep ne olursa olsun seçkinlerin yer değiştirmesi ve sıradan insanların sömürülmesiyle devam eden süreçte mantıklı olmayan davranış ile seçkinler kuramı arasında bir bağlantı da göze çarpmaktadır.

Bütün bu nüansları teferruatlı olarak izah eden Vilfredo Frederico Damaso Pareto'nun (1848 – 1923) sosyolojik kuramlarına ve düşüncelerine değinmeden önce çalışmamıza biyografisiyle ilgili birtakım bilgilere yer vererek başlamak O'nu kendi gerçekliği içinde anlayabilmek adına daha faydalı olacaktır.

İtalyan bir sığınmacı baba ile Fransız bir annenin çocuğu olarak Fransa'da dünyaya gelen Pareto, 1858 yılında kendi yurdu olan İtalya'ya giderek Torino Üniversitesi Politeknik Enstitüsü'nde mühendislik eğitimi görmüştür ve yirmi yıl boyunca bir demiryolu şirketinde mühendis olarak çalışmıştır. Pareto'nun mühendislik ve matematik eğitimi almış olmasıyla fen bilimlerindeki teknikleri sosyal araştırmalar üzerinde uyarlama çalışmaları ve bilhassa çalışmalarında hep bir arayış içinde olduğu denge kavramını ekonomik ve siyasal kuramı üzerinde ifade etme çabası arasında ciddi bir bağ olduğu düşünülmektedir (Slattery, 2011: 87). O'nun sosyolojisindeki kanun arayıcı pozitivist yaklaşımının arka planı ile ekonomik, sosyal ve siyasal hayattaki gelgitlerin ve iniş çıkışların çalışmalarında hep bir denge unsuru çevresinde izah edilmesi hakikaten de almış olduğu mühendislik eğitimine ve dolayısıyla pozitif ilimlere işaret edebilir.

1880'li Yıllarda demokrasi ve liberalizm yanlısı olarak Floransa'da Adam Smith Derneği ile birlikte hareket edip İtalya'da devlet sosyalizmine, kayırmacılığa ve militarist uygulamalara karşı faaliyetlere katılmıştır. Sonrasında Maffae Pantaloni'nin “Saf Ekonominin Prensipleri” adlı kitabından yola çıkarak Walras, Cournot ve Edgeworth'ün çalışmalarını inceler. Saf ekonomi, matematiksel ekonomi ve ekonomi kuramının çeşitli alanlarında çalışır ve çok sayıda araştırma yayımlar. Daha sonra Walras'ın etkisiyle Lozan Üniversitesi'ne ekonomi politik profesörü olarak atanır. Ekonomi çalışmaları 1912'ye kadar devam eder ve sonrasında sadece sosyoloji ile ilgilenir. 1916'da Floransa'da “*Trattato di Sociologia Generale*”, 1917 ve 1919'da Paris ve Lozan'da “*Tratie de Sociologie Generale*”, 1921'de Milano'da “*Transformazioni della Democrazia*” adlı sosyolojik çalışmaları yayımlanır (Aron, 2000: 386-387).

Biyografisine genel olarak göz gezdirildiğinde Pareto'nun çalışmaları üzerinde seçkin bir aileden gelmesinin ve seçkinleri iyi tanıyor olmasının, ailesinin devletin en üst yönetici sınıflarıyla olan yakın ilişkilerinin, ailesinin ve kendisinin siyasi

duruşunun etkileri muhakkaktır. Ayrıca mühendisliğin, iktisatçılığın, yaşadığı dönemin İtalya'sının ve Britanya'nın siyasi yapısının ve döneme damgasını vurmuş fikri akımların izleri de hissedilmektedir.

Mühim bir iktisatçı, matematikçi ve sosyolog olan Pareto'nun eserlerine dair Türkiye'de sosyoloji literatürü kapsamında yaptığımız araştırmaya göre sadece "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü" nün günümüz Türkçesine çevrilmiş olduğunu, "Sosyalist Meslekler" adında bir diğer eserininse 1923 senesinde Hüseyin Cahid tarafından eski Türkçe tercümesinin yapıldığını ifade edebiliriz. Şuanda tabii olarak bu kitaplardan sadece ilkinin piyasada bulmanın mümkün olduğunu da eklemek lazımdır.

Çalışmamızda Pareto'nun mühim üç kitabının İtalyancadan İngilizceye tek bir kitap halinde çevirisi olan "*Sociological Writings*" isimli eserden ve Türkçe çevirisi mevcut olan "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü" adlı kitabından sıklıkla faydalandığımızı en baştan belirtmek gerekir. Makalemizin önemini ise, Türkçe yayınlanan kimi sosyoloji kitaplarında ve bazı makalelerde ancak sınırlı bir alanda yer bulan Pareto'nun fikirlerini daha yakından analiz etmeye katkı sağlaması bakımından ifade edebiliriz.

Sosyoloji Anlayışı ve Yöntemi

Klasik dönem sosyologlarından Comte, Weber, Durkheim ve Spencer ile benzeşen ve farklı tarafları araştırmacılarca yıllardır söylenegelen Pareto, kimi zaman da çalışmalarında bu düşünürlere atıfta bulunup eksiklikleri ve yanlışlıkları olduğunu ifade etmekten çekinmeyen bir tarza sahiptir. Buna ilaveten O, kendince izlediği bir yöntemi ve daha önce söylenmemiş ya da yeterince açık olarak ifade edilmemiş bir takım görüşlerin dillendiricisi ve yaşadığı dönemde toplumsal davranış üzerine söyleyecek sözü olan bir sosyolog. Fikirlerine ve kuramlarına girmeden önce sosyoloji tanımıyla işe başlamakta yarar vardır.

Toplum hayatı birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan bazıları ise bu konu içinde uzmanlaşmıştır. Mesela hukukla, tarihle, ekonomi politikla ve dinler tarihiyle ilgili çalışmalar ve daha niceleri... Öyle bir çalışmalar grubu da vardır ki diğer kategorileri de kucaklar ve sadece bağımsız tek bir form olarak belirmez, diğer çalışmaların senteziyle yeni bir form olmayı ve toplumu bütün olarak ele almayı başarır. İşte bu çalışma şekline sosyoloji denilebilir (Pareto, 1966: 167).

Bu tanım mühendislikten iktisatçılığa, iktisatçılıktan da toplum davranışlarını anlama gayretiyle sosyolojiye yönelmiş ve toplumu bir bütün olarak ele almanın gerekliliğine inanan bir düşünür için sosyolojik bakış açısından önemlidir.

Sosyolojinin bir bütün olarak toplumu ele alışı nasıl olmalıdır? Geçmiş dönemlerde – Comte ve Spencer'in sosyolojisinde de aynen geçerli olduğunu iddia ettiği gibi – sosyolojinin çoğunlukla dogmatik olarak sunulduğunu düşünür. Bu bağlamda

inanç ekseninde hareket edildiğinde varılacak neticeyi sorgular. İnancın tabiatı gereği kendi mutlak doğruları olduğunu, başka doğrular olabileceği fikrini bile kabul etmeyeceğini belirtir. “Bir Müslüman İncil üzerine yemin etmez, aynı şekilde bir Hıristiyan da Kur’an üzerine yemin etmez” cümlesiyle inanç sahibi insanlar için kendi inançları doğrultusundaki yolların iyi, diğerlerinin ise kötü olduğu gibi bir görüşü ifade eder. Ve nihayetinde ise bu anlatılanların, çıkış noktası dogmatik prensipler olan sosyolojik çalışmaların faydasız olarak nitelenmesi sonucunu doğurmayacağını da belirtmeden geçmez (Pareto, 1966: 171).

Pareto “*The Treatise*” adıyla İngilizceye çevrilen çalışmasında esas amacının fizik, kimya ve diğer pozitif bilimlerde olduğu gibi deneysel sosyolojiyi derinlemesine açıklamak olduğunu söyler (Pareto, 1966:172). Bunun gibi çalışmalarının birçok yerinde sosyolojiyi deneysel düzeyde irdeleme ve pozitif bilimlerde olduğu gibi genel yasalar aramak yönünde fikirler serdettiği görülür. Kendi görüşlerini ortaya koymaya başladığı zamana kadar pozitivist diyebileceğimiz yorumlara ve kuramlarına sahip olan düşünürleri yeri geldikçe eleştiriyor olsa da bizatihi ifade ettiği bir çok cümleden O’nun pozitivist tarafta olduğu su götürmez bir hakikattir. Bu konuyla alakalı olarak yine “*The Treatise*” adlı çalışmanın “Fiziki ve Sosyolojik Yasalar” alt başlığıyla yazılmış bölümünde aynen şu ifadeleri kullanır:

Bize göre bilimsel yasalar deneysel uygulamalardan başka bir şey değildir. Bu bağlamda ekonomipolitiğin veya sosyolojinin yasalarının diğer bilimlerin yasalarından bir farkı yoktur... Bütün bilimlerdeki yasaların da istisnaları muhakkak vardır (Pareto, 1966: 182).

Aslında Pareto’nun yasalarla aradığı şey dinamik bir tabiata sahip olan toplumsal dengeden başka bir şey değildir. Bu dinamizmden kasıt ise toplumsal değişimin kendisidir. Değişim süreçleri hep bir denge arayışının tezahürüdür.

O’nun bu dinamik denge anlayışının ilk izleri mühendislik tezinde bahsettiği maddenin hacminin genişleme ve daralmayla ilişkili karşı dengeleyici kuvvetler tarafından belirlendiği şeklindeki fikrinde görülmektedir. Bu iddiaya göre madde, dış etkenlerin varlığı göz ardı edildiğinde nispi bir denge halindedir. Ki bu denge anlayışını sosyolojik alana uyarladığında O’nun dengeyi tercih etmek adına değişime karşı olduğu neticesini çıkarmak da doğru değildir. Asıl işaret edilen husus karşılıklı etkileşim halinde olan dinamikleri anlamak ve değişimle yüzleşen toplumsal yapının iç bünyesindeki olası değişiklikleri öngörebilmektir (Turner, vd., 2010: 404).

Mantıklı ve Mantıklı Olmayan Davranış

Swingewood O’nun sosyolojisinin iki temel etrafında örüldüğünü söyler. Birincisi mantık çerçevesinde tümevarımı esas alarak deney-gözlem yöntemiyle uygulanan bilim anlayışıdır. İkincisi ise toplumu bir bütün şeklinde ele alıp, nesnel toplumsal

yapılar ve kurumlar esasından ziyade bu bütünü mantıklı olmayan toplumsal eylemin sentezi olarak analiz etmesidir (2010: 177-178). Tümevarım yöntemi, deney ve gözlem O'nun sosyoloji çalışmalarında kullandığı metotların tercihiyle alakalı unsurlardır. Bunların tercih edilerek sosyolojik çalışmaya imkân sağlanması bir yeniliği veya şahsa münhasırlığı ifade etmeyebilir. Ancak toplumsal davranışların mantıklı ve mantıklı olmayan davranışlar olarak ayrıştırılması ve toplumu mantıklı olmayan davranışların bir sentezi olarak ifade edebilme kuvveti Pareto'nun yaşadığı dönem için sosyolojiye yeni bir boyut kazandırmakla eşdeğerdir.

Fikirlerini anlatırken Antik Yunan'dan, Roma'dan, Osmanlı'dan, diğer doğu toplumlarından, dinlerden, yakın tarihten ve yaşadığı çağdan uzun uzun misaller vermektan geri kalmayan Pareto, mantıklı davranışlar ile mantık dışı davranışlar arasındaki farkı yine aynı yöntemi kullanarak ifade etmiştir. Bunun içinse nesnel ve öznel bakış açılarının önemine değinmiştir.

Bütün sosyal fenomenler iki görünüm altında anlaşılır: Görülen halindeki gerçeklikle ve birinin veya bir başkasının zihnindeki algılanışıyla. İlk görünüme objektif (nesnel) görünüm, ikinci görünüme subjektif (öznel) görünüm denilir. İş bu ayrım aynı alanda faaliyet gösteren laboratuardaki bir kimyacının eylemi ile sihir yapan bir şifacının eylemini sınıflandırmak istediğimizde önem arz eder. Yunanlı denizcilerin derin sularda kürek çekerek gemilerini hareket ettirmeleri ile hızlı ve güvenli bir yolculuk için Poseidon'a kurban admaları şeklindeki davranışları arasında fark vardır (Pareto, 1966: 183).

Bu yaklaşım tarzının öznellik ile ilgili kısmı Pareto'nun çağdaşı olan Edmund Husserl'in fenomenolojisini akla getirmektedir. Şüphesiz ki Husserl'in felsefesiyle başlayıp Alfred Schutz'un yorumcu sosyolojisiyle boyut kazanan fenomenolojik ekol Pareto'nun yazılarında ifadesini bulmuştur denemez. Ancak bu bağlamda Pareto'nun sosyolojisinde öznel bakış açısına vermiş olduğu önem de dikkate şayandır.

Pareto'nun sisteminin anlaşılabilmesi için mantıklı ve mantıklı olmayan davranış kavramlarının tam olarak açıklanması gerekmektedir. Mantıklı davranış araç-amaç arasında mantıklı bağ bulunan işleri anlatır. Öznel olarak kurguladığı şekildeki araç-amaç ilişkisi ile nesnel olarak gelişen araç-amaç ilişkisi arasındaki uyumun varlığını sergileyen davranışlar mantıklı olarak nitelenmektedir. Bunun tersi ise mantık dışı davranışları anlamaya ışık tutmaktadır (Samuels, 2012: 31).

Bu ayrımın sebebi sosyal fenomenin somut şekilde ifade edilebilmesinin zorluğudur. Ve bu ayrımla mantık dışı davranışın toplum hayatındaki öneminin anlaşıldığı ifade edilir. Tam da bu nokta da Pareto'nun karşısına önemli bir soru çıkmaktadır: Eğer mantık dışı davranış bu kadar önemliyse daha önceden bu konuya neden ilgi gösterilmemişti? Sorunun hemen ardından cevap da gelir: Aslında sosyal ve politik meselelerle ilgilenen yazarların çoğu bunu sezmişlerdi ama bu davranış şekli serpiştirilmişti ve muğlak olarak mevcuttu (1966: 215).

Mantıklı ve mantıklı olmayan davranış şekillerini ayırt etmek ve mantıklı olmayan davranışın alt kategorilerini açıklayabilmek için “*The Treatise*” adlı çalışmada bir tabloya yer verilmiştir.

Tablo 1: Mantıklı – Mantıklı Olmayan Davranış

		Davranışın mantıklı bir amacı var mıdır?	
		Nesnel Olarak (a)	Öznel Olarak (b)
I. Sınıf	Mantıklı Davranış		
	Nesnel amaç öznel amaçla aynıdır	EVET	EVET
II. Sınıf	Mantıklı Olmayan Davranış		
	Nesnel amaç öznel amaçtan farklıdır		
	1. Tür	HAYIR	HAYIR
	2. Tür	HAYIR	EVET
	3. Tür	EVET	HAYIR
	4. Tür	EVET	EVET
3a, 4b: Eğer özne tanırsa nesnel amacı kabul edebilir			
3b, 4b: Eğer özne tanırsa nesnel amacı kabul etmeyebilir			

(Pareto, 1966: 184)

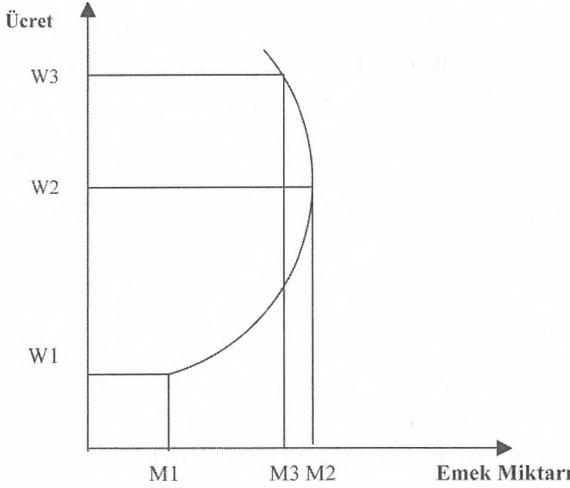
Yukardaki tabloya göre hayır-hayır türü davranışlar amaçlarla araçlar arasında hiçbir bağ bulunmadığını gösterir. Bunlar Pareto tarafından gelenek ile kibarlığın gerektirdiği davranışlarla açıklanabilir. Ancak insanların davranışlarını haklı kılmak için sıklıkla sebepler ürettikleri görülür, bu durumdaysa davranışları ikinci türe geçer (1966: 185). Bu davranış türünde nesnel ve öznel olarak mantıklı bir taraf bulunmaz ve oldukça seyrek görülür.

İkinci türde nesnel olarak araç-amaç ilişkisi yoktur ancak öznel olarak vardır. Yani davranışın bilinçteki amacı ve belli bir amaca ulaşabilmek için başvurulmuş ilmi – reel metotlar dışındaki inanca dayalı uygulamalar bu sınıfa girer. Buradaki inançtan kasıt doğüstü olan dini ve/veya batıl olarak nitelenebilecek bütün metafizik beklentilerdir. Misal olarak; bir amacın gerçekleşmesi için adakta bulunmak, büyü-muska yaptırmak, yağmur duası vs. sayılabilir.

Üçüncü tür davranışlar nesnel olarak araç-amaç ilişkisi bulunan, öznel olarak ise böyle bir ilişkinin olmadığı davranış türleridir. Yani, nesnel olarak amaca ulaştırılacak araçların ne öncesinde ne de davranış esnasında öznel olarak düşünülüp kararlaştırılmadan uygulandığı türden davranışlardır. Misal olarak göze girecek bir

toz zerreciğini engellemek adına refleks olarak göz kırpmak gibi refleksif ve içgüdüsel davranışlar sayılabilirken dördüncü türde ise öznel ve nesnel olarak davranışların mantıklı bir amacı olmasına rağmen ortaya çıkan neticeye göre davranışlar mantık dışı olarak nitelenebilir. Yani öznel araç-amaç ilişkisiyle nesnel araç-amaç ilişkisi arasında bir uyumsuzluk ya da öngörülemez bir eksen kayması mevcuttur. Mantıklı olmayan davranış ayrımı içinde belki de en dikkat çekici olan bu türe misal olarak Aron, Bolşevik devrimcilerin halkın özgürlüğünü güvence alabilmek için devrim yapmayı amaçladıklarını ve sebeple şiddet kullandıklarını, sonrasında ise kuramda öngörülmeyle pratikte otoriter bir rejim kurmaya itildiklerinden bahseder (2000: 327).

Bu hususta Pareto'nun iktisatçı tarafını göz önünde bulundurarak konuyu iktisadi bir misalle, tam rekabet piyasasında emek arz eğrisiyle izah etmek de farklı bir bakış açısı sağlayabilecektir.

Şekil 1: Kısa Dönem Emek Arz Eğrisi

Kısa dönem emek arz eğrisi üzerindeki işaretlemelerden de anlaşılacağı üzere emek arz edenlere W_1 kadar ücret verildiğinde arz ettikleri emek miktarı M_1 kadar olmaktadır. Ücret W_2 'ye yükseltildiğinde sunulan emek miktarı M_2 seviyesine çıkmaktadır. Emek arz eğrisinin konumuzla ilgili kısmına ise ücretin W_3 seviyesine çıkarıldığında şahit olmaktadır. W_3 ücret düzeyi daha önce sunulan W_1 ve W_2 ücret düzeyinden yüksek olmasına rağmen bu ücret karşılığında sunulan emek miktarı önceki seviyelerin altında kalabilecektir. Zira çalışan kesimin kendince yeterli bir kazanç elde ettiğinde zamana dair bir takım ihtiyaçları, hayatı daha konforlu yaşama yönünde tercihi ya da inancı gereği dünya işlerinden belli bir noktadan sonra uzaklaşma eğiliminde olması muhtemel bir vaziyettir. Farklı kültürlerden

ve zamanlardan müteşekkil parametrelere göre değişiklik arz edecek oranlar ile çalışan kesim günlük belli bir saatlik çalışma karşılığında alacağı ücretten fazlası teklif edildiğinde daha fazla çalışmayı istemeyebileceği gibi, daha düşük ücrete daha az çalışmayı da tercih edebilecektir. Ya da yüksek ücret düzeylerinde çalışan kesimde evli çiftler için eşlerden birisinin aldığı ücrete kanaat edilecek ve eşlerden biri işi tamamen bırakıp ev işleriyle ve çocuklarla ilgilenmeyi tercih edebilecektir. Böylelikle ve benzer misallerle kısa dönemli emek arz piyasasında daha çok ücret vermek yöntemiyle daha fazla emek elde etmek isteyen işveren belli bir seviyeden sonra emek arzındaki düşüğe şahit olabilecektir.

İşveren açısından öznel ve nesnel araç amaç ilişkisinde mantıklı bir durum söz konusu iken netice itibariyle ortaya çıkan tablo mantıklı olmayan bir davranış türüne misal oluşturabilecektir. Kapitalist zihniyetin tabii olduğu öznel ve nesnel mantıklı davranış türü reelde mantıklı olmayan bir karşılık bulacak ve ciddi bir eksen kaymasının tezahürleri ile yüzleşilecektir. İleri seviyede seküler toplumlarda dahi benzer sonuçları veren bu tablo kişinin dünya ve din anlayışına paralel olarak kısa dönem arz eğrisinde çok daha farklı esneklik katsayıları sunabilecektir. Çalışmamızda dördüncü tür mantık dışı davranış bu eğri ile izah edilirken, daha çok dini inancın günlük hayata ve tutumlara etkisine vurgu yapmak ve seküler mantık ile inanç arasındaki ilişkiden faydalanmak amaçlanmıştır. Zira uluslar arası bir işletmenin ileri seviyede seküler bir toplumda faaliyet gösteren bir şirketinde ücret-mesai politikası, farklı inanç iklimine sahip başka bir toplumda faaliyet gösteren diğer bir şirketinde farklı kırılma noktaları sunabilecek ve mantıklı bir ücret artışı eylemi orta vadede mantık dışı sonuçlar sağlayabilecektir.

Dinin insan zihninde aldığı şekillere göre bu tablodaki eğrinin işaret ettiği ücret-emek ilişkisi çok daha farklı noktalara da ulaşabilecektir. Öyle ki bu duruma bir izahatı da Sabri F. Ülgener'in Osmanlı-Türk toplumu üzerine derin analizleri içinde bulmak mümkündür. Bâtınileşen bir tasavvuf anlayışının tevekkül kavramını çarpıtması, tevekkül edenin yaşadığı anın çocuğu (*ibnü'l vakit*) sayılırken kişiyi geçmiş ve gelecek bilincinin ötesine taşıyıp her türlü tedbirin uzağına çekmek suretiyle dünya gailinden azade kılması tam bir yokluk ve yoksullukla eşdeğerdir (2006: 90). Emek arz piyasası ile ilişkilendirilebilecek olan bu durum ise kısa dönem arz eğrisinde kültürden kültüre, inançtan inanca fark eden esneklik katsayısına etki eden faktörlerdendir.

Duygular, Tortular ve Türevler

İnsan davranışlarının çoğunun mantık dışı olduğu görüşünden hareketle davranış türleri üzerine bir kuram oluşturmaya çalışan Pareto'nun mantık dışı davranışları açıklamak için kullandığı iki temel kavramın adıdır tortular ve türevler. Çoğu zaman tortularla karıştırılan veya birbiri yerine kullanılan duygular ise tortuların arka

planındaki etken olarak göze çarpar. Pareto, bu terimlerin ne için kullanıldığını şöyle izah etmektedir: “Duygular ve tortular gibi terimler aynen matematikte “kuvvet”in bir kolaylaştırıcı terim olduğu gibi sosyolojideki kolaylıklardır” (1966: 221).

Pareto'nun sosyolojisinde mantıklı davranış pozitif olarak nitelenirken, mantık dışı davranış tortularla ilişkilendirilmiştir. Tortuları değişmezliği esasının yanında türevlerin değişkenliği söz konusudur (Parsons, 1949: 201). Duyguları tortuların gerisinde, onların güçlenmesine katkı sağlayan etkenler olarak; tortuları ise tecrübeyi ve mantığı aşan, bilimsel dilin ötesinde ve doğal dile büyük bir özerklik sağlayan unsurlar olarak nitelemek mümkündür (Busino, 2000: 222). Bunun yanında “tortuları toplumun devamlılığını sağlayan duygu ve içgüdülerin dışavurumları” (Swingewood, 2010: 178) olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Nur Vergin ise türevleri siyasal sistemle ya da toplumdaki diğer alt sistemler olan dini, ekonomik vb. sistemlerle ilintili görüşler ve kuramlar olarak nitelerken, tortuları da insanların ruh hallerine ilişkin sabit durumlar olarak anlatmaktadır (2008:124).

Bu düşünceler ışığında ve Pareto'nun sosyal denge konusunda yazdıklarını okumadan önce dahi tortular ve türevler ile ilgili tümevarımcıl bazı basit çıkarsamalar yapmak mümkündür. Eğer ki mantık dışı davranışlar değerler, inançlar ve duygular temelinde şekilleniyorsa bu davranışların ferdi unsurun ötesinde sosyal boyutta da etkilerinin olacağı kestirilebilir. Bu doğrultuda ferdi davranışı etkileyen tortular ve türevlerin sosyal sistemin dengesi üzerinde de etki sağlayacağını söylemek mümkündür.

Oldukça yaygın şekilde kabul gören bir görüşe göre Pareto'nun duygular ve içgüdüler gibi rasyonel olmayan etkenleri esas alması toplumsal değişimi ekonomik determinizmin rasyonel izahatının ötesine taşımasıyla Marksizme temelden bir itiraz olarak kabul edilmektedir (Ritzer, 2013: 45). Ancak her ne kadar Marksizme karşı ciddi eleştiriler yöneltse de Pareto'nun Marksist ekolden geldiğini ifade edip, alt yapı-üst yapı sistemini tortular ve türevler yaklaşımında kullandığına dair görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre aslolan alt yapıya karşılık tortular, nispi olan üst yapıya karşılık da türevler gelmektedir. Ki mantıklı olmayan davranış ve düşünce türleri burada alt yapının, yani tortuların bilgi sistemi olarak ifade edilir. Böylece tortulara gereken önem verilir ve toplumun asıl belirleyicisi ve yönlendiricisi olarak anılır (Aydın, 2010: 48).

Pareto duygulardan ve tortulardan bahsederken vatani için kendini feda eden insanın davranışından misal verir ve bu mantıklı olmayan davranış şekline dair bazı çıkarsamalar yapar.

1. Vatana bağlılık hareketleri ve bunları onaylayan, öven yaklaşımlar vardır.
2. İnsanlar kendilerini vatan için kurban etmektedirler ve bu davranışı teşvik eden, tortuların tezahürü olan duygulara sahiplerdir. Ancak bu duygu kavramı belirsizdir ve burada gerçeklikten öteye doğru bir hareket başlar...

3. Duygularının da olduğunu belirtmek yerine yapılan genel açıklama “çünkü duyguları vardı” şeklindedir. Hâlbuki eylem ile gösterilen sebep arasında bir ilişki olup olmadığını kesin olarak bilmezken bu “çünkü” ifadesi görünen sebeple eylem arasında ilişki olduğuna işaret ederek bizi gerçeklikten öteye götürür.

4. İnsanlar kendilerini vatanlarına kurban etmek gibi bir görevlerinin olduğuna inanır ve bu onların kendilerini niçin kurban ettiklerini açıklar. Ancak davranışın inancın bir neticesi olduğu varsayıldığı andan itibaren - ki öncesinde mantıklı davranış mantıklı olmayan davranışın yerinde bulunmaktadır- bu bizleri gerçeklikten çok uzaklara taşır (Pareto, 1966: 221).

Pareto'nun kendi cümlelerinde göze çarpan hususlar toplumun bazı mantık dışı davranışları onaylaması ve hatta onlardan övgüyle söz etmesidir. Bu durum insanlarda var olan bazı duyguları daha fazla teşvik edebilir. Duyguların davranışlar üzerindeki tesirlerinden bahsedilmeye başlanıldığında ise gerçekliğin sınırlarından öznel alana doğru bir yolculuk başlar. Kişinin bir şey veya ülkü uğruna kendi hayatını adanması konusunda öznel amaç ile araç arasındaki tutarlılık gerçeklikte mantıklı bir izahat bulamaz. Ve gerçeklikten uzaklaşılarak duyguların ve onların etkisiyle insan mentalitesinde yer etmiş tortuların mantık dışı davranışı gerçekleştirmede etkisi tezahür eder. Artık insan davranışında duyguların etkisi açıkça görülmektedir.

Pareto'nun sosyolojisinde merkeze yerleştirilmiş kavramlardan biri olan mantıklı olmayan davranışın arka planındaki tortular altı kategoriye ayrılmaktadır.

1. Birleşimler İçgüdüsi
2. Grupların sürekliliği-direnci
3. Duyguları davranışla açıklama eğilimi
4. Sosyallikle ilgili tortular
5. Bütünlük
6. Cinsel tortular (Pareto, 1966: 223-223)

Pareto'nun “*The Treatise*” adlı çalışmasında bu tortulara ayrı ayrı değinilir fakat ilk ikisine verilen önem bariz şekilde görülür.

“*The Treatise*”ın ikinci bölümünde birleşimler içgüdüsiyle alakalı olarak sosyal dengeyi sağlayan kuvvetlerin en büyüğü olduğu belirtilir. Kimi zaman komik ve saçma biçimlerde görünse de bu durumun onun öneminden bir şey götürmeyeceğini de bildirir. Ayrıca toplumun bütün kesimlerinde rahatlıkla görülebilecek olan bu tortunun medeniyetlere sebep olan hareketler arasında en güçlü olanı olduğu da ifade edilmektedir (Pareto, 1966: 224). Medeniyetlere sebebiyet verme cümlesinden de anlaşılacağı üzere bu tortunun yaratıcı ve yeni düzenler arayan özelliği ön plandadır.

Birleşimler içgüdüünün alt başlıklarından “sevilenle seilmeyenlerin birleşimi” bölümünde iyi şeylerin talihli olaylarla, kötü şeylerin ise talihsiz olaylarla kombinasyonu mevzuunda Osmanlı'dan da misal verilir. Psikoposlarca Kızıl (Kanlı) Sultan olarak adlandırılan II. Abdulhamid'in Ermeni İsyanını bastırması üzerine öfkeden köpürdüklerini ve mevcut devlet düzeni hilafında çalışan Jön Türklerin davalarında haklı olduklarını kanıtlamak için çok çaba sarf ettiklerini belirtir. Ancak zaman zuhur edip de Jön Türkler devlet yönetiminde söz sahibi olup 1910 yılında Ermeni İsyanlarını bastırınca Psikoposların söyleyecek sözlerinin kalmadığını anlatılır (Pareto, 1966: 225).

Yine bu konu altında olmak üzere belirli şeylere ve olaylara gizem atfetmekten bahsedilir. Ayrıca korkunç şeylerin sıra dışı olaylarla birleşimi olarak verilen alt başlıkta ise Roma Cumhuriyeti'ni yıkmak isteyenlerin kan içerek yemin etmeleri anlatılır. Devamında sebebi anlaşılmayan olaylara mantıklı sebepler arama içgüdüünden ve son olarak da birleşimlerin yeterliğine olan inançtan bahsedilir (Pareto, 1966: 226). Sonuncu inanca misal olarak ayna kırılması ve uğursuzluk getirmesi, bacaklarının arasından bakan bir çocuğun eve misafir getirmesi gibi...

Tortulardan ikincisi grupların sürekliliğiyle alakalı olanıdır. Bu tortu türü birinci ile ters yönde davranışları tetikler. Daha çok yeniliğe ve değişime karşı muhafazakar tutumlara işaret eder. İçinde yaşanan toplumla, sahip olunan aileyle, vatanla, dinle, tarihle ve gelenekle olan ilişkinim kuvvetine atıf yapar. Aidiyet duygusunu çeşitli tezahürleri bu tortuda göze çarpar (Pareto, 1966: 228-229).

Üçüncü kategori tortular duyguların ne şekilde dışa vurulacağı üzerinde dururken, dördüncü grup tortular sosyallikle alakalıdır. Dördüncü grupta özel toplumlardan, benzerlik ihtiyacından, merhametten ve acımasızlıktan, başkaları için kendini adamaktan, asketizmden ve hiyerarşi duygusundan bahsedilir. Burada özel toplumların dışındaki maddeler adından anlaşılmaktadır. Özel toplumlar ise insanların basit birlikteliklerin dışında dini, politik veya özel bir amaç için birliktelik yarattıkları gruplardır(Pareto, 1966:231).

Beşinci tür tortularda ferdin çıkarları için akılcı yöntemler takip etmek yerine kendini bencilce ortaya koyması durumunu, astların üstleriyle eşit olma isteğini ve birtakım dini duyguların etkisiyle kirlenmişlik karşındaki arınma ayinlerini-davranışlarını yaratan etkenler anlatılır (Aron, 2000: 350-351).

Pareto, altıncı tortu türü olan cinsellikle alakalı olarak, insan ırkı üzerinde güçlü şekilde etkisi olan kabaca cinsel arzuların kendi çalışmasıyla alakalı olmadığını belirtir. Üzerinde durulması gerekli konunun daha çok modern toplumlarda görülen davranışlara etken olan cinsel tortularla ilgili meseleler olduğunu söyler. Bunun devamında ise cinselliğe karşı tavrı almış dinsel öğeler ve kurumlar üzerinde durmuştur (1966: 236-237).

İnsan, tabiatı gereği mantıklı olmayan davranışlarını da mantıklı sebeplerle açıklama eğilimindedir. İşte Pareto'nun kuramındaki türevlerin işlevi de böyle ifade edilebilir. Türevlerle ilgili olarak insanların kendi öznel davranışlarını rasyonelleştirme araçları ve "insanların eylemlerine bir ölçüde rasyonel görüntü kazandırmakta kullandıkları düşünel meşrulaştırmalar veya ideolojiler" (Slattery, 2011: 88) gibi tanımlamalar yapılabilir. Pareto'nun sosyolojisinde türevleri tortulara karşılık geldiği bilinmektedir. Türevler tortuların üzerini örten, onların anlamını sağlayan ideolojilerdir. Buradan yola çıkarak ideolojilerin ne kadar bilim dışı olduğunu da anlatmaya çalışır (İnanç, 2005: 192).

Tercih edilmiş olan kelimeler ve vurgulanan kavramlar değişse de görülen odur ki, türevler tortuların peşi sıra gelir ve onların arkasını toplar. Böylece türevler mantıklı olmayan davranışı teşvik eden tortuları insanın kendi akıl düzeyinde ve topluma sunulmuş biçiminde daha kabul edilebilir ve anlaşılır hale getirmeye yarar. Meşrulaştırma ve rasyonel görüntü kazandırma türevlerin en belirgin özellikleridir. Ki rasyonellik çoğu zaman meşruiyeti de peşi sıra getirmektedir.

Yakın tarihte Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefiklerini de yanına alarak Irak'ı işgali sözde Irak'taki nükleer silahları yok etmek, Irak'ı baskıcı Baas rejiminden kurtarıp Iraklılara demokrasi götürmek ve onları özgürleştirmek için yapılmıştı. Ancak neticede Irak'ta tek bir nükleer silaha bile rastlanmadığı, Iraklıların Baas rejiminin zulümüyle kıyaslanamayacak şekilde kendi kanlarına, gözyaşlarına ve bölünmüşlüğe mahkûm edildiği, işgalden önce amacına ulaşmamış uluslararası sermayenin Irak'ta istediği gibi hareket ettiği dünya kamuoyunun gözleri önüne alenen serilmiştir. İşte bu sömürgeci bir gücün nesnel olarak mantıklı olmayan hareketine yaratılmış en belirgin ve güncel türevlerden biridir. Bu türeve bakarak belirtilen dönemde hangi duyguların hâkim olduğunu da anlamak mümkündür.

Türevler "*The Treatise*"da dört grup halinde anlatılmıştır. İlki "bildirim" şeklindedir, bir davranışın bazı göreceli doğrular ve duygular ekseninde yapılması gerekliliğini anlatır. İkinci grup türevler çeşitli otorite türlerinin referans alındığı kalıntılardır ki bunlar gelenekler, alışkanlıklar ve bazı karakterler olabilir. Burada otorite türleri davranışın rasyonalitesine ve meşruiyetine ikna için kullanılmaktadır. Üçüncü grup türevler bazı ilkeler ve duygularla alakalı olarak sunulur ve konu anlatılırken bazı metafizik varlıkların iradelerine atf yapılır. Dördüncü grup türevler ise sözlü kanıtlar şeklinde ifade edilmiştir. Burada da mantıklı olmayan davranışların sözlü olarak tekrarlamalarla ve kandırmalarla rasyonel ve meşru olduğu yönünde sunulması söz konusudur. Ağırlık olarak siyasi söylemleri buna misal gösterir (Pareto, 1966: 241-242).

Seçkinler Kuramı ve Demokrasi Miti

"Atinalılar! Beni suçlayanların üzerinizdeki tesirini bilemiyorum; fakat sözleri o kadar kandırıcı idi ki, ben kendi hesabıma onları dinlerken az daha kim olduğumu unutuyordum..." sözleriyle başlar Sokrates'in Müdafası (Eflatun, 1999: 5).

Tarihte demokrasinin ideale en yakın uygulandığı iddia edilen dönemin Atina'sında dinsizlik ve sapkınlıkla yargılanan Sokrates'in hazin sonu seçkinlerin tahakkümünden azade bir toplumun adalet ve yönetim zafiyetine mi işaret eder? Yoksa her ne kadar sayıca temsil kabiliyeti yüksek gönüllü yargıç-yurttaş uygulaması mevcutsa da, bu yargılamada ve siyasal hayatta genel eğilimi belirleyen bir seçkin güruhunun varlığından bahsedilebilir miydi? Bu soruların cevapları seçkinler kuramına ve demokrasi algısına açılan farklı kapılara giden yolları aydınlatabilir.

Sokrates'in toplumunun bu yönü yeryüzünde kurulmuş olan devletlerin en büyüğü sayılan Roma'nın hukukunda evrensel olarak tanımlanan yurttaşlığın filiyatta aristokratik ve oligarşik özellikler göstermesini akla getirmektedir. Kamu yaşamına ancak zenginleşip sınıf değiştirerek katılabilen yurttaş, aksi halde kendisini seçkinlerin alanından soyutlanmış asker yurttaş olarak görebilmekteydi (Schaneppe, 2005: 53-54).

Yine tarihi seyir düzleminde yol olarak demokrasi ve seçkinler ilişkisine bakıldığında 2002 Kasım ayında Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinde yaşananlar yakın bir zamandan mühim bir misali gözler önüne sermektedir. Bu vakıya öyle çarpıcıdır ki oğul Bush'un rakibi Al Gore karşısındaki sıkıntılı durumunun ancak A.B.D. Yüksek Mahkemesi tarafından Florida Eyaleti'ndeki oyların sayımının engellenmesiyle aşılabildiği iddialarını doğurmuştur. Seçkinlerin belirlediği başkan, demokrasinin katli pahasına ilk kez işletilen oyları sayma yasağı ile iktidar koltuğuna oturtulurken, gezegenimizin diğer ülkelerinde bu duruma emsal dahi olmayacak uygulamaları dillerine dolayan Avrupa'nın mühim basın organları bu konuda ortaya belirgin ve ısrarlı bir tavır koyamamışlardır (Canfora, 2003: 27). 2002 Yılı Amerika'sı için verilen bu misal akla C. Wright Mills'ın "İktidar Seçkinleri"nde anlattıklarını getirirken, verdiğimiz misalin pratik boyutu bu anlatının dahi sınırlarını zorlamaktadır. Mills'in düşüncelerine göre Amerikan toplumundaki seçkinlerin güç ve iktidarını idrak edebilmek için yaşananların tarihi seyrine ya da yetki sahiplerinin ifadelerine bakmak yeteli olmayacaktır. Bütün dengelerin arka planında geniş anlamıyla bürokrasi (ya da devlet hiyerarşisi), askeri hiyerarşi ve büyük şirketlerden oluşan üç ayaklı bir güç odağı mevcuttur (1974: 10-11).

Amerika'da ya da başka ülkelerde seçkinlerin iktidarı pahasına işlenen demokrasi cinayetleri ve bu bağlamda medyanın esareti toplumdaki dengeleri muhakkak ki güçsüz gruplar aleyhine değiştirmektedir. Aşılmaz görünen bu sarmal bahse konu güçsüz grupların her seferinde daha fazla dışlandıklarını ve siyasal alana daha fazla ilgisizleştirildiklerini düşündürmektedir.

Toplumdaki güç ilişkilerinin çoğulculuk, iktidar seçkinleri ve Marxist yaklaşım çerçevesi içinde ele alınabileceğini (Bahar, 253: 2005) düşündüğümüzde bunlardan iktidar seçkinleri ile alakalı olanını açıklarken Pareto'ya değinmemek mümkün

değildir. Her ne kadar “iktidar seçkinleri” kavramı 1956’dan bu yana Mills ile özdeşleşmiş olsa da Pareto’nun temel siyaset kuramı da yine seçkinler üzerinedir ve “Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü” adıyla bilinir. Kuramın özü toplumsal değişimi ve tarihsel gelişimi tortuların değişmezliği temelinde seçkinler üzerinden okumaktır. Eğer ki tortular değişime uğramaz ise tarih döngüsel olarak gelişecektir. Tortular kısmında bahsettiğimiz ilk iki tortu yenilikçilik ve muhafazakârlık davranışlarıyla, sıralı olarak toplumsal formlar üzerinde etki yaratacaktır. Toplumsal denge kimi zaman birinci tortunun ağırlıklı olduğu noktada kimi zaman ikincinin lehine değişecektir. Seçkinlerin dolaşımıyla ilgili Pareto’nun kendi cümleleri ise şöyledir:

Kısa aralıklar dışında insanlar her zaman bir seçkin azınlık tarafından yönetilmişlerdir. Seçkin (*elite*) kelimesini (*İt. aristocrazia*) en güçlü, en enerjik, kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında, etimolojik bağlam içinde kullandım. Oysa önemli doğal bir yasa nedeniyle seçkinler sürekli bu halleriyle devam edemez, tükenirler. Bu yüzden insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğersinin alçalması gibi... Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka biçimde gözükebilir (Pareto, 2010: 35).

Seçkinlerle ilgili görüşleri okurken onlarda manevi, ahlaki, derin anlamlar aramamak gereklidir. Seçkini hayat mücadelesinde iyi not alan veya toplumsal hayat piyangosundan iyi bir numara seçen biri olarak değerlendirmek en doğrusudur. Bu anlayış doğrultusunda Pareto’da toplumsal seçkinlerin tamamı ve yönetici seçkinler olmak üzere iki seçkin tanımı mevcuttur. Pareto’nun esas üzerinde durduğu kesim dar anlamda yönetici seçkinlerdir. Bunlar sosyal ve siyasal alanda yöneticilik vasfını üzerinde taşıyan kimselerdir. Toplumlar ise seçkinlerin tabiatlarına göre şekillenirler. Seçkinler gücü elinde tutan kimseler olduğundan kitle iletişim araçlarına da hükmederler. Böylece az sayıda seçkin çoğunluğu itaat etmeye ikna eder ve belli konularda yanılmayı başarabilir. Netice itibarıyla meşru bir yönetim çoğunluğu az sayıdaki seçkine itaat etmelerinin yararına inandıran bir yönetimdir. Toplumsal hayatta meşruiyet toplumun inancından ibarettir (Aron, 2000: 364-366).

Machiavelli’nin aslanlar ile tilkiler arasında yaptığı ayrımın seçkinlere uyarlanış şekli “güç ve hile” ile ifade edilen yönetim araçlarını anlatır. Siyasal seçkinler iki gruba ayırarak olursak güç kullananları aslanlar, kurnazları da tilkiler olarak niteleyebiliriz (Vergin, 2008: 126). Aslanlar ikinci kategorideki tortular bakımından zengindirler. Aileye ve gruba sadakat, dayanışma ve yurtseverlik özellikleri ön plana çıkar. Tilkiler kurnazlıklarıyla çeşitli dolambaçlı yollara başvurarak, ekonomik ve politik kurumları denetleyerek amaçlarına ulaşırlar. Tilkiler ideoloji ve propagandayla değişik ve yeni fikirleri sürekli empoze edip gücü elde etmeye çalışırlar (Swingewood, 2010: 181).

Pareto eski seçkinlerin yerine geçmek için uğraşan ya da sadece gücünü arttırmak isteyen seçkinlerin bu amaçlarını hiçbir zaman kabul etmeyeceklerini, asıl amaçlarının

sadece bir seçkinler sınıfının tahakkümünü kurmak değil geniş halk kitlelerinin haklarını aramak olduğunu ilan edeceklerini ifade eder. Yeni siyasal seçkinler yerlerini aldığı anda ise kendi taraflarında olan geniş anlamdaki seçkinler sınıfına da kanatları altına alacaklardır. Misal olarak Fransız devriminde eski seçkinlerin düşüşü insani duyguların yükselmesi, yeni seçkinin yükselişi ise acizin kuvvetli karşısında hakkını araması olarak görünür (2010: 35-39). Ancak halk için değişen sadece gelip giden seçkinler ve onların siyasal dayanakları ya da formel görünüşleri olacaktır. Bu bağlamda seçkinlerin dolaşımı üç ana merhalede izah edilmektedir.

1. Krizin tırmanış döneminde olduğumuzu ispatlayan yükselen dini duyguların yoğunluğu
2. Eski seçkinin düşüşü
3. Yeni bir seçkinin yükselişi (Pareto, 2010: 39).

Pareto'nun dini kriz olarak bahsettiği şeyin bir bölümü iktidardaki seçkinlerin bağlı oldukları ve savundukları karşısında toplumda ön plana çıkan dini hassasiyetler ve dinleştirilen dönemseller duygular ve fikir akımlarıdır. Bunlar kimi zaman Protestanlık, yurtseverlik, milliyetçilik, kimi zaman sosyalizmdir. Aynı şekilde iktidardaki seçkinlerin de bağlı oldukları ve savundukları bir din mevcuttur. Bu dine dair veya din üzerinden yapılan birtakım uygulamalar –belki kısıtlamalar- da toplum nezdinde yeni bir dini krizin yaşanması üzerinde etkili olacaktır.

Seçkinler iktidarda oldukları süre içinde giderek güçsüzleşirler. Bu hem kendi açgözlülükleri yüzünden hem de onların karşısında sözde halkın haklarını arayan yeni seçkinlerin çabalarıyla gerçekleşir.

Seçkin iktidardan düşerken güç kullanmaya daha az eğilimli olduğu gibi milli mirası gaspetme konusunda hırsını sürdürür. Boyun eğmesi gerekli olan yerde boyun eğerek iktidarını sürdüren Roma ve İngiltere buna iyi bir misaldir. Ancak güçsüzleştiği halde imtiyazlarını korumak, belki de arttırmak için çaba sarf eden ve boyun eğmeyen Fransız seçkinleri 1789 devrimine imkân sağlamışlardır (Pareto, 2010: 61-62).

Dini krizlerin yükselişiyle ortaya çıkan ve iktidara sahip olan yeni seçkinler güç kullanmaktan çekinmeyen, cesur ve disiplinlidir. Halkın umutlarının yeşerten bir tazelik ve zindellik boy gösterirler. Birinci gruptaki tortular yeni seçkinlerin temsil ettiği tarafta sıklıkla görülür. Ancak iktidar koltuğuna oturduğu günden itibaren yeni seçkin de eski seçkinin egoizminden ve sömürsünden başka bir görüntü arz etmeyecektir. Gün geçtikçe yeni seçkin de kendinden önceki düşüşteki seçkinin yerini alacaktır.

Aslında bu dolaşım insanlık tarihini açıklamamanın bir yönteminden ibarettir. Tortular ve türevler davranış tarzlarına kültürlere göre açıklamalar getirirken eski seçkinin yerini

yeni seçkine bırakıyor olması sosyal mobilitenin bir tezahüründen ibarettir. Seçkinliği kalıtıma bağlamayan Pareto toplumun alt katmanlarından yeni bir seçkin zümrenin çıkacağını, onların da yeni seçkinlerin yerini alarak toplumun diğer kesimi adına –onlar üzerinde tahakküm kurarak da olsa- kararlar alabileceğini anlatmaya çalışır.

Pareto'nun kuramını daha açık bir ifadeyle özetleyecek olursak, söylenmesi gerek şey eski seçkinin düşüşünün ve yeni seçkinin yükselişinin tarihi bir döngüsellikten ibaret olduğudur. Yeni seçkin disiplinin, cesaretin timsalidir, yeni dinin temsilcisidir. Ancak tam da bu noktada özne ve nesnel bakış açılarının birbirinde ayrılığını hatırlamak bizi yeni seçkinin konumunu düşünmeye iter. Özne bakış açısıyla yeni ideolojinin peşinden koşan ve hatta kendini bu ülkeye adanmış olan halk nesnel olarak yeni bir seçkinler güruhunun iktidarına hizmet emekten başka bir şey yapmaz. Özne fenomen dinsizliğe karşı dini, sömürüye karşı halkın devrimini işaret etse de nesnel fenomen iki seçkin arasındaki çatışmadan başka bir şey değildir. Günün sonunda Pareto'nun umutsuzluğuyla söylenebilecek bir tek söz kalır. Toplumların tarihinde ülkeler, fikirler, ideolojiler ve sistemler değişir, arka planda ise toplumu sömürmekten vazgeçmeyecek olan hayat piyagosundan şanslı numara çeken seçkinler yer değiştirir.

Pareto'nun seçkinlerin dolaşımıyla ilgili kuramına yapılan eleştiriler de olmuştur. Bunlardan bir tanesi de seçkinlerin yer değiştirmesinden bahsedilirken düşen ve yükselen seçkinin farklı sosyo-ekonomik katmanlardan gelip gelmediğinin belirtilmediği, bu sebeple de siyaset biliminde seçkin devşirimi (*elite recruitment*) denilen olgunun gerçekleşip gerçekleşmediğinin anlaşılamadığı şeklindedir. Bu da kuramın eksikliklerinden biri olarak ifade edilir (Turhan, 2000: 51). Eleştirinin kendi mantığı içinde tutarlı dayanakları olduğu aşikar. Ancak bu konuda Pareto'nun siyaset biliminde seçkin devşirimi olarak anılan kavramın içeriğini doldurmak gibi bir niyetinin olduğunu, ya da kuramını oluştururken tam olarak bu kavramdan faydalandığını iddia etmek mümkün müdür? Görünen o ki Pareto, Machiavelli'nin de yaptığı gibi aslanlar ve tilkiler olarak sembolize ettiği seçkinlerin ağırlıklı olarak zekâ, güç ve şans çerçevesinde nitelediği özelliklerinin yerine sosyo-ekonomik niteliği dayatan bir kati bir ilave getirmekten geri durmakta ve katmanlar arası geçişin ucunu açık bırakmaktadır. Yeni seçkin daha akıllı, daha güçlü ya da daha zeki ve tabii ki bunların yanında daha şanslı olmalıdır. Kimilerine göre bu durum olumsuz bir eleştiri kaynağı iken kimileri de bunu kuramın güçlü yanlarından biri olarak değerlendirebilecektir. Buradaki asıl mesele katmanlar arası geçişin mi yoksa seçkinlerin yer değiştirdiği bir ortamda sosyal değişimin ve toplumsal yapının mı esas alındığıdır.

Diğer yandan başka bir bakış açısına göre de bu kuram, toplumsal yapı ve değişimden ziyade zamanla zayıflayan seçkin tabakanın alt katmanlardan yeni fertleri dönüştürüp seçkin sınıfına katmasıyla süren döngüsel bir hareketi anlatır (Arslan, 2007: 8).

Böylece seçkin tabaka dinamizmini ve gücünü korumayı sağlayarak çeşitli inançları, ideolojileri ve fikirleri kullanarak sömürüyü sürdürecektir.

Buraya kadar anlatılanlar ışında Pareto'nun demokrasi sayesinde bir toplumun siyasal hayatında -seçkin azınlığın yerine- çoğunluğun iradesinin reel olarak tecelli edeceğine inancının olmadığını görmek mümkündür. Pareto'nun çalışmalarında seçkinlerin dolaşımıyla ilgili döngünün değişmeyeceği, diğer yönetim metotları ve ideolojilerin sadece bu döngüye hizmet edeceği konusunda yargıları varken geleceğe ilişkin de hiçbir umut belirtisi mevcut değildir.

Pareto gibi aynı dönem İtalya'sında toplumsal ve siyasal hayatla ilgili görüş bildirmiş kuramcılar Gaetano Mosca ve Roberto Michels de seçkinler üzerine fikirlerini açıklarken demokrasiyle kavgalı olmuşlar, demokrasinin imkanına ilişkin inançsızlıklarını yeri geldikçe dile getirmişlerdir. Onların başlıca iddialarına göre siyaset kurumu örgütlenme temelinde işlev görür ve bütün örgütlenmeler er ya da geç azınlık olan seçkinlerin hâkimiyetine geçer. Toplumların tarihi farklı politik yapıların tezahürü ile ilgili görünse de aslında seçkinlerin arka arkaya yer değiştirmesinden başka bir şey ifade etmez (Hook, 2008: 240).

Michels'in meşhur kuramı olan "oligarşinin tunç yasası"na göre demokratik görünüm arzeden yapılarda bile organizasyonun varlığı bir oligarşinin varlığına işaret eder. Zira bütün büyük örgütlenmeler oligarşi eğilimi göstermektedir. Kitle demokrasilerinde ferdin tek başlılığının bir anlam ifade etmediğini, ferdin ancak örgütler içinde işlev görebildiğini belirtir. Oligarşi ise azınlığın yönetiminden başka bir şey değildir. Azınlığın yönetimi ise bir tunç yasası olmakla kalmayıp her zaman ve sadece azınlığın çıkarlarının ön plana alındığı bir yönetim şeklidir (Slattery, 2011: 65). Adı ve şekli ne olursa olsun her örgütte aristokratik eğilimler mevcuttur (Vergin, 2008: 127). Uzunca bir süre Alman sosyalist hareketinin içinde bulunan Michels bu meşhur tezini ispatlamak adına Alman Sosyal Demokrat Partisi ile ilgili derin bir analiz de ortaya koymuştur. Araştırmasına örneklem olarak sol ve demokrat olduğunu iddia eden bir partiyi seçmesi, tutucu ve demokrasi karşıtı olduğu ileri sürülen sağ partilerin araştırma konusuna en başta ters düşmesi ile alakalıdır (Lipset, 2008: 14).

Örgütsüz çoğunluğun örgütlü azınlığın idaresi altında olacağını düşünen Michels'in Pareto'yla benzeşen tarafları olduğu gibi Pareto'dan farklı tarafları da vardır. Pareto'da yükselen ve düşen seçkinin analizi ferdi boyutta ele alınırken ve toplumsal değişim seçkinlerin dolaşımı üzerinden açıklanırken, Michels bunu örgüt temelinde ele alır. Organize olmuş bir topluluğun merkeze koyan Michels'in çalışmalarındaki ana gaye toplumsal hayatta eşitlik ve özgürlük konularına açıklık getirerek demokrasinin uygulanmadaki imkansızlığıyla alakalı tespiti yapabilmektir (http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=1).

Siyaset seçkinlerini Pareto gibi daha çok ferdi niteliklere göre analiz eden dönemin diğer

kuramcı ise Mosca'dır. Mosca'nın çalışmalarının bir bölümünde gerek değinilerek, gerekse ima edilerek üzerinde durulan seçkinler kuramı, sonrasında Pareto tarafından özel olarak üzerinde çalışılan ve geniş şekilde izah edilen bir konu olması sebebiyle kuramın kurucuları olarak literatürde ikisinin adı geçmektedir. Her iki kuramcı da Marxist düşüncedeki sınıfsız toplum yapısının olabirliğine karşı çıkararak yönetilen ve yöneten ayrımın gelecekte de varlığını sürdüreceği ana temasıyla fikirlerini sunmuşlardır. Onlar devrimlerin sadece bir seçkinin gitmesine ve yerine başka seçkinin gelmesine hizmet edeceğini öne sürerler (Slattery, 2011: 88).

Mosca'nın ilk eseri "*Teorica dei Governi e Governo Parlamentare*" (1884) yaşadığı dönemin İtalya devlet politikasına karşı antiparlamenter bir karşı duruşu temsil etmektedir. Bu çalışması ile hakiki özgürlük ile demokrasi miti arasındaki farkı formüle etmeye başlamıştır. İkinci ve en önemli eseri olan "Yönetici Sınıf" 1896 da yayınlanmıştır, 1922'de ise genişletilmiş ikinci baskısı çıkmıştır. Örgütlenmiş olan azınlığın çoğunluk üzerinde her zaman güç sahibi olduğunu ettiği temel kuramını bu kitapta sunmuştur. Kurama göre yönetici azınlık çoğunluğun genel ideallerine uygun bir politik formül geliştirerek gücü elinde tutar. Bu politik formül "*demokrasi mit*"idir. Mosca demokrasiye yaptığı atfın ardından çalışmasını iktidarın paylaşımı ve sosyal denge üzerinden sürdürür. O'na göre iktidar sözkonusu olduğunda iki grup çatışacaktır. Bunlardan birincisi gücü elinde tutmak isteyen ve meşruiyetini soyluluklarına başlayan yönetici seçkinlerdir. İkincisi ise güncel politik süreci kontrol eden, çoğunluğu da arkasına almış olan yeni liderlerdir. Bu çatışma seçkinlerin dolaşımı diye ifade edilen kavramın tezahüründen başka bir şey değildir (<http://www.enotes.com/gaetano-mosca-criticism/mosca-gaetano>).

Mosca'nın yaklaşımını biraz daha irdeleyecek olursak O'nu "Siyaset Biliminin Temelleri" adlı kitabında konuyu nasıl başlatıp nereye bağladığını daha açık şekilde görebiliriz. Mosca politik yönetici sınıf kuramını açıklarken söze hükümet biçimlerinin iki geleneksel sınıflamasını anlatarak başlar. Bunlardan biri Aristo'nun ileri sürdüğü egemen güçlerin tek bir kişinin, sınırlı bir sınıfın ya da vatandaşların tamamının elinde olduğu monarşiler, aristokrasiler ve demokrasilerdir. Diğer ise Montesquieu'nun ileri sürdüğü hiçbir imtiyaz, sınıf, kanun ve teamüle bağlı olmayan tek bir hükümdarın mutlak hâkimiyetinde olan zorbalık rejimleridir. Bunların her ikisi de belli dönemlerde ve coğrafyalarda uygulanmış, sınırlı, kusurlu ve modern zamanlarla uyumlayan sistemlerdir. Bir memurlar idareci sınıfın yardımı olmadan tek bir kralın milyonlarca insanı yönetmesi mümkün olmayacağı gibi örgütlü bir azınlık olmadan demokrasinin de işleminin imkansız olduğunu düşünür (Mosca, 2005: 244-245). Bu sebeple kendisinin yeni metot olarak sunduğu ancak daha önce de Machiavelli, Rousseau, Guicciardini ve Saint Simon'un yazılarında bahsettiği bir yöntemden bahseder.

Yeni yöntemin ilk sonuçlarından biri 1884'ten başlayarak "politik formül" diye adlandırılan nesnel kavramın doğuşu oldu. Bu nesnel kavramdan alt bir kültür düzeyine erişmiş ülkelerde dahi, idaeici sınıfın o ülkede belli bir kavim tarafından genel olarak kabul edilen bir inanç ya da bir duygu üzerine kurularak haklı göstermesi anlaşılır. Bu duygular yerine göre kavmin ya da Tanrı'nın varlığı kabul edilen iradesi, ayrı bir millet ya da seçkin kavim olma bilinci, bir hanedana olan geleneksel bağlılık ya da gerçekten veya görünürde olağanüstü kimseye beslenen güven olabilir.

Doğal olarak her politik formülün o kavmin entelektüel ve moral yetişkinlik derecesiyle ve benimsediği çağla ahenk içinde olması gereklidir. Dolayısıyla bu formülü belirli bir zamanda konu edinen kavmin dünya anlayışına uygun olması ve bu kavme mensup bütün bireyler arasında manevi bir bağ meydana getirmesi gereklidir.

Bu durumda bir politik formül herhangi bir nedenle eskir ve dayandığı ilkelere olan inanç gevşerse bu, politik idareci sınıfta ciddi değişikliklerin çok yakın olduğuna işarettir (Mosca, 2005: 246).

Kendi sözlerinden de anlaşılacağı üzere Mosca'nın fikirleri Pareto'nunki ile ciddi anlamda benzerlik gösterir. Pareto'da bahsedilen din kavramı Mosca'da politik formül içinde kendini göstermektedir. Her ikisinde de nesnel durum mevcut yönetici seçkin sınıfın varlığını koruma veya yeni bir seçkin sınıfın iktidarı ele geçirme çabasından ibarettir.

Mosca'nın Pareto ve Michels ile hemen hemen aynı çizgideki demokrasi anlayışı liberal devletin işleyiş şekliyle alakalı tartışmasında " ... liberal kurumların karşılaştıkları en büyük tehlike oy hakkının nüfusun en kültürsüz tabakaları tarafından kullanılmasına verdiği sonuçlarda gizlidir" (Mosca, 2005: 250-251) şeklinde keskin bir cümle ile karşımıza çıkmaktadır. Pareto'da görülen uygulanan demokrasi ile ideal demokrasi ayrımı Michels'te açıktan demokrasi yanlılığı olarak fark edilirken Mosca'da durum çok daha farklıdır. Mosca önceleri demokrasi karşıtı iken faşizm tecrübesinden sonra demokrasi tarafında fikir değiştirenlerdendir (Delican, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/13423>)

Mosca, kuramını tamamlarken en ideal politik rejim tanımlamasını da açıkça yaparak bir adım daha ileri gitmiştir. O'na göre in iyi politik rejim karma düzendir. Bu sistem içinde ne otokratik, ne de liberal bir yönetim görülür. Burada aristokratik eğimin yavaş şekilde toplumun bütün katmanlarını kendi bünyesine katıp içselleştirerek yenilenen bir seçkinler sınıfının varlığı söz konusudur. Ayrıca toplumsal dengenin tam olarak sağlanabilmesi için dini iktidarla siyasi iktidarın ayrıştığı, ekonomik yönetimin tamamen politik liderlerin elinde bulunduğu, politik seçkinliğe çıkan yolun ise kültüre ve teknik alt yapıya dayandığı bir yol izlenmesi gerektiğini de belirterek çalışmasını tamamlar (Mosca, 2005: 253-254).

Bu bağlamda, Pareto'da görülen seçkinlerin dolaşımıyla sömürünün devam edeceğine dair umutsuzluk, Mosca'da doğrudan bir seçkin hakimiyetli politik rejim önerisiyle fark yaratmaktadır. Bunun yanında Pareto'da sıklıkla dillendirilen denge arayışı Mosca'da da göze çarpmaktadır. Pareto'da bahsedilen duyguların etkisiyle mantıklı olmayan davranışlar gösteren halkın seçkinler tarafından yönlendirilmesi neticesi demokrasiye olan inanç kaybı Mosca'da kültürsüz tabakaların oy kullanma özgürlüğüyle başlayan süreçte dile getirilmektedir.

Aslında seçkinler kuramının uzantısında görüşleri olan bir başka düşündür de Schumpeter'dır denebilir, demokrasilerin işleyişinde halkın katkısının siyasal seçkinlerin katkısıyla kıyaslanmayacak seviyelerde olduğunu iddia eder. Ancak Vergin'e göre Schumpeter'ın görüşleri özgür rekabet ortamına vurgu yapan çoğulcu ve özgürlükçü toplum düzeninden yana olan rekabetçi seçkincilik kapsamına girdiğinden O'nun seçkinciliği demokrasiyi öteleyen bir bakış açısına sahip değildir (2008: 134).

Netice Yerine

Anthony Giddens, "İktidar kullanımına sık sık mücadele eşlik eder; bunun nedeni ikisi arasında mantıksal bir ilişki olması değil, iktidarın uygulandığı koşullarda aktörlerin çıkarlarının çakışmamasıdır" (2001: 223) derken doğrudan Pareto'ya bir gönderme yapmıyordu belki. Öyle ki birbirleriyle mücadele eden seçkinlerin farklı mecralardaki çıkarları esas iken ferdin devletle olan çıkar çatışması ya da sınıfsal çıkar çatışmaları sırada beklemektedir. Giddens'in işaret ettiği noktayı bizler Pareto'nun kuramında seçkinler arasındaki bitip tükenmez iktidar mücadelesinde görürüz.

Öte yandan Weber'in rasyonel hareket eden ideal tipinden de eser yoktur Pareto'nun fert ve toplum anlayışında. Mantıklı olmayan davranış rasyonel insanın hesaplı hareketlerine galebe çalmıştır. Duygular tortuların arkasında itici ve yaratıcı bir güç olarak belirirken, mantıklı olmayan davranışa türevlerle rasyonel ve/veya meşru kılıflar bulunmaktadır. Türevler, nesnel plandan öznel alana kaçışın ve tabi ki gerçeklikten ötelere doğru yolculuğun dayanılmaz hafifliğini yaşatacak, insan aklının üzerinde naif bir yelpaze misali serinlemeler sağlayacaktır.

Pareto'nun sosyolojisinde çatışmacı bir bakış açısı ile denge arayışı rahatlıkla hissedilebilir. Birincil ve ikincil tortuların karşılıklı olarak toplumsal hayatta etki sahibi olmaları ile eski ve yeni seçkinin bitip tükenmez mücadelesi bize bunu gösterir. Her çatışma bir değişime, her değişim yeni bir dengeye gebedir. Kuramda görülen denge arayışı ise Parsons'ın sistem kuramındaki durumu anımsatırken, çatışmacı yanı ise bize Dahrendorf'un düşüncelerini çağırıştırır.

Çatışmacılık açısından Pareto, Dahrendorf'un konuya yaklaştığı gibi yaklaşmaz.

İktidardaki seçkinlerin düşüşünde grup çatışmalarının rolünden ziyade Pareto'nun kuramında odak noktası bir seçkin grubun düşmesi ve yerini başka bir seçkin grubun almasıyla sınırlıdır (Lopreato, 1971: 33). Bu değişim sürecinde halkın sömürülen konumu değişmemektedir.

Marx'ın sınıfsız toplum hayali Pareto'da zerre ehemmiyet kesbetmez. Zira -kendisi açıkça dile getirmese de- anlaşılmaktadır ki halk onun gözünde güdülen bir koyun sürüsünden ibarettir. İşte tam da bu nokta da çobanlık vazifesini seçkinlere verir. Toplumsal değişim eski ve yeni seçkinin iktidar mücadelesinin bir tezahürüdür. Gelen ve giden seçkin daima halkın servetini sömürür. Bu sömürünün devam edeceği fikri onun çalışmalarında umutsuzlukla ifade edilse de sözlerinde seçkinlerin olmadığı bir toplum hayaline de rastlanmaz.

Ve tabii ki demokrasi de O'nun toplumsal değişime bakış açısı sayesinde kendine düşen nasibi alır. Seçkinlerin dolaşımı ile tecelli eden sosyal değişimde halk, yönlendirilen ve hatta kandırılan bir grubu temsil eder. Pareto'ya göre aslanan seçkin bir grubun varlığı ise demokrasinin işleyişi kulağa hoş gelen bir retorikten başka ne olabilirdi?

Ancak tıpkı Mosca gibi Pareto da seçkinler kuramına belki de en ciddi eleştiriyi demokrasiye olan inançsızlığı ve seçkinlerin iktidarının determinist izahı yönünden almıştır. Kaldı ki seçkin kesimin ya da yönetici kesimin kimlerden ve nasıl oluştuğu konusunda sarıh bir tarifin yapılmadığı düşünülmektedir. Yine Mosca ile birlikte olmak üzere Faşizmin öncülüğüyle itham edilmiş olan Pareto'nun fikirlerinin ideolojik yönüyle bilimsel yönünü ayırmanın pek kolay olmadığı şeklinde karşıt görüşler de mevcuttur (Kapan, 2009: 129-130).

Demokrasi, sosyalizm, hümanizm, Protestanlık ve daha niceleri... Pareto'ya göre bunların hepsi sadece ve sadece yeni seçkinin gelişi için tırmanması gereken dini krizin nesnelere. Günün sonunda şu veya bu şekilde; fikirlerle, ideolojilerle, sistemlerle ve dinlerle birlikte eski ve yeni seçkinler yer değiştirir, halk için sömürü ise sonsuza dek sürer gider.

Kaynakça

- Arslan, A. (2007). Elit Sosyolojisi. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aydın, M. (2010). Bilgi Sosyolojisi. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aron, R. (2000). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bahar, H.İ. (2005). Sosyoloji. Ankara: Usak Yayınları.
- Canfora, L. (2003). Demokratik Retoriğin Eleştirisi. çev. Durdu Kundakçı. Ankara: Dost Yayınevi.
- Eflatun (1999). Sokrates'in Müdafaası, çev. Niyazi Berkes. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Giddens, A. (2001). Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnanç, H. (2005). Faşizmin ve Sosyalizmin Sosyopolitik Kökenleri: Marx Pareto Mukayesesi. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kapan, M. (2009). Politika Bilimine Giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lopreato, J. (1971). Wilfredo Pareto. New York: Thomas Y. Crowell Co.
- Mosca, G. (2005). Siyaset Biliminin Temelleri. çev. Hasan İlhan. Ankara: Alter Yayınevi.
- Mills, C. W. (1974). İktidar Seçkinleri. çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pareto, V. (1966). Sociological Writings. London: Pall Mall Press Ltd.
- Pareto, V. (2010). Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kavramsal Bir Sosyoloji Uygulaması. çev. Merve Z. Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Parsons, T. (1949). The Structure of Social Action. Glencoe Illinois: McGraw- Hill Book Company Inc.
- Ritzer, G. (2013). Modern Sosyoloji Kuramları. çev. Himmet Hülür. Ankara: De Ki Basım Yayınları.
- Samuels, W. J. (2012). Pareto on Policy. New Jersey: Transaction Publishers,.
- Schaneppe, D. (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki. çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi.
- Slattey, M. (2011). Sosyolojide Temel Fikirler. çev. Ümit Tatlıcan vd. İstanbul: Sentez Yayınevi.
- Swingewood, A. (2010). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Turhan, M. (2000). Siyasal Elitler. Ankara: Gündoğan Yayınevi.
- Turner, J.H. Leonard Beeghley. Charles H. Powers. (2010). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayınevi.
- Ülgener, S.F. (2006). Zihniyet ve Din. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Vergin, N. (2008). Siyasetin Sosyolojisi. İstanbul: Doğan Kitap.

- Busino, G. (2000), The Signification of Wilfredo Pareto's Sociology. *Revue Européenne Des Sciences Sociales*, Tome XXXVIII, 2000, N° 117, pp. 217-228, URL : <http://ress.revues.org/730>. (Erişim Tarihi: 05.01.2014).
- Hook, S. (2008). *The Hero in History*. New York: Cosimo Inc. , <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1943 tarihli). (erişim: 14 Mayıs 2012).
- Lipset, S.M. (2008). Robert Michels Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu. çev. Toker Dereli. <http://www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf>. (erişim tarihi: 29 Eylül 2013).
- Keskin, A. Tarih Seçkinler Mezarlığıdır: Elit Sosyolojisi. http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=292&Itemid=1. (erişim: 14 Mayıs 2012).
- <http://www.enotes.com/gaetano-mosca-criticism/mosca-gaetano>. (erişim tarihi: 12 Mayıs 2012)
- Delican, M. (2000). Elite Theories of Pareto Mosca and Michels. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. sy. 44-44. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosvalsiyaset/article/view/13423>. (erişim tarihi: 29 Eylül 2013)

HAÇLI SEFERLERİNİN MİRASI¹

Çev: H. İbrahim GÖK*

ÖZET

The Legacy of The Crusades

Tarihi bir fenomenin kültürler arası ilişkilerde siyasi bir kavramlaştırma biçimine dönüşmesinin örneklerinden biri olarak Haçlı seferlerinin ele alındığı bu makalede, fenomenin tarihi derinliği yanı sıra modern zamanlarda ve günümüzde milliyetçilik bağlamında nasıl bir diskur haline geldiği özet bir biçimde işlenmektedir. Haçlılık kavramının Batı Hıristiyan ve Doğu İslâm medeniyetleri arasındaki ilişkiler açısından tarihi arkaplamı olan bir davranış biçimini yansıttığı ve bu medeniyetin mensupları olan insanlarda hangi çağrışımlara yol açtığı sosyolojik ve psikolojik açıdan tartışılırken, aynı zamanda hem Batılı ülkelerde, hem de Doğulu ülkelerde siyasi bir amaç olarak bir ideolojik yaklaşımın malzemesine dönüştürülmesinin izleri sürülmektedir. Bir “medeniyetler çatışması”nın temel diskuru olacak biçimde, politik ve ideolojik görüşlerin tabanını oluşturması için yapılan gayretlerin gösterildiği kavramın, bu suretle kültürel diyalektiğe ve dile nüfuzunun etkileri ve yansımaları da bu çerçevede ele alınmakta, çeşitli örneklendirmeler ile kültürler arası temasta oynadığı role göndermeler yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Haçlı Seferleri; Kudüs; Kutsal Topraklar; Selahattin Eyyûbi; Hıristiyanlık; İslâm; Cihat

Haçlı Seferlerinin Batı’daki İmajı

Avrupalılar, Mukaddes Toprakların yitirilmiş olmasına karşın Haçlı seferlerini unutmamışlardır. O dönemin hatırası, Osmanlıların Avrupa için bir tehdit olmaktan çıkmasından sonra da Avrupa tarihinde yer almaya devam etmiştir. Çoğu Avrupalının Müslümanlara ve Müslüman dünyasına ilişkin algısı Haçlı döneminin tecrübesinden kaynaklanır ve bundan hareketle Avrupa’da efsaneler ve idealler üretilmiştir.

Napolyon’un 1798’deki Mısır seferi, Avrupa’daki oryantalizmin ve Haçlı Seferlerine yönelik bilimsel merakın gelişiminde kilit bir dönem olarak kabul edilebilir. Sonraları Haçlı Seferlerine yönelik akademik çalışmalar daha ciddi olarak başladı ve Fransa’da saygıdeğer Academie des Inscriptions et Belles Lettres tarafından on altı ciltlik

1 Makalenin İngilizce aslı, Edinburg Üniversitesi İslâm ve Orta Doğu tarihi profesörü Carole Hillenbrand tarafından kaleme alınmış olup, “The Legacy of The Crusades” başlığı ile Crusades (Ed. Thomas F. Madden, New York 2012, Metro Books) kitabı içinde, 200-211. sayfalar arasında bulunmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü: e-mail: higok@yahoo.com

Recuil des Historiens des Croisades (1841-1906) külliyyatı yayımlandı. Bu külliyyat on dokuzuncu yüzyıldaki bilimsel faaliyetin bir anıtıdır. On dokuzuncu yüzyılın bilim insanları, Haçlı seferlerini akıl dışı bir taassup olarak eleştiren aydınlanma döneminin Voltaire, Gibbon ve Hume gibi önemli isimlerinden farklı olarak daha olumlu bir tavra sahip olmuşlardır.

Bununla birlikte hayal gücüyle uydurulan hikâyeler, insanların Haçlı seferlerine yönelik algısını şekillendirmede tarih yazımından çok daha etkili olmuştur. Mesela Torquato Tasso'nun birinci Haçlı seferine ait epik şiiri *Gerusalemme Liberata* (1581), on dokuzuncu asrın yaratıcı sanatçıları için özel ve zengin bir kaynak oluşturmuştu. Haçlı seferlerinin romantik cazibesi birçok romancının, oyun yazarının, şairin, müzisyenin ve sanatçının potansiyel bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Bunlar, Haçlıları yabancı Müslüman düşmanla çarpışan Ortaçağ Avrupa kahramanlığının en iyi dönemi olarak tasvir etmişlerdir. Haçlı seferleri, yedinci yüzyılda başlayan Hıristiyanlıkla İslâmîyet arasındaki destansı mücadeleyi özetlemenin ve aslında güçlendirmenin bir yolu olarak görülmüştür.

İngiltere Başbakanı ve bir roman yazarı olan Benjamin Disraeli (1804-1881), 1831 yılında Haçlı krallarının türbelerini ziyaret etmişti ve Yakın Doğu onun bir kaç romanının dekorunu oluşturmuştur. David Roberts, Edward Lear ve Jean-Leon Gerome gibi sanatçılar Kutsal Toprakların tablolarını yaparken, diğer ressamalar Haçlıları konu alan tasvirler çizmişlerdir. Diğerleri arasında Rossini ve Verdi, Haçlı dekorları içinde yer alan operalara imza attılar. Lamartine ve Nerval gibi şairler, Doğu'yu anımsatan şiirler yazdılar. William Wordsworth Haçlı seferleri hakkında dört tane şiir [*sonet*] kaleme almıştır.

Bu bağlamda Sör Walter Scott (1771-1832) özel bir ilgiyi hak etmektedir. 1818'de basılan *Essay on Chivalry* adlı kitabında Haçlı seferlerini eleştirmesine rağmen, onun bu seferlere yaklaşımı genellikle romantiktir. Arka planını Haçlıların oluşturduğu meşhur dört romanından *The Talisman* (1825) özellikle en şöhretlisiydi. Scott'un, bir Ortaçağ fantezisi ve efsanevi bir kahramanlık karışımıyla idealize ettiği Selahattin Eyyûbi tasviri, Ortaçağ dönemine ilgi gösteren bir edebiyat geleneğinin doğmasına yol açmıştır. Scott, Avrupa merkezli bir bakış sahibi olmakla birlikte, "Hıristiyan ve İngiliz kral" olan ancak "tam bir Doğu'lu (hükümdar) acımasızlığı" gösteren Arslan Yürekli Richard ile "bir Avrupalı hükümdar basireti ve siyaseti sergileyen" Selahattin'i mukayese etmektedir.

Scott bir yana, muhtemelen Viktorya döneminde toplum zihninde oluşan imajı en çok tablolar etkilemiştir. Tabloların bazıları doğrudan, bazıları da galiba sadece bilinçaltından olmak üzere çeşitli şekillerde etkili olmuştur. Bunlar, Haçlı seferlerini bir tarihsel fenomenden daha fazlası olarak görmüşlerdi. Bu eserler, haçın kâfirlere götürülmesi; uzak topraklar üzerindeki emperyalist iddia; yabancı iklimin cazibesi;

romantizm ve Ortaçağ'ın esrarlı havası gibi konuları içeren ulusal mirasın övüncünü konu edinirler. Bütün bu temalar, on dokuzuncu yüzyıl İngiliz toplumunda yankı bulmuştur ve bunların akisleri günümüze kadar ulaşmıştır. Tablolar, Viktorya İngilteresi'nde ve başka yerlerde, Haçlı seferlerine ait bilimsel rivayetlerden daha fazla geniş halk kitlelerine ulaşmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda dünya Müslümanlarının en çok tanınan hükümdarı Kraliçe Viktorya idi. İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer Avrupalı devletlerin gayri-Hıristiyan bölgelerdeki emperyalist yayılmacılığı, kaçınılmaz olarak Hıristiyan misyonerlerin *Conquests of the Cross* [*Haçın Fütuhâtı*] başlığını taşıyan bir dizi popüler İngilizce kitaplar yazmaya girişmelerini beraberinde getirdi. Avrupa'daki milliyetçilik de ayrıca Fransa'da IX. Lui, İngiltere'de Arslan Yürekli Richard ve Almanya'da Frederik Barbarossa gibi Haçlı kahramanlarını öne çıkarmıştır. Daha 1830 yılında kurulmuş olan Belçika, Bouillon'lu Godfrey'in hatırasını gururla anmıştır.

Haçlı seferine katılmış bir soydan gelme, iftihar vesilesi idi ve bu durum İngiltere'de, Fransa'da ve daha başka yerlerde hanedan armaları ve nişanlar üzerinde yansıtıldı. On dokuzuncu yüzyılda Tapınak Şövalyelerinin [*The Knights Templar*] canlandırılmasına yönelik teşebbüslerde bulunuldu. Ancak St. John Örgütü'nü [*The Knights Hospitalier*] eskiden olduğu gibi askeri rolüne döndürme ve Kutsal Toprakların Müslüman Osmanlılardan kurtarılmasına yönelik yardım çağrısı çok az bir etkiye sahip olmuştu. Örgüt, onun yerine başarılı bir şekilde aslı görevi olan hasta ve yardıma muhtaç kimselerin bakımıyla ilgilendi.

Haçlılara ait imgeler, tarihsel gerçekliği zayıf olsa bile, çağdaş siyasi gelişmeler sırasında da kullanılmıştır. Bu yüzden Kırım Savaşı (1854-1856), Fransa ve İngiltere'nin Hıristiyan Rusya'ya karşı hasta Osmanlı İmparatorluğu'nun safında savaşmasına rağmen, Kutsal Mekânların muhafazası için bir tür Haçlı seferi olarak görülmüştür.

Alman Kayzer'i II. Wilhelm (1888-1918), 1898 yılında Yakın Doğu'ya bir seyahat düzenledi ve Kudüs'te o sıralarda Almanlarca oluşturulmuş olan bir Tapınak topluluğunu müşahade etti. Şam'da, son derece iyi ayarlanmış bir davranışta bulunarak Selahattin Eyyûbi'nin türbesine gümüş bir çelenk yerleştirdi. Çelenk, bir kısmı *Kur'an*'dan alınan, Selahattin Eyyûbi'nin adının da yazılı olduğu Arapça ibarelerle süslenerek tezyin edilmişti. Bu çelenk, Birinci Dünya Savaşı sırasında T. E. Lawrence, (Arabistanlı Lawrens) tarafından ganimet olarak alınmıştır ve halen Londra'da bulunmaktadır.

Haçlı seferi imgesi ayrıca İspanya'daki iç savaş sırasında her iki taraf ve İkinci Dünya Savaşı sırasında da General Dwight D. Eisenhower tarafından kullanılmıştır. 6 Haziran 1944 günü, Birleşik Devletlerin Avrupa'ya çıkarma yaptıkları Haçlı Operasyonu'nun başlangıcında, General Eisenhower şu duyuruyu yapıyordu:

“Birleşik Devletlerin Sefer Kuvvetlerindeki askerler, denizciler ve havacılar! Sizler, büyük bir Haçlı seferine çıkmak üzeresiniz!” On dokuzuncu yüzyılda Haçlı seferinin [*crusade*] metaforik kullanımı, iyi bir gerekçe aramak anlamında Thomas Jefferson’un “cahilliğe karşı mücadele [*crusade*]” deyimini yaygınlık kazanmıştır. Eisenhower ise terimin şu şekilde kullanılmasını savunuyordu: “Ancak eksenin kırılmasıyla adam gibi bir dünya mümkündü; savaş benim için genellikle yanlış kullanılan kelimenin geleneksel anlamıyla bir Haçlı seferine [*crusade*] dönüştü” (D.D. Eisenhower, *Crusade in Europe*, 1948).

Birinci Dünya Savaşı: Büyük Bir Haçlı Seferi

Bazı yorumcular, Haçlı seferleriyle ilgili benzetmeleri “bütün savaşları sona erdiren bir savaş” olarak görüp, kültürler arası bir çatışma şeklinde betimleyerek Birinci Dünya Savaşı bağlamında kullandılar ve Alman militarizmini denetim altında tutmak için mücadele ettiler. Hayatlarına mal olmasına rağmen bazı ruhban sınıfı mensupları Mukaddes Mekânların özgürlüğünü savunmak ve buraları Almanya’nın Müslüman müttefiki Osmanlı imparatorluğunun kontrolünden çıkarmak amacıyla bu mücadeleyi bir Haçlı seferi olarak gördüler. Basil Bourchier adındaki bir İngiliz ruhban sınıfı mensubu şöyle yazıyordu: “Bu yalnızca kutsal bir savaş değildir. Bu şu ana kadar yapıla gelen savaşların en kutsalıdır. ... (Pagan tanrısı) Odin, [Hz.] İsa’ya karşı idi. Berlin, Beytullahim üzerindeki üstünlüğünü ispat etmenin yollarını arıyor.”

1916’da İngiliz Başbakanı David Lloyd George, şöyle bir bildiri yayınladı: “Ülkenin her bir köşesinden genç adamlar uluslar arası bir amacın sancağı altında bir araya geldiler, büyük bir Haçlı Seferi için.”

İngiliz Generali Allenby Aralık 1917’de Kudüs’ü Türklerden aldığı zaman, Punch dergisi yukarıdan bakan ve “Nihayet hayalim gerçekleşti!” diyen bir Arslan Yürekli Richard karikatürü çizerek The Last Crusade [Son Haçlı Seferi] başlığı ile yayımlandı.

Dolayısıyla Haçlı seferlerinin simge ile ifade edilmesi çok yönlüydü. Romantik sanatçılar için Haçlı seferleri, yabancı Doğu’daki bir “adil savaşta” cesur eylemler, Haçlıların duygusallıkla eve dönüşleri gibi konular açısından zengin bir esin kaynağı oluşturdu. Dönemin siyasi ve askeri şartları Haçlı seferleriyle paralellik kurarken [*analoji*], milliyetçiler Haçlı seferlerinin kahraman bireylerine sahip çıkarak onları övdüler.

Bununla birlikte Haçlı seferleri, Voltaire, Hume ve diğer on sekizinci yüzyıl aydınlarının gösterdiği gibi hep bir ilham kaynağı olmuş değildir. Bazı Hıristiyanlar suçluluk duygusuyla kınanırlar; meselâ, Sör Steven Runciman Haçlı seferlerini “trajik ve yıkıcı bir hadise” olarak tanımlamıştır. Daha yakınlarda 1999’da

Amerikalı bir çocuğun önderlik ettiği, Kudüs'ün 1099'daki zaptının 900. Yıldönümü münasebetiyle oluşturulan “*Reconciliation Walk*” [Barış Yürüyüşü] organizasyonu şu yazılı metni dağıttı: “Atalarımızın Hz. İsa adına işledikleri mezalim için derin pişmanlık duyuyoruz!”.

“Medeniyetin Hasımı” Olan İslâm

Fransız yazar François-René de Chateaubriand (1768-1848) 1806'da Kutsal Toprakları ziyaret etti ve “düşman”dan geri almaya yemin ederek Kutsal Mezar'ın papalık şövalyesi oldu. *Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem a Paris* (1811) [Paris'ten Kudüs'e ve Kudüs'ten Paris'e Seyahat] adlı kitabında, Haçlı Seferlerini İslâm ile Medeniyetin karşılaşması olarak tanımlar:

“Haçlı Seferleri, yalnızca Kutsal Mezar'ın kurtarılmasına yönelik değildi, fakat daha ziyade medeniyet düşmanı, cehaletin, zorbalığın, köleliğin taraftarı olan bir dinin mi yoksa, modern insanda bir antikite bilgesi havası uyandıran ve köleliğin temelini ortadan kaldıran bir dinin mi yeryüzünde galip geleceğini öğrenmeye yönelikti.”

Mark Twain Kutsal Topraklarda

Haçlı Seferleri, George Innes (1825-1894)'in *The March of The Crusaders* [Haçlıların Yürüyüşü] adlı eseri gibi kimi Amerikan edebiyatına ilham vermiştir, fakat bunun dışında Eski Dünya'yı yücelten her şeyden uzak durma eğiliminde olan Birleşik Devletlerde Haçlı seferlerini romantik olarak idealleştirme bir ilerleme kaydetmemiştir. Ayrıca zamanında gayri-Amerikan olduğundan epeyce eleştirilen Haçlı Seferlerinin Katoliklik'le derin bir bağı vardı ve üstelik soyluluk, feodalizm gibi fikirler ile din savaşlarına karşı yaygın bir antipati söz konusuydu.

Romancı Mark Twain, 1867'de Avrupa'yı ve Kutsal Toprakları gezdi ve seyahatini bütün hayatı boyunca en meşhur eseri olan *The Innocents Abroad* (1869) [Yabancı Ülkelerdeki Masumlar]'da anlattı. Twain, Kutsal Mezar kilisesindeki rahiplerin gösterdiği kutsal kalıntıları oldukça ironik ve çağdaş Amerikan şüpheciliği ile tasvir eder. Ne hikmetse, Kilise'deki en etkileyici “kutsal kalıntı”, Bouillon'lu Godfrey'in kılıcıdır:

“Hıristiyan ülkelerindeki hiçbir kılıç bununki kadar bir etkiye sahip değildir -Avrupa'nın tarihi salonlarındaki pas tutmuş hiçbir kılıç da ona öyle dışarıdan bakan kişinin zihninde maceranın tahayyülünü harekete geçirmeye malik değil- ne de öyle kahramanlık faaliyetlerinden bahseden

ya da öyle eski zaman savaşçılarının cesur hikâyelerini anlatabilen herhangi biri... Bu kılıç Baldwin'in kendisi, Tancred, yüce gönüllü Selahattin ve büyük Arslan Yürekli Richard hakkında konuşuyor. Sadece bu muhteşem macera kahramanlarının kullandıkları gibi kılıçlar ile bir adamı ikiye bölüp yarısını bir tarafa, öbür yarısını başka bir tarafa yollamak mümkündür.”

İslâm'ın Batı'ya Cevabı

İslâm dünyası, Batı emperyalizmi ve sömürgeciliğine karşı çeşitli şekillerde tepki vermiştir. Birçoklarınınca modern Arap rönesansının ilk sesi olarak kabul edilen Mısır'lı âlim Abdurrahman el-Cebertî (1754-1825), Napolyon'un 1798 yılındaki Mısır işgalini anlatan o döneme ait iki tane eser kaleme almıştır. el-Cebertî, Fransızlara devrimin maddiyatçı değerleri yüzünden saldırmıştı; ancak Fransızların çıkarılmasından ve Osmanlıların dönüşünden sonra Müslüman toplumunu eleştirmeye başladı ve Avrupa bilimine olan hayranlığını açıkça ifade etti.

On dokuzuncu yüzyılın Müslüman entelektüelleri genel olarak iki gruba ayrılmışlardır. Batının bilimsel ve teknolojik ilerlemelerini İslâm'a uyarlamaya çalışan Hindistanlı eğitimci ve yargıç Seyyid Ahmed Han (1817-1898) gibi modernleşme mücadelesine ve Batılı bilimsel fikirlere kucak açanlar, “modernistler” olarak anıldılar. Şimdiki Suudi Arabistan'ı oluşturan Vehhabî hareketi tarafından kısaca “gelenekçiler” diye anılan diğerleri, kendi içlerine yönelerek İslâmiyet'in başlangıcındaki saf değerlere dönüşü, dış etkenlerin ve özellikle Avrupalıların hiç bulaşmadığı, sadece *Kur'an* ve *Hadis* ilkelerine dayanan toplumun arayışı içinde oldular.

Yirminci yüzyılda, Avrupa emperyalizmi Birleşik Devletlere yol verdiği de gelenekçilerin cevabı değişmedi. Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi İslâmî tabana dayalı aşırı gruplar, yeryüzünde birleşik bir Müslüman devleti kurabilmek için yozlaşmış yöneticilere karşı mücadeleye giriştiler. Müslüman Kardeşlerin, Cumhurbaşkanı Nasır tarafından ihanetle suçlanarak idam edilen önde gelen ideologu Seyyid Kutub (1906-1966), İslâmiyet ile içlerinde Hıristiyanların, Hindûların ve Komünistlerin yer aldığı “politeistler” arasındaki eski çatışmadan bahsediyordu.

Kutub, eseri Pakistan'ın dinî kolejlerinde (*medreseler*) eğitim gören radikaller ile bilhassa Afganistan'daki Taliban arasında belirgin bir rol oynayan Hindistan'ın velut yazarı Seyyid Abdü'l-A'lâ Mevdûdî (1903-1979)'den etkilenmişti. *Cihat*, Mevdûdî'nin düşüncesindeki en önemli yeri tutan kavramdır. *İslâm'da Cihat* kitabının birçok baskısı tükenmiştir; beşinci baskısındaki kapağında *cihat* kelimesi kan-kırmızısı renkteki kılıç şeklinde bir hatla yazılmıştır. Mevdûdî'ye göre İslâm, diğerlerini dışarıda tutan tek bir ulusa ait olamaz; o İslâm'ın cihan şümullüğü üzerinde durur, çünkü “İslâm bütün yeryüzünü ister”.

Günümüzde *cihat*, aşırı kullanılan bir kelimedir; ancak algılanması halinde saldırı

ve müdahale kuvvetlerine karşı güçlü bir araç olarak işe yarayabilir. Bazılarına göre, *cihat* çağrısı Filistin örneğinde olduğu gibi özel bir siyasi hedefe odaklıdır. Öteki Müslüman baskı grupları, kavramı, Amerika'nın siyasi olduğu kadar küresel ekonomik üstünlüğüne karşı güçlü bir ahlaki duruş olarak benimserler. Nitekim yakın zamanlarda "Coca Cola'ya karşı *cihat*" ilan edilmiştir; bu durum dünyanın her yerinde Amerika Birleşik Devletlerini temsil eden bu ürüne zarar verme teşebbüsüdür. İki rakip Müslüman şirketi olan Mekke Kola ile Kible Kola, yasal olarak gelirlerinin yüzde onunu İslâm'ın öngördüğü şekilde Müslümanların yararına tahsis edeceklerini beyan etmektedirler.

Bununla birlikte söylemin tamamı münhasıran dini bir temele dayanmaz. Saddam Hüseyin'in Irak'taki mutlakiyetçi seküler yönetimi, kendi ideolojik temelini desteklemek için bir dizi derlenmiş efsane uydurdu ve "Amerikan-İsrail komplosuna" karşı büyük bir savaşın gerekliliğinden bahsetti. Açıkça dini gerekçelerinin yetersizliğine rağmen Saddam, zaman zaman Batı'ya karşı *cihat* çağrısında bulunmuştur.

Modern Müslümanlar Haçlı seferlerini yeniden keşfedip, yeniden yorumlamışlardır. Bu durum Müslüman siyasetçilere geriye dönük olarak son derece güçlü semboller kazandırmıştır. Böyle düşünenlere göre Haçlı Devletleri, Napolyon'un Mısır seferine; 1918'den sonraki manda dönemine (İngiltere ve Fransa'nın, Milletler Cemiyeti mandası altında eski Osmanlı İmparatorluğu arazisi olan Arap topraklarını işgal ettikleri dönem); ve dahası 1948'deki İsrail devletinin kuruluşuna ilham veren "ilk-koloniler"di. Arab milliyetçileri ve milliyetçi hareketler Müslüman hükümdarların on iki ve on üçüncü yüzyıllardaki Franklara karşı giriştikleri muzaffer mücadeleleri anımsatmışlardır.

Seyyid Kutub gibi "uluslar arası Haçlılık"tan bahseden simalara göre Haçlı seferleri asla bitmemiştir ve Hıristiyanlık ile İslâmiyet arasındaki mücadele halen devam etmektedir. Diğerleri ise Haçlı seferlerini Batı emperyalizminin ilk eylemi olarak yorumlarlar (Arapçada "prematür emperyalizm" olarak zikredilir) ve gerçek şu ki geleneksel Müslüman toprakları vaktiyle Avrupalılar tarafından sömürge haline getirilmiştir. Bu tür politik söylemlerin belagati, güçlü bir emperyalizm karşıtlığı, Batı karşıtlığı ve Hıristiyan karşıtlığıdır; imgelemi Haçlı döneminden gelen basmakalıp klişeleri hatırlatır. Hıristiyan Batılılar, İslâm toprağını ve en kutsal yerlerini "kirletmişlerdir". 1981'de Papa'yı öldürme teşebbüsünde bulunan Türk, Mehmed Ali Ağca, bir mektupta şunları yazıyordu: "Haçlıların başkomutanı olan Papa II. John Paul'u öldürmeye karar verdim".

Tıpkı Selahattin Eyyûbi zamanında olduğu gibi, İslâm'ın üçüncü kutsal şehri olan Kudüs'ün yeniden zapt edilmesi, hâlâ bazı Arap ve Müslüman eylemcilerin esas amacıdır. Kudüs'ün dışında kalan Filistinlilerin tamamı, Kutsal Şehir'deki Müslümanlara ait dinî mekânlara ulaşmanın arzusuyla yanıp tutuşurlar.

Bazı Müslümanlar, Kudüs Latin Krallığı ile İsrail Devleti arasında paralellik kurarlar. İlkinin Hıristiyan, ikincisinin Yahudi olması, onların gözünde Müslümanların arazisinin kâfirler tarafından ihlal edilmiş olduğu durumunu değiştirmez. Hamas (İslâmî Direniş Hareketi) ve Hizbullah (Allah'ın Partisi) gibi gruplar, Batılı "Haçlılar"ın müdahalesine ve İsrail'i desteklemelerine karşı, dinî bir bayrak altında Filistin'in özgürlüğü için savaşmak üzere kurulmuşlardır.

Müslümanların büyük çoğunluğu bu tür uç fikirleri paylaşmaz, fakat birçok Müslüman için bugün Kudüs'ün, 1099'dan hemen sonra olduğu gibi, odak haline geldiği inkâr edilemez. Kutsal Şehir o tarihte Frankların eline geçmiş ve Franklar onu Selahattin Eyyûbi'nin 1187 yılında yeniden almasına kadar işgal altında tutmuşlardı. 1099'da olduğu gibi, Kudüs'ün 1967 yılındaki 6 Gün Savaşlarında kaybedilmesi, Müslüman dünyası için korkunç bir darbe oldu. Kaybın acısı, aynı yıl Avustralyalı bir Hıristiyan yobazın Aksa Camisine yönelik kundaklama saldırısıyla daha da ağır hale geldi. Saldırı, Nurettin Zengi tarafından ısmarlanmış olan ancak 1187'de Selahattin Eyyûbi tarafından camiye yerleştirilen son derece güzel minberi tahrip etmişti.³

İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Ayetullah Humeyni, Kudüs'ün özgürlüğe kavuşması için anti-Siyonist mücadelede Müslümanlara arka çıkıyordu. 1980'lerdeki İran-İrak savaşında, İran askerlerine güzergâhlarının Irak üzerinden Kudüs'e gittiğini gösteren haritalar dağıtılmıştı. Humeyni, Ramazan ayının son Cuma gününü "Kudüs Günü" ilan etti ve 1980 yılına ait meşhur bir İran pulu "Cihan şümul Kudüs Günü"nü anarak Arapça, Farsça ve İngilizce olarak şu sözleri taşıdı: "Kudüs'ü özgürleştiririm". Kudüs Günü, günümüzde pullar aracılığıyla bütün Müslüman dünyasında önemli hale gelmiştir. Pullar aynı şekilde Kudüs'ün yeniden fethine gönderme yaparak, Kubbetü's-Sahra ya da at sırtında Selahattin Eyyûbi'yi de tasvir ederler.

Bazı Müslüman düşünürlerin Haçlı seferleriyle ilgili takıntısı, Müslümanların Selahattin'i "yeniden keşfetmeleri" gibi modern bir olgudur. İronik olsa da bu, daha çok onun Batı Avrupa'daki *ikonik* durumundan kaynaklanıyordu. Selahattin'in tarihi rolü, modern Arap ve İslâm düşünürleri tarafından Franklara karşı mücadelede anahtar bir figür olarak büyük bir istekle benimsenir. Mısır'da Nasır ve Sedat, Irak'ta Saddam Hüseyin gibi Arap siyasi liderleri "İkinci Selahattin" olmak için can atmışlardır. Selahattin'in Kürt kökenli olmasına rağmen, onun pelerini "Haçlılar"la, yani *salibiyyûn* ile (Haç taşıyanlar), daha doğrusu Batı ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ile savaşmaya hevesli birçok Arap ve Müslüman militan grup tarafından giyilmektedir. Bazılarına göre Selahattin, Arap milletinin kahramanlık ruhunu temsil eder; bazıları ise İslâmcı bir bakış açısını benimserler ve buna göre o Orta Doğu'yu İslâm sancağı altında birleştirmektedir.

3 Aksa Camisine saldırı, 1969 yılında olmuştur. Yanan minberin yerine Türk, Mısır, Ürdün ve Endonezyalı ustalar tarafından orijinaline uygun ve künde-kâr ile yenisi yapılmış ve 2007 yılında Aksa Camisi'ne konmuştur. (ç.n)

Pan-Arapçılık ve Haçlı Metaforunun Gücü

1956'daki Süveyş krizinin ardından bir yıl sonra, İngiltere, Fransa ve İsrail kuvvetlerinin Süveyş kanalını ele geçirme teşebbüsleri başarılı bir şekilde geri püskürtüldüğünde, Mısırlı tarihçi Muhammed Kemal Hüseyin şöyle diyordu: “Bugün, Arap özgürlük hareketinin liderleri tarafından gerçekleştirilen mücadele, geçmişte Eyyübilerin ve Memlûkların Haçlıları atmak için gerçekleştirdikleri mücadelelerin aynısıdır. Ve Araplar geçmişte oldukları gibi, günümüzde de muzaffer olacaklardır.”

Böyle bir açıklamada Eyyübilerin (Selahattin de dahil) Kürt, Memlûkların Türk olmaları çok az bir mesele teşkil eder. Retorik, modern Araplara bu zaferlerin kendilerine ait oldukları iddiasına imkân verir. Arap milliyetçi söyleminde, İslâm, ille de ön planda değildir; Haçlı metaforları seküler bağlama ve milliyetçi ideallere uyacak biçimde yeterince esneklik gösterir.

Saddam: “İkinci Selahattin”

Sözde cihat savaşçısı Saddam Hüseyin, ikisinin de Tikrit’li olmasından yararlanarak kendisine Selahattin Eyyûbi’yi model aldı ve hatta kendi doğum tarihini Selahattin’inkiyle uyuşturmak için değişikliğe gitti. 1987 Temmuz’unda, Selahattin’in Haçlılara karşı Hattin’de kazandığı zaferin 800. Yıldönümünde Tikrit’te “Özgürlüğün Savaşı: Selahattin’den Saddam Hüseyin’e” başlığı taşıyan bir anma konferansı düzenlenmişti. Aynı yıl bir çocuk kitabı, kapağında Saddam’ın bir resmini taşıyarak “Kahraman Selahattin” başlığı ile yayımlanmıştı. Kitabın sayfaları “İkinci Selahattin” Saddam’ın kahramanlıklarından bahsediyordu. Gerçeğin bu şekilde istismar edilmesinin ironik yanı, Saddam hakkındaki eleştirileri ortadan kaldırmamıştı: Zira Selahattin’in vatandaşı olan binlerce Kürt’e karşı katliam yaptı ve üstelik Selahattin’in tam tersine, merhametli de değildi. Hatta daha bariz biçimde, Saddam’ın askeri kahramanlığı başarısızlıkla sona erdi.

Bir Medeniyetler Çatışması mı?

Tarihçi Bernard Lewis, “medeniyetler çatışması” deyimini kullanan ilk kişidir. O bunu, 1990’da “belki akla yatkın değil ama şüphesiz eski rakibin (İslâm) bizim Yahudi-Hıristiyan mirasımıza, seküler varlığımıza ve bunların her ikisinin dünyadaki ilerlemesine karşı tarihi tepkisi” diye yazmıştı. Lewis’in fikri Samuel Huntington tarafından işlenmiştir. Huntington, görüşlerini 11 Eylül 2001’den sonra geliştirmiş olmasına karşın, Lewis’in varsayımı, Batı ile İslâm dünyası arasındaki kutuplaşmayı fark ettiğinden hala büyük bir etkiye sahiptir.

Huntington, dünya siyasetinde ülkelerin kendilerini “medeniyet” esasına göre tasnif ettikleri yeni bir dönemden bahseder. Dünya, göçler ve halklar arasındaki etkileşimin artmasıyla daha küçük bir yer haline geldikçe, insanların, mensup oldukları köklü medeniyet bilinci pekişmektedir. Dinin yeniden canlanması (o burada İslâmiyet’i

ayrı tutar) ulusal sınırların ötesinde bir kimliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bugün, kendi içine dönen öteki medeniyetler, gücünün doruğundaki Batı'yla, Amerika'nın maddi ürünleri ve yaşam tarzı üzerinde sahip olduğu küresel etkiyle karşı karşıyadırlar. Huntington, küresel fay hatlarını, krizlerin ve katliamların (Balkanlardaki gibi) parladığı noktaları tespit etmekte ve İslâm ile Batı arasındaki, eskiden “kan dökülen sınırlar” a dikkati çekmektedir. Buralardaki sorunlu karşılaşmalar ona göre daha tehlikeli hale gelecektir: “Medeniyetler arasındaki fay hatları gelecekteki savaş hatları olacaktır”.

Birçoklarına göre Huntington'un paradigması muhasımca ve basittir. Filistin'li eleştirmen Edward W. Said (1935-2003), 2001 yılında Lewis ile Huntington'u “her medeniyetin sahip olduğu dâhili dinamikleri ve çoğulluğu” göz ardı edip, “Temel Reis ile Kabasakal'ın birbirlerini acımasızca yere çarptıkları çizgi film benzeri bir dünya” hayal ettikleri gerekçesiyle eleştirmişti. Dünyadaki diğer inançlar gibi İslâmiyet de tekil değildir ve nitekim Farsça konuşan İranlı bir Şif ile Arapça konuşan bir Suudi Sünnî, haklı olarak birbirlerine Müslüman deseler de, hiçbir biçimde ortak bir amaç için bir araya gelecek değildirler. Aynı şekilde bir Endonezyalı, bir Türk ya da Balkanlı bir Müslüman da, bunlardan biriyle öyle büyük bir yakınlık hissetmez. Üstelik Hıristiyan Araplar, Huntington modelinin neresine uyarlar? Bir kere onlar kendi Araplıklarına, kendi milli devletlerine ve kendi inançlarına sadakat duymaktadırlar.

11 Eylül saldırısından bu yana dünya medyasında Üsame b. Ladin'in konuşmasına verilen önem, İslâm ile terörizmin birbiriyle bağdaşmadığını vurgulayan ve Batı'nın İslâm'ı şeytan olarak görmesini kınayan Müslüman çoğunluğa yardım etmez. Aynı şekilde Üsame'nin “küresel Haçlılar” a karşı (Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri) inatçı bir şekilde düşmanca mesajı da Batılı korkuları hafifletmeye yaramaz.

Bu “çatışma” da Batılı “taraf” ın rolü nedir? 11 Eylül'den sonra, Başkan George W. Bush şunu beyan etmişti: “Bu Haçlı seferi [*crusade*], bu terörizmle savaş, bir süre devam edecektir.” Yardımcıları hemen Başkan'ın, terimi kelimenin gerçek anlamında kullandığını inkâr ettiler; ancak buna rağmen Müslüman dünyasında bir öfkeye yol açtı. Gerek Batılı liderlerin gerekse Batı medyasının “*crusade*” kavramının tarihi temelini Latince *crux* (cross; çarmıh) kelimesinden geldiği bilincinde oldukları şüphelidir. Ancak bu temel Arapçada kaybolmamıştır ve Arapçada Haçlı seferi [*crusade*] için tek bir kelime yoktur; meselâ *harb es-salib* [haçın savaşı], *harb salibiyye* [haçlı savaşı] veya *hamle salibiyye* [haçlı saldırısı] gibi ifadeler kullanılır. Müslümanların kelimeye karşı olan hassasiyetleri hiç de şaşırtıcı değildir.

Ancak su götürmez bir şekilde, en azından bazı Müslüman propagandacılar göre, gerçekte Amerikan küreselleşmeciliği ve sekülerizmine muhalif olmak manasına

gelse de, “Hıristiyanlara” ve “Haçlılara” karşı olmak anlamındaki çatışma söylemi dini kavramlarla açıklanmaktadır. Aynı şekilde “haçlı” kavramı Müslüman dünyasında Batılı bir Avrupalı için pejoratif bir kelime olarak da kolayca kullanılabilir.

Fakat daha önemlisi, her iki taraf da propaganda savaşlarında Haçlı seferi [*crusade*] ve *cihat* kavramlarını gevşek bir ağız dalaşı haline getirirler ve laubali bir basitlikle de tarihin yardımını isterler. “Haçlı seferi”nden bahsedenler, işlerine gelmediği için Hıristiyan’ın Hıristiyan’la savaştığı Dördüncü Haçlı Seferi’ni (ve diğerlerini) unuttur; Müslümanların öteki Müslümanlara karşı Haçlılarla yaptıkları ittifaktan bahsetmezler. Ayrıca, Selahattin Eyyûbi’nin Kudüs fethinin borazanlığını yapanlar da, işlerine gelmediğinden, otuz dokuz yıl sonra onun soyundan gelenlerin aynı Kutsal Kent’i kendi elleriyle Franklara teslim ettiklerini unuturlar.

+Haçlı Seferlerini Hatırlamak

Filistinli Yazar Mahmut Derviş (d. 1941), Memory For Forgetfulness adlı kitabında 1982’deki İsrail’in Lübnan işgali hakkında oldukça dokunaklı biçimde yazar. Eser, Haçlı seferlerinin hatırasını telkin eder ve bombalanmış Beyrut ile Kutsal Toprakların Haçlılar tarafından işgal edilmesi arasında zahmetsizce gidip gelir. Arapçadaki “Frank” sözcüğü, başlıca “Batı Avrupalı” anlamı taşır, fakat daha yaygın biçimde “yabancı” anlamında kullanılmıştır. Derviş, kavramı, Arap topraklarını işgal eden yabancı istilacılar anlamında daha geniş açılımlı bir metafor olarak gördü. Lübnan ve Levant’la ilgili endişeleri yansıtan melankoliye rağmen Derviş, bölgenin geleceği hakkında iyimserdir.

“Haçlı Seferinden Dönüş”, Carl Friedrich Lessing (1808-1880)

Yaşlı ve bitkin şövalye, Töton Şövalyelerine ait sancak ve sembolleri gururla taşımaktadır. Özellikle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun, Töton Örgütü'nün kurucusu ve koruyucusu da olan Hohenstaufen Hanedanı zamanındaki Alman Haçlıların serüvenleri, Almanya'nın, 1871'deki İkinci Reich'in kurulmasıyla zirveye ulaşan birliği sağlama mücadeleleri sırasında Lessing ve diğer sanatçılara ilham vermişti.

“Kudüs -Şam Kapısı”, David Roberts (1839)

Haçlı Seferleri, Avrupa'nın 19. Yüzyıldaki Doğu tasavvuruyla, Filistinli akademisyen ve yazar Edward Said'in (1935-2003)'in “romantik bir mekân, yabancı insanlar, akıldan çıkmayan manzaralar, unutulmaz hatıralar, olağanüstü tecrübeler” sözlerinde olduğu gibi, gayet güzel bir şekilde örtüşmüştü.

“Kudüs’ün Haçlılar Tarafından Alınışı”, Emile Signol (1804-1892)

Fransızlar, akrabalarının Haçlı Seferlerine öncülük eden rollerinin çok iyi farkındaydılar. 1830’larda önde gelen Fransız aileleri, Kral’ın, kendisi gibi seçkin Haçlı atalara sahip Fransız aileleri özel muameleyle ağırladığı Versay’daki Haçlılar Salonu’nda hanedanlık armalarını yarıştırdılar.

“Napolyon Bonapart Kahire’deki Ulu Cami’de”, Henri Levy (1841-1904)

Dönemin Mısırlı âlimi Abdurrahman el-Cebertî, “Allah’ın bütün ezeli ve ebedi sıfatlarını inkâr eden ve Peygamberliği reddeden materyalist Fransızlar” diyerek Napolyon’un 1798’deki seferini eleştirmişti. Ancak öbür yandan, Napolyon’un Mısır’ın tarihi eserlerini, flora ve faunasını kapsamlı bir şekilde araştırmak üzere beraberinde getirdiği âlim ve bilim adamları ordusundan da etkilenmişti.

Selahattin Eyyûbi'nin Görkemli Bir Heykeli

İki yanında savaşçıların ve bir sûfinin eşlik ettiği heykel, Suriye'nin başkenti Şam'ın Ortaçağ'dan kalma kalesi ve Selahattin'in türbesi önünde muhteşem bir şekilde duruyor. Heykelin dibinde, sağ tarafta yerde, mağlup edilmiş kişileri temsil eden yere düşmüş iki Haçlı [Frank] askeri olduğu görülüyor. Bu iki kişi, biri elinde bir çanta dolusu fide parası tutan Kral Guy ve diğeri hayatta kalamayacağını anlayan bir adamın unutulmaz bakışını yansıtan Chatillon'lu Reynald'dır.

1988 Kûdüs Günü, Selahattin Eyyûbi ile onun Tikritli hemşerisi ve sözde "İkinci Selahattin" olan Devlet Başkanı Saddam Hüseyin figürünü taşıyan bu Irak pulu ile anıldı.

Bu Suudi Arabistan pulu, Selahattin Eyyûbi'nin 1187 yılındaki Hattin'de Haçlılara karşı kazandığı zaferin 800. Yıldönümünü hatırlatmak üzere basıldı. Her iki pul da Kutsal Şehir'in en önemli simgesi olan Kubbetü's-Sahra'yı öne çıkarıyor.

İç savaş sırasında daha çok Müslümanların kontrolünde olan eski Yugoslav cumhuriyeti Bosna-Hersek'teki Mostar'ın enkazı.

İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki tarihi düşmanlık ve şüphe, iki inanç liderlerinin karşılıklı anlayışı teşvik eden çabalarını harekete geçirdi. 6 Mayıs 2001 günü, Papa II. John Paul, Suriye Baş Müftüsü Şeyh Ahmed Kuftaro tarafından Şam'da, 8. Yüzyıldan kalma Emevi Camisi'nde misafir edildiğinde, bir camiye giren ilk papa olmuştu.

İLERİ OKUMALAR İÇİN BİBLİYOGRAFYA

- Abulafia, David. (1988). *Frederick I: A Medieval Emperor*. London: Allen Lane.
- Amıtai-Preiss, Reuven. (1995). *Mongols And Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*. Cambridge: Cup.
- Andrea, Alfred J. (2000). *Contemporary Sources Fort He Fourth Crusade*. Leiden: E.J. Brill.
- Andrea, Alfred J. (2003). *Encyclopedia Of The Crusades*. Westport: Greenwood Press.
- Angold, M. (1984). *The Byzantine Empire, 1025-1204*, London: Longman.
- Angold, Michael. (2003). *The Fourth Crusade: Event And Context*. New York: Longman.
- Anonymous. (1962). *Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolimitanorum*. (Edited By R. Hill), Edinburgh: Nelson.
- Asbridge, T.S. (2004). *The First Crusade*. London: Free Press.
- Bicheno, Hugh. (2003). *The Cross And The Crescent: The Battle Of Lepanto 1571*. London: Weidenfield And Nicholson.
- Berkey, Jonathan. (2002). *The Formation Of Islam: Religion And Society İn The Near East, 600-1800*. Cambridge: Cup.
- Brand, Charles M. (1968). *Byzantium Confronts The West, 1180-1204*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Brown, Peter. (2003). *The Rise Of Western Christendom*. 2. Edition. Oxford-Massachusetts: Blackwell.
- Brundage, James. ((1969). *Medieval Canon Law And The Crusader*. Madison. University Of Wisconsin Press.
- Cole, P. (1991). *Preaching Of The Crusades To The Holy Land 1095-1270*. Cambridge, Massachusetts: Medieval Academy Of America.
- Cowdrey, H.E.J. (1998). *Pope Gregory Vu: 1073-1085*. Oxford: Oup.
- Christiansen, Eric. (1997). *The Northern Crusades: The Baltic And The Catholic Frontier 1100-1525*. London: Penguin.
- Darwish, Mahmud. (1995). *Memory For Forgetfulness*. (Trans. Ibrahim Muhawi), Berkeley: University Of California Press.
- Edbury, Peter W. (1991). *The Kingdom Of Cyprus And The Crusades 1191-1374*. Cambridge: Cup.

- Edbury, Peter W. (1996). *The Conquest Of Jerusalem And The Third Crusade: Sources In Translation*. Cambridge: Aldershot.
- Edbury, Peter W. (1994). "The Templars In Cyprus" In *The Military Orders: Fighting For The Faith And Caring For The Sick*, Malcolm Barber (Edit.), Aldershot: Variorum
- Elad, Amikan. (1995). *Medieval Jerusalem And Islamic Worship: Holy Places, Ceremony, Pilgrimage*. Leiden: E.J. Brill.
- Ellenblum, Ronnie. (1998). *Frankish Rural Settlement In The Latin Kingdom Of Jerusalem*. Cambridge Ve New York: Cambridge University Press (Cup).
- Esposito, John. (1999). *The Oxford History Of Islam*. Oxford: Oup.
- Folda, Jaroslaw. (1995). *The Art Of The Crusaders In The Holy Land 1098-1187*, Cambridge Ve New York: Cup.
- France, John. (1999). *Western Warfare In The Age Of The Crusades 1000-1300*. Ithaca: Cornell University Press.
- France, John. (1994). *Victory In The East: A Military History Of The First Crusade*, Cambridge: Cup.
- Gabrieli, E. (1969). *Arap Historians Of The Crusades*, New York. Dorset Press.
- Hamilton, B. (2000). *The Leper King And His Heirs: Baldwin Iv And The Crusader Kingdom Of Jerusalem*, Cambridge: Cup.
- Harris, Jonathan. (2003), *Byzantium And The Crusades*. London Ve New York: Hambledon Press.
- Hillenbrand, Carole. (1999). *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hillenbrand, Hans (2008). *Christianity: The Illustrated History*. London: Duncan Baird Publishers.
- Holt, P.M. (1986). *The Age Of The Crusades: The Near East From The Eleventh Century To 1517*, London: Longman.
- Housley, Norman. (1982). *The Italian Crusades: The Papal –Angevin Alliance And The Crusades Against Christian Lay Powers, 1254-1343*. Oxford: Clarendon Press.
- Housley, Norman. (1996). *Documents On The Later Crusades 1274-1580*. New York: Palgrave Macmillan.
- Housley, Norman. (1992). *The Later Crusades, 1274-1580*. Oxford:oup.
- Jordan, William Chester. (1979). *Louis IX And The Challenge Of The Crusade*. Princeton: Pup.

- Kedar, Benjamin Z. (1984). *Crusade And Mission: European Approaches Toward The Muslims*. Princeton. Princeton University Press (Pup).
- Kedar, Benjamin Z. (1992). "The Battle Of Hattin Revisited" In B.K. Kedar (Ed.), *The Horns Of Hattin*. Aldershot: Ashgate.
- Kennedy, Hugh. (1994). *Crusader Castles*. Cambridge: Cup.
- Lambert, Malcolm. (1992). *Medieval Heresy: Popular Movements From The Gregorian Reform To The Reformation*. 2. Edition, Oxford: Blackwell.
- Lilie, Ralp-Johannes. (1993). *Byzantium And The Crusader States 1096-1204*, (Trans. J.C. Morris Ve Jean E. Ridings). Oxford Ve New York: Clarendon Press.
- Lock, Peter. (1995). *The Frank In The Aegean, 1204-1500*. New York: Longman.
- Luscombe, David And Riley-Smith, Jonathan (Editors). (2004). *The New Cambridge Medieval History, Vol.4: C.1024-C.1198*. Cambridge: Cup.
- Lyons, Malcolm Cameron And Jackson, D.E.P. (1982). *Saladin: The Politics Of Holy War*, Cambridge: Cup.
- Madden, Thomes. (1999). *A Concise History Of The Crusades*. New Lanham: Rowman Ve Littlefield.
- Maden, Thomes. (2003). *Enrico Dandolo And The Rise Of Venice*. Baltimore. John Hopkins University Press.
- Maier, Christoph. (1994). *Preaching The Crusades. Mendicant Friars And The Cross In The Thirteenth Century*. Cambridge: Cup.
- Mango, Cryil. (Editor). (2002). *The Oxford History Of Byzantium*. Oxford-New York: Oup.
- Marshall, Christopher. (1992). *Warfare In The Latin East 1192-1291*. Cambridge Ve New York: Cup.
- Mayer, Hans. (1988). *The Crusades*, 2. Edition, (Trans. John Gillingham), Oxford Ve New York: Oxford University Press (Oup).
- Nicholson, Helen. (1993). *Templars, Hospitallers And Teutonic Knights. Images Of The Military Orders 1128-1291*. Leicester: Leicester University Press.
- Nicholson, Helen. (1997). *Chronicle Of The Third Crusade: A Translation Of The Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi*. Vermont: Ashgate.
- Partner, Peter. (1990). *The Knights Temlar And Their Myth*. Vermont: Destiny Books.
- Perowne, Stuart. (1976). *The Holy Places Of Christendom*. New York:oup.

- Philips, Jonathan P. (1996). *Defenders Of The Holy Land: Relations Between The Latin East And The West, 1119-1187*. Oxford Ve New York: Clarendon Press.
- Powel, James M. (1986). *Anatomy Of A Crusade*. Philadelphia: Upp.
- Praver, Joshua. (1972). *The Latin Kingdom Of Jerusalem*. London. Weidenfield Ve Nicholson.
- Pringle, R. Denys. (2000). "King Richard I And The Walls Of Ascalon" İn *Palestine Exploration Quarterly, 116*, 1984, 133-147, Reprinted İn D. Pringle (Edit.), *Fortification And Settlement İn Crusader Falestine*. Aldershot: Variorum.
- Queller, Donald E. And Madden, Thomas E. (1997). *The Fourth Crusade: The Conquest Of Constantinople*. 2. Edition, Philadelphia: Upp.
- Richard, Jean. (1999). *The Crusades, C.1071-C.1291*. Cambridge Ve New York. Cup.
- Richard, Jean. (1992). *Saint Louis: Crusader: King Of France*, (Trans. Jean Birrell), Cambridge: Cup.
- Riley-Smith, Jonathan. (1986). *The First Crusade And The Idea Of Cruysading*, London: Athlone.
- Riley-Smith, Jonathan. (1995). *The Oxford Illustrated History Of Crusades*. Oxford And New York: Oup.
- Riley-Smith, Jonathan. (2002). *What Wer The Crusades?* San Francisco: Ignatius Press.
- Rogers, Randall. (1992). *Latin Siege Warfare İn The Twelfth Century*. Oxford: Clarendon Press.
- Steven, Runciman. (1951-1954). *A History Of The Crusades*. 3 Vol. Cambridge Ve New York: Cup.
- Setton, Kenneth M. (Editor). (1958-1989). *A History Of The Crusades*. 6 Vol. Madison Ve Philadelphia: University Of Pennsylvania.
- Siberry, Elizabeth. (1985). *Criticism Of Crusading 1095-1274*. Oxford Ve New York: Clarendon Press.
- Smail, R.C. (1995). *Crusading Warfare, 1097-1193*. Cambridge Ve New York: Cup.
- Siberry, Elizabeth. (2000). *The New Crusaders. Images Of The Crusades İn The 19Th And Early 20Th Centuries*, Ashgate: Aldershot.
- Whittow, M. (1996). *The Making Of Orthodox Byzantium, 600-1025*. Basinstoke, England: Macmillan.

7. ULUSLARARASI ASYA FELSEFE DERNEĞİ KONGRESİ HAKKINDA DEĞERLENDİRME

İbrahim MAZMAN*

Bu yıl 14-16 Ocak tarihlerinde Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de Asya Felsefe Derneği tarafından düzenlenen Felsefe Konferansı, özellikle Asya ülkelerinden gelen akademisyenleri bir araya getirme imkânı sundu. Birincisi Türkiye'de ve daha sonra Güney Kore, Endonezya, Japonya, Moğolistan'da düzenlenen konferansın yedincisi bu yıl Hindistan'ın yeni Delhi şehrinde bulunan Jamia Millia İslamia Üniversitesi ve Jawaharlal Nehru Üniversiteleri tarafından ortaklaşa olarak düzenlendi. Konferans uluslararası nitelik taşıdığından uluslararası bir düzenleme komitesi tarafından düzenlenmektedir. Bu yıl düzenlenen konferansın Hindistan'da bulunan yerel (local) düzenleyicileri Jamia Millia Üniversitesi'nden Prof. Shahid Ahmed ve Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nden Prof. Girijesh Pant'tı. Prof. Ahmed aynı zamanda bu yıl ki konferans başkanlığını yürütüyordu. Uluslararası düzenleyicilerin arasında Türkiye'den Prof. Alparслан Açıkgenç, Güney Kore'den Prof. Woo-Won Choi, Japonya'dan Prof. Yasuhito Ishii, Moğolistan'dan Prof. Orolma Munkbat gibi isimler bulunuyordu.

Konferansın bu yılki teması olarak "Knowledge Based Sustainable Development" (Bilgiye Dayanan Sürdürülebilir Gelişme) olarak belirlenmişti. Başlıktan da anlaşılacağı gibi her ne kadar Asya Felsefe Derneği tarafından düzenlenmekte olsa da aslında açılış konuşmasında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Alparслан Açıkgenç'in de belirttiği gibi konferans "Asya Çalışmaları"na (Asian Studies) yönelik olarak düzenleniyor. Bu yüzden konferansta sunulan tebliğler felsefi konuları olduğu gibi Asya toplumlarını ilgilendiren ilahiyat, ekonomi, siyaset, tarih hatta güzel sanatlarla ilgili konuları da kapsıyor. Konferansın kapsama alanının Asya ülkelerinin sınırlarını aşmasından dolayı Prof. Açıkgenç konferans sırasında yaptığı konuşmalarından birinde bundan sonraki yıllarda konferansı Afrika ve Avrupa ülkelerinde düzenlemeyi planladıklarını belirtti.

Türkiye'den konferansa katılım 25-30 kişilik bir akademisyen grubu halinde yapıldı. Grup içerisinde felsefe, tarih, sosyoloji gibi sosyal bilimlerden birçok akademisyen vardı ve gezi süresince grup içerisinde birçok kimse ile tanışma fırsatımız oldu. Ayrıca Hindistan Yeni Delhi'ye yapılan yolculuğumuz konferans mekânları dışında önemli merkezlere yapılan turları da kapsıyordu. Özellikle Golden Triangle (Altın

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: ibrahimmazman5@yahoo.com

Üçgen) olarak bilinen Yeni Delhi, Tac Mahal'in bulunduğu Agra kenti ve Hindular için önemli bir yerleşim alanı olan Jaipur hakikaten medeniyet tarihi ve İslam tarihi açısından görülmesi gereken mekânlar. Yeni Delhi'den trenle ulaşım mümkün olmasına rağmen bu şehirlere otobüsle gidildi.

Konferansın birinci günü, açılış ve ilk günün konuşmaları Jamia Millia Islamia üniversitesinde yapıldı. Bu üniversite Hindistan'da bulunan Müslümanlara yönelik kurulmuş bir azınlık üniversitesi. Kuruluşu 1920 yılında Mahatma Gandhi'nin devlet destekli kurumları boykot çağrısı zamanına yani İngiliz kolonyal dönemine kadar uzanıyor. Bu yüzden tarihi açıdan Hindistan'ın önemli üniversitelerinden birisi. Konferans, Üniversite'de bulunan Jawaharlal Nehru Çalışmaları Merkezi Direktörü Prof. Shahid Ahmed'in açış konuşmasıyla başladı. Açılış bölümünde konferans organizasyonu adına Türkiye'den katılan Prof. Alparslan Açıkgeçenç ve G. Kore'den Prof. Choi Woo-Won konferans hakkında birer konuşma yaptılar.

Konferansın ilk günü Jamia Millia İslamia Üniversitesi'nde yapılan konuşmalar genel olarak felsefi ve kültürel perspektifler üzerine oldu. Örneğin Türkiye'den konferansa katılan Prof. Murat Karagöz "Asya Üretim Tarzı" üzerine, Kazakistan'dan katılan Prof. Alima Yeleukulova "Beşeri Bilimler'in Krizi ve Kazakistan'daki durum" üzerine ve G. Kore'den katılan Prof. Gil-Won Lee ve Prof. Jin-Woo Lee ise "Koreli Girişimcilerin Hindistan'daki gelişim stratejileri" üzerine konuştular. Benim konuşmam ise Kuzey Afrikalı Müslüman düşünür "İbn Haldun'da Kanun Kavramı" üzerinedi. Türkiye Artuklu Üniversitesi'nden Dr. Ömer Bozkurt'un "İbn Sab'in'in Düşüncesinde Hint ve Pers Etkileri," Turgut Özal Üniversitesi'nden Prof. Kayhan Mutlu'nun "Namaz ile Ölçüldüğünde Kendini Kontrol ve Dindarlık," Moğolistan Milli Üniversitesi'nden B. Urango'nun "Kalıcı Gelişme ve Kalıcı Gelişmede Hukuki Eğitim," İstanbul Üniversitesi'nden Mehmet Mahfuz Söylemez'in "Tarihi İslam Kütüphanesi Üzerine Notlar:" Marw Kütüphanesi özelinde," Japonya Saga Üniversitesi'nden Myoung Mi Park'ın "Kara, Tamil ve Japon Dillerini Birbirine Bağlar" konuşmaları sempozyumun birinci günündeki sunumlardan bazılarıydı.

Konferansın ikinci günü, tebliğler New Delhi'deki daha büyük bir üniversite olan Jawaharlal Nehru Üniversitesi'nde sunuldu. Kunzru Konferans Salonunda başlayan programın açılış konferansında Üniversite'nin Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Girijesh Pant Hindistan'daki üniversite eğitimi ve ekonomik gelişme hakkında bilgi verdi. J. Nehru üniversitesi Prof. Pant'ın belirttiği gibi Hindistan'ın en büyük üniversitelerinden birisi ve eğitim düzeyi olarak en iyilerinden olan bir devlet üniversitesi.

J. Nehru Üniversitesi'nde sunulan tebliğler daha çok Asya ülkelerine yönelik olarak hazırlanmıştı. Örneğin ilk oturumun konusu "Gelişim hakkındaki Asya Değerlerine Yaklaşımlar," bir diğer oturumun konusu "Asyalı Toplulukların Antropolojisi" hakkındaydı. Çorum Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesin'den Dr. Aygun Akyol'un

“Uzlaşma Kültürünün Felsefi Temelleri”, Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi’nden Dr. Meiramgul Kussainova’nın “Halkların Tarihi Hafızasının Korunmasında Sözlü Tarihin Rolü,” Yıldız Teknik Üniversitesi’nden Dr. Şengül Çelik’in “Şüphcilik: Sürdürülebilirlik için bir Gereksinim” başlıklarında yaptıkları tebliğler sempozyumun ikinci gününde yapılan konuşmaların bazılarıydı.

Asya Felsefe Derneği tarafından bu yıl Yeni Delhi’de yedincisi düzenlenen “Bilgiye Dayanan Sürdürülebilir Gelişme” temalı konferansın yalnızca felsefi konulara değil, daha geniş eksenli olarak Asya Çalışmalarına yönelik olması bu konferans serisini zengin içerikli bir hale getiriyor. Bu türden konferanslar vurgulanan teması açısından katılımcı akademisyenler için ufuk açıcı bir özellik taşımaktadır. Gelecek yıl Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi’nde sekizinci toplantısı düzenlenecek olan Asya Felsefe Derneği’ne çalışmalarında başarı ve süreklilik dileriz.

VII. ULUSAL SOSYOLOJİ KONGRESİ GENEL DEĞERLENDİRME

Sosyoloji alanında belirli aralıklarla gerçekleştirilen ulusal ve uluslar arası sempozyum ve kongreler bir çok bilim insanının bir araya gelmesine vesile olmaktadır. Bu sayede, sosyoloji alanında gerçekleşen gelişmeler, yapılan araştırmalar, güncel tartışmalar bilim insanları tarafından değerlendirilmektedir. Oldukça geniş ilgi alanına sahip ve disiplinler arası çalışmaya uygun olan sosyoloji, yapılan sempozyum ve kongreler sayesinde ulusal ve uluslar arası düzeyde bilgi birikimlerinin ve deneyimlerin aktarılmasına, güncel olayların sosyolojik açıdan değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyolojinin ne kadar hayatın içinden olduğunu kanıtlar nitelikte olan bu durum, yapılan bilimsel faaliyetlerle, toplumun değerlendirilmesi hatta daha iyi öğrenilebilmesi için fırsat sunmaktadır. Bu amaç ile gerçekleştirilen sosyoloji kongrelerinden biri de Muğla’da yapılmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve Sosyoloji Derneği’nin aracılığıyla gerçekleştirilen, uluslar arası katılımın sağlandığı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi 2-5 Ekim 2013 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi’nde yapılmıştır. Sosyolojinin neredeyse tüm konularını kapsayan, çeşitli ilgi alanlarının farklı bakış açılarıyla sunulduğu kongre, sosyologlar ve sosyal bilim insanlarının bir araya gelerek bilgi alışverişi yapmalarını sağlamış ve sosyolojik tartışmalar yapılmasını olanaklı kılmıştır. Sadece sosyologların değil, Müzik, Tarih, Felsefe ve Din, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, gibi farklı bilim alanlardan gelen araştırmacılar ile uzmanlar ve gazetecilerin bulunması, sunulan konuların farklı bakış açılarından değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. çeşitliliklerin bu şekilde bir araya getirilmiş olması, tartışılan konuların geniş bir yelpazede değerlendirilmesini sağlamıştır.

Kongrenin bu yılki çıkış noktası “Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar” olmuştur. Bu bağlamda, eş zamanlı oturumlar gerçekleştirilmiş ve bu oturumlarda edebiyat, medya, toplumsal cinsiyet, kent, suç, çocuk, gençlik, emek, din, göç ve LGBT gibi konularda sunumlar yapılmıştır. Yapılan araştırmalar ve sunumlar ardından gerçekleştirilen tartışmalar yeni fikirlerin üretilmesine, genç araştırmacıların çalıştıkları konular hakkında tavsiye ve görüş almalarına, daha önceden Türkiye’de yapılmamış çalışmaların dile getirilip Sosyoloji alanında ilerleme sağlanmasına ön ayak olmuştur. Elliden fazla oturumun gerçekleştiği kongrede, sosyal bilim insanlarının tek bir bakış açısıyla değil, disiplinler arası etkileşimin oluşmasını sağlayacak çalışmalar ile sosyoloji bilimine katkı sağladıkları gözlemlenmiştir.

Kongrenin yapıldığı dönem gerçekleşen güncel olaylar kongrenin bir parçası olmuş; demokratik açılım ve Gezi olayları ile ilgili oturum düzenlenmiştir. Kongre, bu

yaklaşımıyla güncel olayların takibini ve konuya ilişkin sosyolojik görüş alışverişinin yapılmasını sağlamıştır. Böylece, güncel konulara ilişkin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal kapsamlar ele alınmıştır.

Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Dolunay Şenol, Doç. Dr. Sıtkı Yıldız, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Mazman, Yrd. Doç. Dr. Mezher Yüksel ve Arş. Gör. Ezgi Karmaz yapmış oldukları çalışmalar ile kongreye katılmışlardır.

Hazırlayan: Ezgi Karmaz*

---

* Arş. Grv. Kırıkkale Ün., Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü

İbrahim AKYOL, Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyat, Doktora Tezi, Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, 2012

Doktora Tez Tanıtım Yazısı

İbrahim Akyol'un hazırlamış olduğu "Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyat" başlıklı 496 sayfadan oluşan doktora tezi 2012 yılında Kırıkkale Üniversitesi bünyesinde tamamlanmıştır. Akyol, bu çalışmayı hazırlarken Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi ile değişen ilimi, kültürel ve edebi hayatını incelemeye tabi tutmuştur. Akyol bu incelemeye beşli bir ayırım üzerinden hareket ile yoğunlaşmaktadır. Batı Türkçesi ile oluşan klasik Türk edebiyatı genel olarak 5 safhaya ayrılmaktadır. Bunlar: 1 Başlangıçtan Fatih devrine kadar olan Kuruluş Devri (1250-1451), 2. Fatih Sultan Mehmet ile II Bayezid Devirleri arasındaki Geçiş Devri (1451-1512) 3. Yavuz Sultan Selim'den I. Ahmet 'e kadar geçen süreçte Klasik Devir(1512-1603), 4. Sebki Hint Akımı ve 5. Yerlileştirme devridir.¹

"Fatih Sultan Mehmet Dönemi Kültür ve Edebiyat" başlıklı bu doktora tezinde de belirtmiş olduğumuz safhalardan ilki ele alınmakta ve incelenmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi ile Osmanlı Devleti iktisadi, askerî, siyasî alanların yanı sıra sosyal ve kültürel anlamda da yükselişe geçmiştir. Fatih Sultan Mehmet Döneminde tarihi, kültürel, ilmi, siyasi, vb pek çok alanda yazılar yazılmış ve kitaplar yayımlanmıştır. Akyol da tezinde dönem ait yapılan çalışmaları belirleyerek, Fatih Sultan Mehmet Döneminin tarihi, kültürel, iktisadi, siyasi, vb alanlarına nüfuz edebileceği bir kaynak tasnifine gitmiştir. Akyol tez çalışmasına başlarken bir model olarak Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun " Kanunu Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı" ve "II. Murat Devri Mesnevileri" adlı eserler ile Dr. Nihat Azamat'ın "II. Murat devri Kültür Hayatı" adlı tezi ve Prof. Dr. Gönül Tekin'in "Fatih Devri Edebiyatı" adlı makalesini temel almıştır. ²

Bu bağlamda Akyol'un tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Fatih Sultan Mehmet in yaşamı ana hatları ile incelenmiştir. İkinci bölümde dönemin ilmi ve kültür hayatı ele alınmıştır. Akyol bu dönemde yazıldığı tespit edilen eserleri tasnif ederek, "Fatih Döneminde edebi hayatı besleyen en önemli kaynaklardan olan dönemin tasavvufi hayatını genel"³ hatları ile ortaya koymuştur.

Üçüncü bölümde ise Fatih Sultan Mehmet döneminin dil ve edebiyat anlayışı incelenmiştir. Tümünden gelim metodu uygulanan bu bölümde dönemin ilmi, edebi

1 Akyol,a.g.e., s.6

2 Akyol,a.g.e., s.8

3 Akyol,a.g.e.s., s.7

ve kültürel alanlardaki dış bağlantıları ve özellikle Orta Asya ile olan etkileşimi ve ilişkisi ortaya koyulmuştur. Ardından Akyol, bu dönemde yaşadığı tespit edilen şairleri incelemeye başlamıştır. Bu kapsamda Akyol dönemin şairlerinin belirlenmesine ilişkin önemli bir noktaya da dikkat çekmektedir. Akyol, "Fatih Döneminde 185 şairin yaşadığı genel kabul görmüş iken biz bu araştırmamızda ancak 82 civarında şair tespit edebildik. İncelemelerimizin neticesine göre 185 sayısının abartılı olduğunu düşünüyoruz."⁴ ifadesi ile bunu açıklamaktadır. Akyol'un tezinde yer vermiş olduğu şairlerden bazıları; Avni(ö.885/1481),Adli(ö.918/1512), Cem Sultan(ö.900/1495), Adni (ö.879/1474), Akşemseddin (ö.863/1459), Abapuş (ö.890/1485), Afitabi, Ahmet Paşa (ö.902/1496), Ali Çelebi (ö.900/1495'ten sonra), Ali Şir Nevai (ö.906/1501), Georgios Amirutzes (ö.879/1475), Aşki-i Kadim, Atayi, Cami/Vahidi (ö.911/1505), Cemal-i Halveti (ö.899/1494), Cemali,Dai-i Bursa, Edhemi, Dürri Çelebi, Haki, Güüşeni-i Saruhani, Halili, Hamidi, Hariri, Hasan Paşa, Hayali Efendi, Hızır Bey, Huffi, Hüadyi, Kabuli, Kandi, Resmi, Ömer Ruşeni Dede, Kaşifi, Kıvami, La'Li,Leali, Melihi, Muhyiddin Çelebi, Safayi, Seyfi,Sun'i Çelebi,Şahadi Çelebi, Şehdi, Şemsi/Şehri Çelebi, Şeyhi, Turabi, Zeynep Hanım'dır.

Tez çalışması sonuç ve kaynakça kısımları ile sona ermektedir. Akyol tezin sonuç kısmında Fatih Sultan Mehmet Döneminin Osmanlı kültürel ve edebi hayatında kazandırdığı ivmenin Batı ile Doğu terkibi şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir.⁵ Öte yandan Akyol Fatih'in kitap ve kütüphanelere olan ilgisi sayesinde bu dönemde ilmi kurumaların arttığını ve tasavvuf alanında da önemli bir ilerleme sağlandığına ayrıca Türkçe dışında Arapça ve Farsça eserlerinde kaleme alındığına dikkat çekmektedir.⁶ Yine bu dönemde şairler Orta Asya ile bağlarını koparmamışlar ve edebiyat Acem ve Orta Asya kaynaklarından beslenmeye devam etmiştir. Bu dönem edebi hayatının saray erkânı ve padişah üzerinde de etkisi büyük olmuştur.⁷ Öte yandan bu dönem, Osmanlı Türkçesinin ilk devresi olmakla birlikte nesir dili ise giderek süslenmeye başlamıştır.⁸

Tez çalışması, incelemiş olduğu Fatih Sultan Mehmet Döneminin sadece edebi ve kültürel yanlarını değil aynı zamanda zihin dünyasını da ortaya koymaktadır. Çalışma aynı zamanda dönemin 82 şairinin incelenmesi noktasında da önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Sonuç olarak, tez çalışması 15. yüzyıl Anadolu'su ve Osmanlı Devletine ilişkin, edebi ve kültürel açıdan yararlı bilgiler barındırmaktadır.

Hazırlayan: Merve Suna ÖZEL*

4 Akyol,a.g.e.s.7

5 Akyol,a.g.e., s.474

6 Akyol,a.g.e., s.475

7 Akyol,a.g.e., s.476

8 Akyol,a.g.e., s.476,477

*Arş. Grv. Kırıkkale Ün.v., Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

YAYIN İLKELERİ

Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir. Yayın kurulunun kararıyla dergide farklı dillerde yazılmış çalışmalara da yer verilebilir.

Derginin amacı, sosyal bilimler alanında bilimsel araştırma ve incelemeleri yayımlamaktır. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, çeşitli alanlarda yeni çıkmış bilimsel eserlerin tanıtımına ilişkin kitap değerlendirmeleri de yayımlanır. Makalelerin daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak ve sunulduğu toplantı ve tarihi açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazım kurallarına uygun olduğu Yayın Kurulu'nca tespit edilen yazılar iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, Yayın Kurulu yazıyı üçüncü hakeme gönderilebilir veya hakem raporları çerçevesinde nihai kararı verebilir. Yayın Kurulu, esasa yönelik olmayan editoryal düzeltmeler yapabilir. Yazarlar, raporlarda katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeli ve yazılı itiraz hakkına sahiptir. Yayına kabul edilmeyen eserler, yazarlarına iade edilmez.

Yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne devredilmiş sayılır. Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

Makalenin başında 100-150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet (Times New Roman, 10 punto, tek satır aralığında) ile 4-6 kelimedenden oluşan yine Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler bulunmalıdır. Makalenin İngilizce başlığı da “abstract”la birlikte verilmelidir.

Ana metin, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Makalelerin en çok 10.000 kelime civarında olması beklenmektedir. Kelime sayısının yetersiz olması halinde, makale değerlendirmeye alınmaz.

Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo numarası üste ortalı olarak yazılmalı, tablo adı ise tablo numarasının karşısına her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere metinden 1 punto küçük yazılmalıdır. Tablo içindeki metinlerin yazı puntosu 10 punto olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Resim adlandırmalarında, şekil ve tablolardaki kurallara uyulmalıdır. Şekil, tablo ve resimler, sayfa sayısı olarak makalenin üçte birini aşmamalıdır.

Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli, dört satırdan uzun alıntılar ise tırnak içine alınmaksızın satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Atıflar, metin içinde aşağıdaki şekilde yazılmalı, eserin tarihinden sonra iki nokta üst üste koyularak, s. ya da ss. gibi kısaltmalar kullanılmadan sayfa numarası veya aralığı yazılmalıdır. Birden çok yazarlı yayınlarda, metin içinde ilk yazarın soyadı ve sonuna ‘vd.’ yazılmalıdır.

Metin dışında açıklama gereksinimi duyulan hallerde dipnot yerine metin sonunda “Notlar” başlığı altında son not sistemi kullanılmalıdır.

Atıf örnekleri: (Köprülü, 1944), (Köprülü, 1944: 15); (Brown, vd., 1998); (Usta ve Mahiroğlu, 2008: 11).

Kaynakçada, birden fazla yazarlı yayınların tüm yazarları belirtilmelidir. Yazarların ad ve soyadı yer değiştirerek belirtilmelidir. Eğer birden fazla yazar varsa ilk yazardan sonrakiler için ad ve soyad yer değiştirilmemelidir. Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların adı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

Kaynakça soyadına göre alfabetik sırayla ve aşağıdaki formatta verilmeli, ilk satır en baştan, izleyen satırlar 1.5 cm içeriden yazılmalı, her eser arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça 11 puntoda yazılmalıdır. Eserlerin başına sayı, tire ya da

madde işaretleri konulmamalı, ilk satır en baştan sonraki satırlar içeriden olacak şekilde yazarın soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır. İnternet kaynaklarında tüm bilgiler verilmeli, ardından tam adres ve kaynağa erişim tarihi belirtilmelidir:

Kaynakça Örnekleri

Kitap örneği

Huntington, S. P. (2002). Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması. İstanbul: Okyanus Yayınları.

Makale örneği

Reich, W. (1984). Psikanalizin Tarihsel Araştırmalara Uygulanması. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 39 (1-4), 191-203.

Kitap bölümü örneği

Gibler, D. (2000). Alliances. Why Some Cause War and Why Others Cause Peace. John A. Vasquez (ed.), What Do We Know About War? New York: Rowman and Littlefield.

İnternet kaynağı örneği

Olsen, J. P. "Organizing European Institutions of Governance," ARENA Working Papers, No 2, 2000. http://www.arena.uio.no/publications/wp00_2.htm (erişim tarihi: 17 Aralık 2007).

Tez örneği

Erkuş, L. (2009). Eğitim Fakültelerinin Akreditasyon Sürecine Hazır Olma Durumuna İlişkin Öğretim Elemanlarının Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Yazıların Gönderilmesi

Yazılar hem elektronik ortamda (dergi e-mail adresine veya cd'ye kaydedilmiş olarak), hem çıktı olarak 2 kopya şeklinde yazar ismi ve iletişim bilgileri olmadan dergiye gönderilmelidir. Yazarların isim ve iletişim bilgileri dijital kopyada mutlaka bulunmalıdır.

Makalenin ilk sayfasında yazarın adı ve soyadı verilmeli, yazarın unvanı, görev yaptığı kurum ve iletişim bilgileri ise ilgili bilgiler (e-mail ve telefon gibi) sayfanın altında yıldızlı (numaralı değil) dipnot şeklinde verilmelidir.

Hakem sürecinden sonra, varsa istenen düzeltmeler yapılarak makale, en geç bir ay içinde hem dijital ortamda hem de çıktısıyla birlikte dergiye ulaştırılır.

Yazışma Adresi

Sosyal Bilimler Dergisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 71450 Yahşihan Kırıkkale e-mail: sbd@kku.edu.tr.

